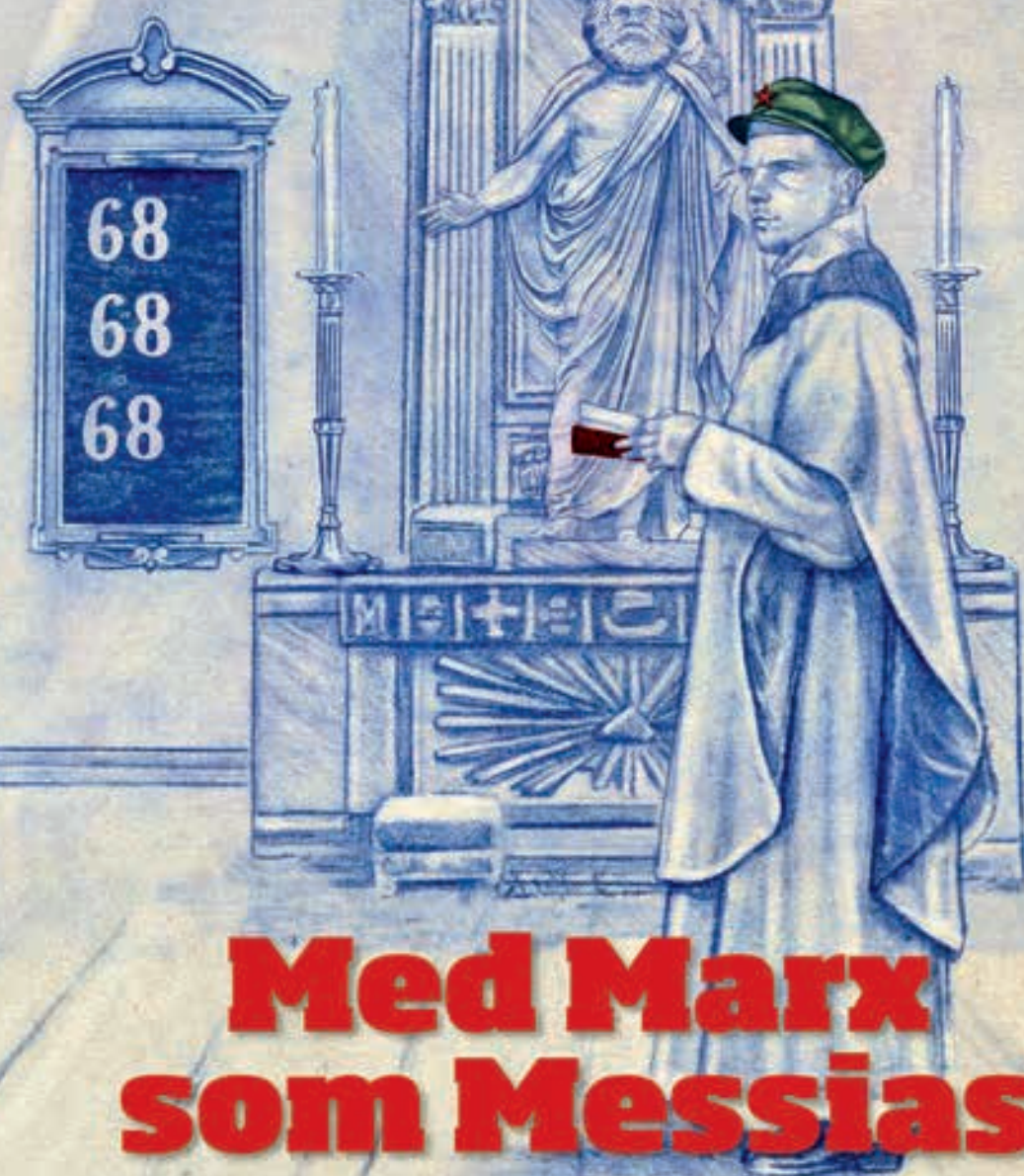

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGAZIN NR 3 APRIL 2017 978-91-981-1111-1

Med Marx som Messias

Annika Borg om den politiserade kyrkan

Sommaren 1588 var England hårsmänen från en katastrof.
Nyupptäckta dokument om spanska armadan avslöjar ett tillfälle som
kunde inneburit slutet på den engelska Tudortiden.

Klassisk bildning på **AXESSTV**

**PJ Anders
Linder**

”Att göra dräng-tjänst åt en slav-handlar-, tortyr- och halshuggarsekt skulle alltså bli en säkrare väg till egen lägenhet än att ställa sig i bostadskön.”

Förödande flathet

När dessa rader skrivs har statsminister Löfven precis ”öppnat” för att polisen kan få öka de anslag redan i år. Om detta magiska kodspråk – Stefan, öppna dig! – verkligen resulterar i klingande mynt till en hårt pressad kår får vi dock veta först när vårpropositionen presenteras den 18 april. Lite mer påtagligt var beskedet som nyss gavs till Försvarsmakten. Regeringen har enats med tre borgerliga partier om att skjuta till 500 miljoner kronor under 2017.

Det är en händelse som ser ut som en tanke att utspelen kommer strax efter det att kulturminister Alice Bah Kuhnke låtit sig intervjuas i SVT om hemvändande IS-terrorister och visat sig sakna elementära kunskaper om ett i bokstavlig mening livsviktigt ansvarsområde. Skyddet av säkerhet, trygghet och ordning blev plötsligt i stort behov av extra varumärkesvård.

Samtidigt måste man ha klart för sig att varken vårens spottstyvvar eller ens avsevärda tillskott i ett senare skede, ifall sådana skulle bli verklighet, ensamma är nog för att lösa problemen med kraftlöshet hos en rad offentliga institutioner. Det behövs ett nytt etos också. Ny råg i ryggen. Ekonomiska förstärkningar av kärnstaten får ordentlig effekt först när de går hand i hand med en förändring av den förödande flathet som har kommit att genomsyra så mycket verksamhet.

SVERIGE LIDER AV ett auktoritetsproblem. Ingen vettig människa önskar sig ett auktoritärt samhälle, men när de som ska upprätthålla ordning och integritet i vardagen sviker är det inte frihet och autonomi, utan laglöshet och otrygghet, som breder ut sig. Det kan verka snällt att tro alla om gott, backa, ducka och ge den som bryter mot reglerna inte bara en andra utan en tredje och fjärde chans, men resultatet blir inte milt och angenämt. Tvärtom får vi en tillvaro där de stökiga, aggressiva och direkt kriminella kan dominera, medan andra får ta sig i akt.

Hanteringen av återvändande IS-terrorister är ett praktexempel och Alice Bah Kuhnkes färska haveri tyvärr bara ett i raden. Allra mest bisart var det när Stockholms stad för ett par år sedan antog sin första handlingsplan mot våldsbejakande extremism, vilken innebar att hemvändande ogärningsmän skulle bli föremål för omsorger i form av jobbsökarhjälp och bostadsförmedling. Att göra drängtjänst åt en slavhandlar-, tortyr- och halshuggarsekt skulle alltså bli en säkrare väg till egen lägenhet än att ställa sig i bostadskön – det

kan inte vara lätt att gå längre på den snällistiska flathetens väg. Men även vettigare krafter har misslyckats. Frågan ligger fortfarande och skvalpar hos kommunerna och kulturdepartementet (!) istället för att hanteras av personer som kan något om terror.

Även polisen är ett flathetens offer. Enskilda poliser gör vad de kan, men ängsliga chefer och fega politiska uppdragsgivare har skapat en situation där allmänhetens förtroende prövas hårt och fridstörare och brottslingar kan flytta fram positionerna. Tänk Reva, tänk den orimliga seggheten inför utrymningen av ockuperad mark i Malmö, tänk upploppet i Rinkeby nyligen, där en stor styrka fick ordern att avvakta en bit bort medan butiker och bilar vandaliserades.

LÄGG TILL DETTA tamheten hos åklagare, domstolar och ytterst hos riksdagens politiker, som varken ser till att regelverket är tillräckligt vasst eller att det finns de resurser som krävs för att rättssystemet ska fungera. Inte minst i synen på unga förövare lever man kvar i en Anderssonskans Kalle-värld, där ingen minderårig begår överlagda brott eller används av äldre som ostraffbar mulåsa för knark och vapen. Straffriheten för förövare under 15 år, ”ungdomsvården” och de stora straffrabatterna, som gäller även myndiga men unga brottslingar behöver omprövas och med stor säkerhet förändras. Att möta unga brottslingar med snabba, tydliga och kännbara påföljder är så oändligt mycket bättre för samhällslugnet, tilltron till rättssamhället – och ungdomarna själva – än halvhjärtade reaktioner som möts med likgiltighet, förakt och fortsatt kriminalitet. Och ja, det finns en väg mellan dagens tafatthet och fästning på vattnen och bröd.

Flatheten kännetecknar inte bara rättssystemet. Den går igen i skolans oförmåga att ingripa mot mobbare och misshandlare – och i handfallenheten inför gäng som härjar och förstör på bibliotek runt om i landet. Där grundläggs senare, större problem.

Man vill inte vara auktoritär. Man vill tro alla om gott. Men om det allmänna företrädare inte hävdar sin vardagsauktoritet blir otryggheten vardag. Det är illa nog. Men det kan också leda till växande krav på att en stor, central auktoritet ska träda in och göra vad de många små auktoriteterna inte förmår.

PJ Anders Linder

EN SVÅR ARBETSMARKNAD KRÄVER ENKLA JOBB.

Vi har för många arbetslösa människor i Sverige. Unga och nyanlända har svårt att komma in på arbetsmarknaden och få ett första jobb. Samtidigt ser vi hur många kämpar för att få vardagen att gå ihop. Småbarnsföräldrar har svårt med tid, äldre har mer tid men mindre kraft och ork, och på arbetsplatsen är stressnivåerna ofta höga.

Vi har en idé. Det finns alltså en stor efterfrågan på vardagsjobb – jobb som underlättar vardagen för privatpersoner och företag. Arbetsuppgifter som fler kan utföra, och som gör tillvaron enklare för den som får hjälp. Det finns också många som skulle behöva få in en fot på arbetsmarknaden och den erfarenhet ett jobb ger.

Hur gör vi det billigare, enklare och mindre riskfyllt att anställa människor utan erfarenhet? RUT-reformen har visat att det går. Så hur kan vår idé bli verklighet, hur kan vi skapa fler vardagsjobb?

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg tror inte att alla kan vara aktivister **10**
 Thomas Engström konstaterar att staten bor i höghus **10**
Kapitalism Paul Collier slår ett slag för pragmatismen **12**
Kommentar Collier Peter Santesson undrar vilka problem som ska lösas **19**
Kommentar Collier Fredrik Erixon påpekar att människor är komplexa **20**
Tyskland Anders Ydstedt om en ny politisk spelplan i Tyskland **21**
Frankrike Karin Stensdotter går på söndagsmiddag hos den franska högern **22**

20 FRIZON

- Annika Borg tar 68:ornas inflytande över Svenska kyrkan personligt **24**
 Daniel Bergström granskar kuppmaakarnas psykologi **28**
 Torbjörn Elensky varnar för värdegrunder **33**

30 OPINION

- Lennart Weiss vurmar för norsk bostadspolitik **38**

TEMA: MODERATER I MOTVIND

42 Ingen ordning eller reda

Moderaterna har hamnat i en politisk villervalla. Men att skylla problemen på Fredrik Reinfeldt är att fly sitt eget ansvar. **Av Katarina Barrling**

46 En identitetskris

Moderaterna backar i opinionen och de interna motsättningarna är de största på årtionden. Krisen beror på bristen på en ideologisk kärna. **Av Tommy Möller**

50 Utan rörelse

I Moderaterna har förändringskritiker, traditionalister och reaktionärer vuxit sig starkare. De riskerar att göra partiet obehövligt. **Av Stig-Björn Ljunggren**

”

Jag hade hamnat bland drivande företrädare för den revolutionära och bitvis våldsromantiserade vänster.

Annika Borg, sid 24

54 INTERVJU

Paulina Neuding samtalat med Lior Raz, mannen bakom den israeliska tv-succén Fauda.

58 TRADITION

Olle Abrahamsson om den poetiske äppelodlaren Hauge.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Tommy Olofsson läser Peter Luthersson 62
Romariket Martina Björk läser Cicero 64
Manuskript Natalie Lantz om den ryktbara Aleppokodexen 66
Litteratur Jakob Sjövall läser Bruno Schulz 69
Historia Bo G Hall om ortnamn 70
Krönika Håkan Boström tar sig an nygamla charlataner 71
I korthet Catta Neuding ser The Crown 71

72 RECENSIONER

- Astrid Hedin ser demokratimotståndet samla sig 73
Erik W Larsson informerar om framtvingad information 77
Henrik Nilsson öluffar i Karibien 79
Ninna Rösiö granskar galliska galenskaper 81
Håkan Arvidsson tjuvas av kejsarmakten 83
Joel Halldorf diskuterar dygdens lön 85
Karin Henriksson förklarar det oförklarliga 87
Ann-Sofie Dahl tänker transatlantiskt 89
Mats Fält synar franska kort inför slutspelet 91
Göran Wennborg sprider ljus över ett mörkt kapitel 94
Staffan Ulfstrand tar närmsta genväg 96

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Catta Neuding

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt
och Majvor Eldebrandt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 2 maj 2017

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte

ansvar för insänt obeställt material.

Material insänt till Axess kan lagras och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Tzenko Stoyanov

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,
e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Olle Abrahamsson
Tidigare rättschef i
justitiedepartementet

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Katarina Barrling
Docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet

Daniel Bergström
Hovrättsfiskal och
frilansskribent

Tor Billgren
Frilansskribent

Martina Björk
Fil dr i latin vid
Lunds universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Håkan Boström
Doktorand i ekonomisk
historia vid Uppsala
universitet

Paul Collier
Professor i nationalekonomi
vid Oxford University

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik
och bosatt i Köpenhamn

Torbjörn Elensky
Journalist och författare

Thomas Engström
Författare och journalist

Fredrik Erixon
Vd för European Center for
Political Economy i Bryssel

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Bo G Hall
Fil dr och författare

Joel Halldorf
Teol dr och docent i
kyrkohistoria vid Uppsala
universitet

Astrid Hedin
lektor vid Globala Politiska
Studier (GPS), Malmö
högskola och vikarierande
lektor vid Statsvetenskapliga
institutionen,
Lunds universitet

Karin Henriksson
Journalist och författare

Fredrik Johansson
Senior partner Kreab

Natalie Lantz
Doktorand i hebreiska
Bibelns exegetik vid
Uppsala universitet

Erik W Larsson
Läkare och frilansjournalist

Stig-Björn Ljunggren
Socialdemokratisk debattör
och fil dr i statsvetenskap

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap
vid Stockholms universitet

Catta Neuding
Kulturproducent

Paulina Neuding
Journalist, jurist och
samhällsdebattör

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Tommy Olofsson
Professor i kreativt skrivande
vid Linnéuniversitetet

Ninna Rösiö
Fri skribent, tidigare
minister i UD

Peter Santesson
Opinionschef vid Demoskop

Jakob Sjövall
Statsvetare

Karin Stensdotter
Författare och arkitekt

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus i
ekologisk zoologi

Lennart Weiss
Leder den expertgrupp som
ska föreslå en ny social-
demokratisk bostadspolitik.

Göran Wennborg
Fil mag i historia och fil kand
i litteraturvetenskap

Anders Ydstedt
Strategisk rådgivare
och delägare i Scantech
Strategy Advisors

FOTO: FONDATION GILLES / GETTY IMAGES

Axess nr 2/17.

Vad trodde de?

EKVATIONEN MÅSTE ha varit svår att få ihop redan på 1970- och 1980-talen. Att ge miljarder i stöd till motståndsrörelser i södra Afrika för att hjälpa dem att kasta av sig kolonialismens ok, och bygga upp demokratiska rättsstater. Rörelser med marxist-leninistisk eller kommunistisk agenda. Rörelser som skickade sina aktivister, militärer och ideologer på skolning i Sovjetunionen och DDR och gjorde sig ekonomiskt beroende av dessa länder. Vad trodde de svenska biståndsideologerna egentligen? Kunde de ens i sina mest välvilliga fantasier tro att det skulle bli demokratisk utveckling av dessa ingredienser?

ATT UTSE EN "autentisk" organisation i ett land, som var populärt bland de biståndsgivande staterna under kampen mot kolonialism och apartheid, kan i förstone verka praktiskt, eftersom själva distributionen av pengarna och kommunikationen blir lättare då. Dessutom blir narrativet kring konflikten enklare att kommunicera på hemmaplan, vilket leder till att det blir lättare att få ett helt land att sluta upp bakom stödet.

Men det var också ett problematiskt tillvägagångssätt:

1. Det medförde nämligen att vi tog oss friheten att lägga oss i vilken typ av samhällssystem och politik som skulle råda i landet efter befrielsen. Borde inte uppdraget för främmande makt stanna vid att bidra till att avskaffa det rasistiska och förtryckande systemet? Varför skulle vi lägga oss i om det sedan till exempel skulle bli en centralstyrd eller federal stat?
2. Det innebar också att vi underkände andra rörelser och därmed bidrog till polarisering och konflikter (ofta väpnade) mellan olika intressen.
3. Detta ledde i sin tur till en urholkning av den blivande oppositionen – eftersom vi ju redan på förhand slagit fast att alla organisationer utom en är illegitima. Men det går inte att bygga en demokrati utan en fungerande och trovärdig opposition.
4. Finns det förresten inte något motsägelsefullt med begreppet "regering-i-vardande" (*government in waiting*), som de favoriserade mot-

ståndsrörelserna ofta kallades? Vad säger det om vår demokratisyn om vi högtidligt förkunnar: "Vi vill att ni ska hålla val och att så många partier som möjligt ska ställa upp!" och sedan genast infogar parenteserna: "... men vi vill att just *det här* partiet ska vinna, för vi har gett det hundratals miljoner i bidrag. Lycka till allihop!"

EN ANNAN RELEVANT fråga är vem kampen egentligen gäller. Att det i Sydafrika var ANC som anammades av antiapartheidrörelsen berodde till stor del på att denna sympatiserade med ANC:s socialistiska agenda. Sydafrikafrågan blev en fortsättning av denna vänsterrörelses kamp dels mot Wallenberg, dels mot konkurrerande vänsterrörelser på hemmaplan (för ANC-förespråkarna var det maoisterna som var motståndarna). Sydafrika blev därmed ett andra slagfält för europeisk anti-kapitalistisk och vänstersektaristisk kamp.

När det gäller just Sydafrika kan man förresten spekulera kring huruvida Sveriges gunst verkligen hade hamnat hos ANC idag, när vi har ett debattklimat som präglas av identitetspolitik, vithetsstudier och postkolonial teori. ANC hade (och har) inget av detta. Idag är den "färgblindhet" som ANC stod för snarare något obsolet som i bästa fall stämplas som naivitet. Om kampen mot apartheid hade ägt rum idag, gissar jag att det hade funnits en stark opinion för att spola ANC till förmån för separatistiska Pan-Africanist Congress (PAC) eller någon av rörelserna sprungna ur Steve Bikos Black Consciousness-ideologi.

DET ÄR FÖRSTÅS INTE svårt att förstå att ett rikt land som Sverige ville hjälpa befolkningar som förtrycktes av rasistiska kolonialmakter. Det var en moralisk plikt. Men som Bengt G Nilsson visar i Axess (nr 2/2017) utfördes mycket av det här stödet utan demokratisk förankring eller insyn. Historiens facit – det vill säga förtryckande enpartistater och massiv korruption i de flesta av de länder som vi stöttade – påkallar en självkritisk granskning av biståndskampanjerna. Inte för att peka finger åt någon, utan för att världen fortfarande är full av länder med förtryckande regimer, väpnade konflikter och bidragsbehövande motståndsrörelser.

Tor Billgren
Frilansskribent

Detta är inte normalt

Januari var smällkall i Rom och visade sig vara den perfekta månaden att besöka den eviga staden. Inga köer till de stora sevärdheterna som Colosseum och Peterskyrkan, på Forum Romanum var det så ödsligt att det nästan gick att höra historiens vingslag. Särskilt påtagligt blev det i resterna av Vestalernas hus, som utgörs av ett stort område. Runt gården står statyer av särskilt framstående vestaler, en korridor av kvinnor. Utvalda, men instängda. Tankarna frigjorde sig från nuet och frammanade bilder av hur prästinnornas liv kunde ha tett sig. Jag drogs till platsen flera gånger under min korta vistelse i Rom, som om den heliga elden de var satta att vakta fortfarande brann där i kylan.

ROM MÅ VARA EVIG, men nuet är högst påtagligt i staden. Vid vandringarna upplevde jag det som att det fanns lager på lager av polis och militär. Det finns det också, organiserade på skilda vis och med olika namn som låter som allt gör på italienska: vackert. En dryg kilometer från Colosseum finns den första militära avspärningen. Säkerhetsbågar undersöker väskor och kläder innan besökare får träda in i Colosseum, en plats som för den med ett uns empati blir för ångestladdad att stanna på en längre stund. Det är som om brutaliteten, tortyren och lidandet som människor och djur tvingats utstå på arenan kondenserats ned mellan väggarna och förblivit där.

Militären, polisstyrkorna och säkerhets-

Den nya pragmatismen

12 Varken höger eller vänster löser kapitalismens problem. Det är dags att överge ideologierna och bli pragmatisk.

Annorlunda men lika

19 Pragmatism är vällovligt. Det gäller dock att också vara pragmatisk i valet av målsättningar.

Stå för något

20 För pragmatikern blir makt till rätt. Den saknar tolerans för den avvikande analysen.

Spelplanen vänds

21 Tysk politik vrids åt vänster. Angela Merkel får svårt när sakpolitiken hamnar i centrum.

Det stannar i familjen

22 Den franska traditionella högern håller fast vid sina värderingar.

Anarki, stat, nation

”MEN DE PENGARNA går ju inte till landet.” Så säger den polska TV-producenten mitt emot mig, hon som tillbringat barndomen under kommunism, tonåren under liberal chockterapi och vuxenheten under ett slags normalisering av mer eller mindre kristdemokratiskt snitt.

Det är sent på kvällen och vi befinner oss uppe i Racha-bergen i norr, närmare bestämt i värdshusets pergola – den som tillkommit sedan vårt senaste besök och som en stund tidigare fått mig att utbrista: ”Det är roligt när man ser att ens pengar kommer till användning.”

Så är ofta fallet, förstås, i ett land där småföretag gör vad de kan för att slippa betala skatt i onödan. I bästa fall återinvesteras slantarna på ett vettigt sätt. I och med den stora skattereform som just sju satts i Georgien blir incitamenten dessutom avsevärt mindre för fusk: bolagskatten

avskaffas helt och det är enbart utdelning som beskattas – platt, med femton procent. Tanken, lånad från Estland, är att göra Georgien mer attraktivt för investerare, mindre bokföringskrångligt och mer tillväxtinriktat. Friare, skulle man också kunna säga. Nyliberalismen må ha fallit ur modet i väst, men i stora delar av den post-sovjetiska världen har den alltjämt sina anhängare i ledarskiktet, som utan undantag har utbildats i Storbritannien och USA.

POLSKANS UTSAGA får mig att gå i pergolataket. ”Vadå går inte till landet?” fråser jag. ”Landet är väl betydligt mer än staten?”

”Du vet mycket väl vad jag menar”, säger polskan på trött polskt specialmanner. ”Det blir inget till sjukhus och vägar och skolor.”

”Det blir i alla fall jobb”, tjuvar jag vidare. ”Helt otroligt hur nån kan sätta

arrangemangen i dagens Rom påminner om vår egen tids brutalitet. 2015 pekades Rom ut som Islamiska statens nästa mål. Rom, ett koncentrat av Västerlandets kultur och ett av kristendomens viktigaste centrum. Om en väst- och kristendomshatande terrororganisation vill slå mot västvärldens hjärta, är Rom den givna måltavlan. Då pulveriserar mänsklighetens kulturarv, precis som i Nineve eller Palmyra. Rom idag präglas av den vetskapen.

I de judiska kvarteren är bevakningen särskilt skärpt, detsamma gäller vissa kyrkor. Mellan varannan pelare som ramar in

Vi betar oss alla som människorättsaktivister, även i våra professionella positioner.

Petersplatsen finns en säkerhetsbåge, inne på platsen kör polisbilar i cirklar. In i Peterskyrkan kommer ingen utan att först ha fått sin väska och sig själv undersökta.

POLISER OCH MILITÄRER är ett påtagligt inslag i hela gatubilden i Rom. Den som

kommer från Sverige kan först tro att det råder undantagstillstånd. Men efter ett tag infinner sig en känsla av trygghet. Insikten om att detta är en normal respons från en rättsstat, inte ett undantag, letar sig fram.

Här hemma kommer vi istället ihåg den ovanliga dag vi ser en polis i våra kvarter. Det spelar ingen roll hur många upplopp, bilbränder, våldsdåd eller varningar för återvändande IS-terrorister som uppmärksammas, det tycks ändå inte innebära en rejäl uppgradering av säkerheten. Det finns något självföraktande och självdestruktivt i det valet.

Istället talar vi om organisationsfrågor och ojar oss över ytterligare en rapport om att det som varit känt i decennier fortfarande pågår och dessutom förvärras. Vi går till och med så långt att vi härjar med utländska medier som häpet, och aningen valhant, försöker beskriva ett land som inte längre stämmer överens med bilden av fäbodjättor och trygga röda stugor. Vår regering tar sig till och med för att i Nordkoreastil använda skattemedel för att kommunicera till omvärlden att allt är tindrande och skimrande i det avlånga blågula landet. I utländska medier drog sig en minister inte ens för att fara med osanning om otryggheten för flickor och kvinnor.

EN VÄN FRÅN Nordafrika frågade mig, efter en tid i Sverige, varför även poliserna i Sverige talar som om de vore människorätts-

aktivister. Är de inte poliser? frågade vännen. Polisen gör så gott de kan utifrån en absurt liten skärv av samhällets resurser, svarade jag. Men frågan dröjde sig kvar och satte fingret på en problematisk företeelse: Vi betar oss alla som människorättsaktivister, även i våra professionella positioner. Det fungerar inte i alla yrkesroller, milt uttryckt.

Vad som ska behöva hända innan någon beslutsfattare får för sig att sätta stopp för den svenska våldsspiralen och sända övertydliga signaler till potentiella terrorister, vet inte jag. Men vad jag däremot vet är att den svenska modellen inte är normaltillståndet, utan en avvikelse. Det kan komma att stå oss dyrt. ✨

Av Annika Borg

likhetstecken mellan statskassa och nation. Man kunde ju hoppas att nån som har upplevt kommunismen."

LÄNGRE ÄN SÅ kommer jag inte, eftersom polskan ser ut att vara på väg att slå ihjäl mig och hustrun har påbörjat arbetet med att släpa mig därifrån.

Morgonen därpå gör jag kraftigt våld på mitt samvete och ber alla om ursäkt för min grälsjuka. Med detta obehagliga moment avklarat passar jag på att återuppta tråden och vidareutveckla min ståndpunkt.

Nej, svarta pengar hamnar inte i statskassan, åtminstone inte direkt. Med hjälp av moms och annat jävelskap har de dock en benägenhet att hamna där förr eller senare ändå. Fram till dess, och detta är min huvudpoäng, gör de nytta – troligen betydligt mer nytta än hos fumliga politiker.

På landsbygden här odlar alla någonting. Alla. Alla har djur. Alla. Alla har så att de klarar sig, även om de är ytterst fattiga i kontanter räknat. När alltså katastrofen kommer, och det gör den alltid, är det detta jordens salt som kommer att klara sig bäst. Om ryssarna stänger av gasen eller

gör något ännu värre blir huvudstaden snabbt lika lamslagen som sina motparter i väst. Då kan Tbilisi-borna ha betalat all skatt i världen; förr eller senare blir de tvungna att ge sig ut på landet för att klara

På landsbygden här odlar alla någonting.

livhanken. Lantborna må ha sisådär skattemoral, men de har tillgångar och kunskaper som är helt omistliga för resten av befolkningen.

MIN FÄLLDINSKA utläggning möts av isande tystnad, följt av något mummel om "glorifiering av fyllesjuka bonnlurkar". Jag blir rasande, men bär värdigt denna vrede inom mig under en promenad längs floden.

När jag återvänder till värdshuset står ägaren på huvudet, alltså bokstavligt talat, och hans ögon ser ut att vara på väg att lossna. Hans enorma schäfer betrak-

tar spektaklet med oändlig beundran, och detsamma gäller mig. Ägaren, som en gång när jag körde honom upp för en lerig bergsstig påtalade att jag kunde ta av mig bältet eftersom "no police", har likt ministrarna i Tbilisi också varit i väst och utbildat sig. I yoga.

Nej, stat och nation är inte samma sak. Staten bor i höghus, nationen håller till på landet. ✨

Av Thomas Engström

En sorts kapitalism.

FOTO: GETTY IMAGES

KAPITALISM

Den nya pragmatismen

Frågan är inte kapitalism eller något annat system. Frågan är vilken kapitalism vi ska ha. **Paul Collier** hoppas på en praktisk variant, som lämnat ideologierna bakom sig.

SOCIALDEMOKRATIN TOG framgångsrikt itu med tidens stora problem. Sedan dess har dock nya problem uppstått för vilka man saknar en trovärdig beskrivning, liksom trovärdiga lösningar. Socialdemokratien ligger i spillror, dess virrvarr av politiska program ratas av väljarna. Rörelsens glansdagar var *les trente glorieuses*, 1945–1975, men som Marc Levinson visar i sin bok, *An Extraordinary Time*, kan inte de lysande resultaten under de här åren i första hand tillskrivas goda ekonomisk-politiska val. Snarare var det tillfälliga teknologiska förändringar och strukturella engångsföreteelser som sammanföll och på så sätt förbättrade levnadsstandarden i väst. I dagens mycket annorlunda förhållanden skulle en återgång till 1960-talets socialdemokratiska keynesianism och omfördelande skattesystem sannolikt inte få paradiset att återuppstå. Levinsons bok, som skildrar den ekonomiska vanskötseln fram till 1990, är ett värdefullt motmedel mot alla lågande hyllningar till ekonomiska ideologier. Levinson visar att den keynesianska "finjusteringen" av efterfrågan övergavs av mycket goda anledningar; men att ersätta den med skattesänkningar för de rika och monetarism fungerade inte bättre. För den som intresserar sig för ämnet kan jag rekommendera att man kombinerar denna studie med Paul Romers lysande essä "The Trouble with Macroeconomics". Den kullkastar de senaste tjugofem årens makroekonomiska teorier (och kan dessutom laddas ner gratis på internet). Om man

läser båda parallellt blir det tydligt att det inte finns några snillrika ekonomiska teorier som kommer att återupprätta det allmänna välbefindandet.

Samtidigt består vänsterns enda eruptioner numera av en teatralisk form av marxism. Under årtiondet som föregick kommunismens död förutsåg en våg av böcker kapitalismens undergång och minnena har nu tydligen bleknat tillräckligt för att ge upphov till en renässans. Det ideologiska avantgardet kommer antagligen att tycka att Wolfgang Streecks bok *How Will Capitalism End?* är tillräckligt svulstig och pretentiös, medan jag rekommenderar de nyttiga idioterna att läsa Peter Frases engagerande och inspirerande bok *Four Futures. Life after Capitalism*. Den som tycker om de här böckerna kommer antagligen, som det brukar heta, även att gilla Harry Potter. Men trots att kapitalismen äntligen står som segrare bland väljarna och ideologiskt saknar någon egentlig konkurrens har dess prestationsförmåga blivit uppenbart otillfredsställande. Kärnbudskapet, ständigt förbättrade allmänna levnadsvillkor, har kommit rejält på skam – en majoritet förväntar sig nu att deras barn ska komma att få det sämre än de själva haft det. Det har blivit dags för "Kapitalismens framtid". Tyvärr har ingen ännu skrivit en lyckad version av den boken. I brist på detta hade jag tänkt försöka få ihop ett bidrag byggt på de senaste rönen i ämnet.

VAD DETTA ÄN GER upphov till kommer det inte att vara en ny ideologi. Om det inte »

räcker med Levinson för att övertyga kan den intresserade prova på Jonathan Teppermans bok *The Fix*. Titeln anspelar inte på den nuvarande röran utan på tio fallstudier om hur vissa politiska ledare verkligen har förändrat saker och ting till det bättre. Tepperman letar efter formeln som de använde för att lösa svåra problem. Fallen är värdefulla i sig – många ledare skulle kunna lära av hur Lee Kuan Yew utrotade korruptionen i Singapore, hur Pierre Trudeau tog udden av separatismen i Quebec och hur Paul Kagame åter stärkte de kulturella identiteterna i Rwanda. Men i detta sammanhang är det Teppermans slutsats som är värdefull: undvik det ideologiska, fokusera på pragmatiska lösningar, på kärnproblemen, anpassa dig efter situationen, men var så tuff som du måste vara. Skall kapitalismen få en livskraftig framtid kommer vi att tvingas överge 1900-talets ideologiska bagage – glöm vänstern mot högern, bortse från det vanliga skenheliga moraliserandet och utgå från problemen. Som Tepperman visar mötte ledarna som benhårt höll fast vid denna taktik inledningsvis hård kritik. Pragmatism kommer garanterat att väcka anstöt bland ideologer av alla slag, det är dessutom de som dominerar medierna. Att identifiera sig som "vänsteranhängare" har varit ett slappt sätt att känna sig moraliskt överlägsen, att identifiera sig som "högeranhängare" har varit ett slappt sätt att känna sig intellektuellt överlägsen. Välkommen till pragmatismen – den hårda mitten.

De nya problem som pragmatismen

måste lösa visar sig i det nya ursinnet mot eliterna. Orsakerna till detta ursinne har med geografi, utbildning och moral att göra. Landsbygden gör uppror mot de jättelika tätorterna – norra England mot Lon-

Skall kapitalismen få en livskraftig framtid kommer vi att tvingas överge 1900-talets ideologiska bagage: glöm vänstern mot högern, bortse från det vanliga skenheliga moraliserandet och utgå från problemen.

don och södra England, inlandet mot kusterna. De mindre välutbildade gör uppror mot de mer välutbildade. De som kämpar och nätt och jämnt klarar sig gör uppror mot de hjälplösa. Den lågutbildade, hårt slitande landsortsbönan har ersatt arbetarklassen som den revolutionära kraften i samhället – inte *les sans culottes* utan snarare *les sans cool*. Så vad är dessa människor arga på? Till viss del har deras klagomål med ekonomi att göra. De nya eliternas tillgångar har växt, ofta oförtjänt,

medan *les sans cool* har fått se sina minska. Ilskan har en bismak av rädsla – den ekonomiska tryggheten håller på att rämna för *les sans cool*. Men ilskan och rädslan sträcker sig bortom det ekonomiska. Folk ser att medlemmarna inom eliten gifter sig med varandra ("homogami") och anammar en globaliserad identitet samtidigt som de gör anspråk på att vara moraliskt överlägsna genom att stödja en prioriterad grupp som man gynnar i syfte att upphöja särdrag som etnicitet eller sexuell läggning till exklusiva "gruppidentiteter". *Les sans cool* inser att när eliten drar sig tillbaka samtidigt som det dyker upp nya prioriterade grupper som ser ut att kunna plocka russinen ur kakan innebär det att deras anspråk på hjälp försvagas just då deras behov av stöd ökar. Att effektivt – och pragmatiskt – ta sig an dessa problem för *les sans cool* är den utmaning som våra ledare står inför.

JAG Börjar med det historiska slagfältet mellan vänstern och högern – skatterna. Den traditionella striden har handlat om hur hög skatt de med goda inkomster skall betala. Skatterna är viktiga, men det är fel fråga. I framtiden måste beskattning ha mer att göra med hur någon har tjänat sina pengar och mindre med *hur mycket* denne har tjänat. Ruchir Sharma betonar just detta i sin bok *The Rise and Fall of Nations* genom att helt enkelt gå igenom listor över miljardärer och, från det ena landet till det andra, jämföra antalet som tjänat sina förmögenheter genom innovationer med antalet som fått in dem via "privilegier"

Handel gynnar alla.

FOTO: IMAGINECHINA/TT

Fullt av oförtjänt rika?

FOTO: ISTOCKPHOTO

från staten eller marknader som inte fungerar bra. I framgångsrika länder är det de förä som dominerar – i illa styrda samhällen frodas de som jagar privilegier. Men den allt större komplexiteten i våra ekonomier har skapat nya möjligheter att fånga privilegier. På en del marknader börjar det nu saknas förmåga att allokera resurser på ett effektivt sätt utan nya regleringar, något som Raghuram Rajan och Luigi Zingales skickligt visar i boken *Saving Capitalism from the Capitalists*. Som svar på denna komplexitet måste skatterna bli sammanhangs- istället för inkomstrelaterade. Den nya strategin blir att beskatta privilegierna.

Vad är det mer som gör landsbygden ursinnig på storstäderna? Genom att föra samman arbetare, kunder och leverantörer kan en storstad låta sina invånare skörda frukterna av stordrift och specialisering. I London är exempelvis kommunikationerna oerhört väl utbyggda. Nationellt är staden knutpunkt för både järnvägs- och motorvägsnäten. Man har de två största internationella flygplatserna i Storbritannien. Staden är dessutom sammanlänkad med kontinenten genom tunneln under Engelska kanalen. I och med att den är hemvist för regering och olika myndigheter erbjuder London privilegierade förbindelser till den politiska världen. Detta innebär att den här sortens storstad utgör en mäktig drivkraft för ojämlikhet. En särskild beskattning är rättfärdigad eftersom bara en del av de stora inkomster som genereras i en storstad kan hänföras till det fåtal som förefaller tjäna dem. Resten kan hänföras till alla andra som bidrar till förbindelserna, bland dem ett stort antal som inte utnyttjar dem. Ett lättfattligt exempel är markpriser. Eftersom lokaliseringen i staden innebär att företagen och arbetarna kan bli mer produktiva

blir marken värdefull. När London utvecklades blev hertigen av Westminster den rikaste mannen i Storbritannien genom att han ägde mark: pengar utan ansträngning. London vimlar av den här sortens ”oförtjänt rika” eftersom beslutsfattarna har varit långsamma med att använda skattesystemet som motvikt mot dem. Trots Storbritanniens beslut att lämna EU är London en jättelik reservoar av outnyttjade skattemöjligheter – det är den nya oljan. Landsbygden har all rätt att vara arg.

STORSTADEN GYNNAR de högutbildade på ett segregeringssätt. Möjligheterna att specialisera sig låter dem använda färdigheter som blir mycket värdefulla. En person med den intellektuella förmågan och möjligheten att förstå sig på det komplicerade finansväsendet blir oerhört värdefull i Londons affärskvarter och kommer följaktligen att tjäna en förmögenhet. Men denna produktivitet kommer sig delvis av fördelar som hederliga myndigheter och engelsk lagstiftning, arv efter generationers nationella ansträngningar. Denna superavkastning på att vara placerad i London tillfaller,

Majoritetens antipati gentemot minoriteter är inte något som automatiskt följer av nationalism utan beror på vilken form nationalismen tar.

helt naturligt och oproportionerligt, den högkvalificerade arbetaren, men det finns ett bra normativt argument för att den borde fördelas mer rättvist, och därmed är de högutbildade Londonborna mindre välförtjänta än de själva anser. De mindre välutbildade har också all rätt att vara ursinniga.

Till sist kommer vi till skillnader mellan sektorer. Den moderna teorin kring ekonomisk tillväxt bygger på tanken att teknologiska innovatörer inte fullt ut kan tillägna sig vinsterna från sina upptäckter – innovatörer gynnar oavsiktligt samhället liksom sig själva. Tjugigåring uttryckt är den privata vinsten mindre för smarta innovatörer än samhällets vinst. Men om samma smarta person hade valt att använda sin intelligens inom någon annan sektor så skulle det motsatta gälla. Kapitalförvaltare och advokater spelar i stort sett ett nollsummespel mot varandra. En del kan till och med beskrivas som samhällsplundrare. Kostnaderna de orsakar andra överstiger de betydande privata vinster de själva gör. Det här är inte marxismens ytterkanter – i boken *Phishing for Phools* från 2015 förklarade de två ekonomerna och Nobelpristagarna George Akerlof och Robert Shiller detta inom ramen för den globala finanskrisen. Om marknaden inte justeras, kommer den att skapa alltför många kapitalförvaltare och advokater och alltför få innovatörer. Det som behövs istället är en förändring av bolagsbeskattningen. Socialdemokratin föreställde sig att bolagsbeskattningen fanns till för att få fram medel till de offentliga utgifterna. Detta var illusoriskt eftersom företag har en tendens att vältra över beskattningen på konsumenterna. Men en smart bolagsbeskattning skulle flytta resurserna från de aktiviteter där det finns för mycket folk till dem där det inte finns tillräckligt. Den skulle därmed bli ett verktyg för att leverera tillväxt, inte samhällstjänster. Alla skatter undergrävs successivt av ”fiffigt” undvikande. Detta innebär inte att utnyttjandet av skattesystemet för att få ner privilegier är något som är dömt att misslyckas. Istället är det, på samma sätt som i kampen mot sjukdomar, ett ständigt slag utan någon slutgiltig seger.

UNDER SINA GLANSDAGAR hade både den socialdemokratiska politiska eliten och den teknokratiska eliten med sina marknadsvänliga ekonomer en nonchalant inställning till globaliseringen. Globaliseringen undergrävde dem båda genom att förleda deras

anhängare att räkna med en postnationell framtid. Socialdemokratin övergav ett välgrundat motstånd mot rasism för att istället hylla det mångkulturella samhället och världsmedborgarskapet. Ekonomerna övergav ett välgrundat motstånd mot höga handels hinder för att istället hylla o begränsad

>>

rörlighet för arbetskraft och kapital. Globaliseringen spänner dock över två mycket olika aktiviteter. Handelsflöden drivs av komparativa fördelar, medan kapital- och arbetskraftsflöden drivs av absoluta fördelar. Denna åtskillnad får stora konsekvenser för fördelningen av vinsterna. Trots att handel inte gynnar alla inom varje land så gynnar det varje land tillräckligt mycket för att vem det än blir som får vinsten så kompenseras förlorarna fullt ut och får det ändå bättre ställt.

I framtiden måste beskattning ha mer att göra med hur någon har tjänat sina pengar och mindre med hur mycket denne har tjänat.

Det som gäller för handeln stämmer också på teknikskiften. Ekonomerna var slarviga som övergav distinktionen mellan det som kan komma att ske och det som faktiskt sker: om det inte finns en effektiv mekanism som tvingar vinnarna att kompensera förlorarna finns det ingen analytisk grund för att på förhand hävda att handel och teknikskiften är fördelaktiga.

Vad gäller den andra sidan av globaliseringen, kapital- och arbetskraftsflöden, finns det ingen motsvarighet till premisen att handel genererar ömsesidiga vinster. Tvärtom är det högst osannolikt att privata kapital- och arbetskraftsflöden kommer att gynna både avsändar- och mottagarlandet, och det kan mycket väl vara så att det inte gynnar något av dem. Det enda vi kan förmoda är att de gynnar de enskilda ägarna. Båda flödena måste regleras. Den korta period då det förhärskande mantrat löd att kapitalflöden inte skulle begränsas övergavs snabbt efter kriserna – till och med Schweiz, den globala kapitalismens förebild, begränsar nu periodvis kapitalinflödena. Det finns inte någon moralisk grund för en global "rätt att migrera". I själva verket är det migranterna som får de huvudsakliga effektivitetsvinsterna från migrationen – de ekonomiska effekterna för befolkningarna i mottagarländerna är vanligtvis överdrivna. Tanken att en given stats-skuld exempelvis kan smetas ut över en större befolkning bortser från det uppenbara, nämligen att fler människor behöver mer infrastruktur, som finansieras genom större skulder. Som de ledande forskarna Frédéric Docquier och hans kolleger kommit fram till är noll den bästa uppskattningen av i vilken utsträckning migrationen har påverkat lönerna i Europa. Så de

största konsekvenserna kommer sannolikt att bli sociala.

DEN INTERNATIONELLA handeln och införandet av ny teknik kommer att inskränkas av regleringar om inte den enorma potentialen för ömsesidiga vinster förvandlas från det som kan komma att ske till det som faktiskt sker. Folk som påverkas av förändringarna skulle kunna få laglig rätt till betydande summor i ersättning, pengar som skulle kunna användas till en nystart i deras arbetsliv. Som Rajan och Zingales föreslår skulle en sådan rätt exempelvis kunna finansiera en omskolning mitt i karriären. Per capita har Storbritannien den bästa högre utbildningssektorn i världen, men hittills har den haft bättre ekonomiska incitament att expandera genom utländska doktorander än mogna egna medborgare. De förändringar som orsakar mer omfattande störningar – såsom Uber och den nära förestående övergången till förarlösa fordon – skulle kunna beskattas, inte så mycket att de förhindras utan för att se till att de betalar för de kostnader som de orsakar samhället. För närvarande är skattesystemen så föråldrade att samma transaktion beskattas mindre i "uppdrags-ekonomin" än i den vanliga handeln: Uber, Airbnb (och Amazon) är delvis skattemässiga lurendrejare.

Rätt till ersättning för ekonomiska förändringar skulle kunna bli del av en större rättighetsagenda. För närvarande koncentreras en enorm ekonomisk makt till de verkställande direktörerna, det enda som kan tukta dem är om kapitalförvaltarna dumpar deras aktier. Det här har lett till två allvarliga sorters missbruk. Det ena tar

oss tillbaka till privilegier: de verkställande direktörerna i Storbritannien bestämmer praktiskt taget sin egen lön, de enda begränsningarna är normerna i Londons finanskvarter. Samtidigt som anständigheten har urholkats har deras löner stigit med 80 procent under det senaste årtiondet, med obetydliga bevis på förbättrade prestationer. De är de bäst betalda verkställande direktörerna i Europa. Det andra missbruket är kapitalförvaltarens bonusdrivna kortsynthet som har gjort företag avogt inställda till långsiktiga investeringar, inte bara i utrustning utan också i sin egen arbetskraft. Samtidigt som arbetsmarknaden har blivit mer "flexibel" har den låga arbetslösheten som denna flexibilitet har resulterat i haft ett pris i form av minskad kompetensutveckling. Kompetensutveckling är ett klassiskt "marknadsmislyckande". Tyskland har tagit itu med det genom branschtäckande koordinering, Frankrike genom anställningstrygghet medan Storbritannien har låtit det hela gå i stöpet. I delar av ekonomin har den arbetsglädje som kunnande och lagarbete innebär ersatts av planlöst, splittrat arbete. Kompetensutveckling och anställningstrygghet har ett egenvärde som är viktigare än den ekonomiska avkastningen och borde därför uppmuntras, till och med utan hänsyn till den långsiktiga finansiella lönsamheten för företagen. Styrelsesammansättningen i företagen skulle kunna avspejla samhällets intressen för bredd i sådana beslut, antingen genom att man tillsätter medlemmar som representerar särskilda intressen eller genom juridiska krav på samtliga styrelseledamöter att ta vederbörlig hänsyn till ickekommersiella intressen. Båda skulle tvinga

Inkluderande nationalism: Nicola Sturgeon.

FOTO: JEFF J MITCHELL/GETTY IMAGES

styrelsen att överväga våra kompromiser. De skulle dock komma att fattas internt istället för att tvingas på utifrån genom regleringar som styrmedel. Den genomsnittliga tiden för aktieäggande i ett företag är två månader. Det är skrattretande att detta är den enda intressegrupp som representeras i styrelser. Ordentliga regleringar skulle kunna hjälpa till att få företag att respektera samhällets bredare intressen, men att uteslutande förlita sig på regleringar stuper gång på gång på den överlägsna kunskap som insider förfogar över.

I LIBERALA KRETSAR har en gemensam identitet ersatts av ett skenbart omfamnande av mångfald. Men den godtagbara mångfalden begränsas till de utvalda grupperna. En gemensam identitet byggd på nationalism är något som har blivit så allmänt fördomt att den blivit oacceptabel. Det liberala föraktet drivs av farhågor att nationalismen kommer att sporra en återgång till majoritetens våld mot minoriteter och av förhoppningen att det nationsbaserade styret skall ersättas av mångkultur och världsmedborgarskap. Varken farhågorna eller förhoppningarna är välgrundade.

Majoritetens antipati gentemot minoriteter är inte något som automatiskt följer av nationalism utan beror på vilken form nationalismen tar. I sin godartade form är nationalismen *inkluderande*. Ett bra praktiskt exempel är vad det skotska nationalistpartiet (SNP) åstadkommer i styret av Skottland (till skillnad från dess dödsdömda program för att nå självständighet från Storbritannien). Som dess namn antyder är SNP ett *nationalistiskt* parti som använder sig av den vedertagna samlingen av nationalistiska symboler som flaggor och firanden av historiska strider. Men samtidigt som partiet har lockat många etniska skottar som bor utanför Skottland har det på hemmaplan varit inkluderande, man har i princip välkomnat alla som bor där. Dessutom har det varit förvånansvärt effektivt på att överbygga de historiska klyftorna inom landet. Med 50 procent av rösterna är SNP Europas mest framgångsrika mittenparti. Precis som i all form av nationalism drar man en gräns, men SNP har varit noggrant med att dra den geografiskt – alla som bor i Skottland har möjlighet att bli skottar, ”den andre” är naturligtvis engelsmännen. Många engelsmän tycker att den ständigt fientliga inställningen är irriterande, men den kommer antagligen aldrig att få några allvarliga följder: utträdet ur Storbritannien kan för SNP:s del liknas vid Labours ”artikel IV” (med partiets mål och löfte att hålla sig till socialistiska värderingar) – en ideologiskt splittrande form av underhållning. Även om inkluderande nationalism historiskt sett har bidragit till krig har den risken i stort sett helt försvunnit i de moderna västerländska samhällena.

Exkluderande nationalism: Marine Le Pen.

FOTO: CHESNOT/GETTY IMAGES

I SIN ELAKARTADE form är nationalismen splittrande *inom* samhället. En grupp medborgare hävdar att de har exklusiv rätt till nationen och nedvärderar andra medborgare för att de saknar de utmärkande egenskaper som ger dem rätt att tillhöra den nationen. Skillnaden mellan inkluderande och exkluderande nationalism kan exemplifieras av det skotska nationalistpartiet och franska Nationella fronten. Farorna med exkluderande nationalism är tillräckligt uppenbara för att inte behöva beskrivas i detalj. Men i praktiken är våldsamheter från majoritetens sida gentemot minoriteten någonting ovanligt, detta trots att stora delar av Västeuropa har jättelika pro-

Trots Storbritanniens beslut att lämna EU är London en jättelik reservoar av outnyttjade skattemöjligheter: det är den nya oljan.

blem med integreringen av vissa minoriteter i samhället. Vänsterns antagande att varje ifrågasättande av fördelarna med ytterligare snabba migrantströmmar skulle rättfärdiga fientlighet gentemot tidigare invandrare är antagligen fullständigt fel. Bara genom att göra sig av med den senaste tidens farhågor om framtida okontrollerad invandring kommer de infödda återigen att känna sig avslappnade inför dem som redan är här.

Medan mångkulturen och ”världsmedbor-

garskapet” är lockande tankar som tillägg till den nationella identiteten är de som alternativt önskedrömmar. Det måste sättas gränser för mångkulturen – den västerländska kulturen är värdefull och förtjänar vårt stöd mot mindre välfungerande konkurrenter. Ekonomihistoriker har nyligen konstaterat att det var oerhört viktigt att en ny kultur framträdde i 1700-talets Europa. Deidre McCloskeys bok *Bourgeois Equality. How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World* och Joel Mokyr bok *A Culture of Growth. The Origins of the Modern Economy* är rena släggorna mot den vedertagna västfientliga politiska korrektheten – Sean Meighoos bok *The End of the West* är ett färskt slående exempel på det senare. McCloskeys bok, den avslutande delen i en trilogi, visar hur den moderna industriella ekonomiska aktiviteten släpptes loss när den väl undkommit medeltidens värderingar. Mokyr fokuserar mer uttryckligt på framväxten av nya skildringar av innovatörer. Meighoo kommer tydligen fram till att det vore en förolämpning att behöva erkänna ett intellektuellt arv från personer som han inte härstammar från genetiskt. Den sortens aversion är fördummande.

PÅ SAMMA SÄTT skulle ett världsmedborgarskap utan ett nationellt medborgarskap vara ogenomförbart – nationstillhörigheten är den enda kraft som har visat sig vara tillräckligt stark för att binda samman miljontals människor i en gemensam identitetskänsla. Trots att en nation är en ”inbillad gemenskap” medför inte dess fiktiva grund att den kan ogiltigförklaras. I och med att den är ”inbillad” innebär tvärtom en gemensam identitet ett bräckligt mirakel. Utan det skulle det inte finnas någon föreställning om ”det gemensamma bästa” – utan ett ”vi” finns det ingenting »

”gemensamt”. Utrymmet för en allmän politik inom detta område inskränker sig till förvaltningen av individens rättigheter. I bästa fall kan den gemensamma identitetens ömsesidiga *aktning* ersättas av en nedslående ömsesidig *respekt*. Den ömsesidiga aktningen som en gemensam identitet innebär är den praktiska grunden för de välbeställdas generositet gentemot de mindre lyckligt lottade. En värld som består av ”världsmedborgare” skulle inte resultera i det universalistiska utilitaristiska paradiset som liberalerna lätt samt föreställer sig, utan den otyglade individualismens brutalt atomistiska värld. Gemensamma nationella identiteter har globalt sett inneburit en aldrig förut skådad generositet från de välbeställda till de fattiga. Bortom en viss punkt undergräver mångkulturen den generositeten och hotar på så sätt de fattiga. En färsk studie av David Rueda visar att ju högre andelen invandrare är desto mindre beredda är de förmögna att betala omfördelande skatter, något som gäller över hela Europa.

Även om den liberala mitten erkänner att det finns en nationell identitet innebär inte det återupplivade drömmar om en gemensam etnicitet eller en gemensam religion. Men det fordrar en tydlig omorientering av målen. Nationalismen medför i sig att man sätter de egna medborgarnas intressen framför utlänningars. Detta förklarar faktiskt SNP:s framgångar. Ny forskning av Kai Gehring och Stephan Schneider visar att partiets framgångar till övervägande del är ett resultat av vädjanden till skottarnas materiella egen nytta snarare än ett återupplivande av historiska tankar om en utpräglad identitet. De visar klart och tydligt att väljarstödet drevs fram av upptäckten av stora oljefyndigheter i skotska vatten och de periodiska uppgångarna i världsmarknadspriset på olja: ”det är Skottlands olja” var föregångare till ”ta tillbaka kontrollen”. När oljefälten sinar kommer SNP:s fortsatta

makt att vara beroende av att man utvecklas till ett pragmatiskt hårt mittenparti.

DEN VÄSTERLÄNDSKA liberala avskyn för nationalismen har i praktiken varit katastrofal. Som Darrell M West dokumenterar i boken *Megachange* borde det, med tanke på uppgången för extrema religiösa och ideologiska identiteter, vara uppenbart att det överhängande samhällshotet är splittring i motsatta identiteter med understöd från de sociala mediernas ekokammar. Efter brexit och Donald Trumps framgångar borde det vara uppenbart att det överhängande politiska hotet är den exkluderande nationalismen. Nya studier av statsvetarna Sergi Pardos-Prado och Jordi

Nationalismen medför i sig att man sätter de egna medborgarnas intressen framför utlänningars.

Muñoz visar att överallt i Europa där mittenpartierna har blivit invandrarvänliga har den exkluderande nationalismen ökat markant i popularitet. Efter att ha identifierat dessa problem saknar West idéer för hur de borde hanteras. Men genom sin motvilja mot den inkluderande nationalismen har liberalerna överlämnat den enda kraft som kan ena våra samhällen till charlataner och extremister.

Socialdemokratin kan med rätta anklagas för att ha varit socialt patriarkalisk. Staten förmodades veta bäst, men tyvärr gjorde den inte det. I brist på ett bättre uttryck tänker jag på den pragmatiska politik som jag här har lagt fram som socialt matriar-

kalisk. I den här modellen skulle staten vara aktiv på både det ekonomiska och det sociala området, men den skulle inte öppet ge sig själv makt. Dess skattepolitik skulle hindra de mäktiga från att lägga beslag på privilegier hellre än att mjölka de rika på deras inkomster för att hjälpa de fattiga. Dess regler skulle ge dem som blir lidande av den ”kreativa förstörelsen” makt att kräva ersättning hellre än att försöka motverka just den process som gör kapitalismen så oerhört dynamisk. Dess inkluderande nationalism skulle vara en sammanbindande kraft som ersätter betoningen av det ständiga missnöjets splittrande identitet. Dess samhällsingripanden skulle försöka hjälpa till att stötta stressade familjer hellre än att själv anta rollen som förälder.

DEN SORTENS pragmatiska politik skär tvärs över vänster-högerskalan som präglade det förra århundradet. Ytterkanterna kommer att försöka kritisera det pragmatiska i den socialt matriarkaliska politiken som en ulv i fårakläder. Men även om mitt utkast till ett genomförbart framtida politiskt program på det hela taget är korrekt kommer varken vänstern eller högern att tyna bort. Båda kommer att dra sig tillbaka till sina skyttegravar: socialismen och den exkluderande nationalismen. SNP, med sin inkluderande nationalistiska ideologi och sitt pragmatiska sätt att se på politiken, kan vara en förebild för en livskraftig socialt matriarkalisk politik. Men liksom inom all politik står de styrande inför påtryckningar från särintressen. Som Tepperman visar var ledarnas beredskap att säga nej till mäktiga grupper ett kännetecken för den framgångsrika pragmatismen – Lee Kuan Yew var beredd att kasta sina vänner i fängelse, Trudeau gav inte efter för kraven på specialstatus från invånarna i Quebec och Kagame lät inte tutsierna få det traditionella krigsbytet efter den militära segern. Nationalism i kombination med ångslig populism är en beprövad formel för fördärv. På samma sätt kommer Theresa Mays regering att sättas på prov när den skall kryssa mellan lobbyverksamhet från Londons finanskvarter och Ukips exkluderande nationalism. Pragmatism ger en regering den nödvändiga frihet från ideologi som den behöver för att ordna de aktuella problemen, men därigenom ökar den sin utsatthet för påtryckningar i jakt på popularitet och beskydd. Ett sista förslag från Jonathan Tepperman är att ledarskapets beslutsamhet stärks om problemen är så allvarliga att det inte går att bortse från dem. Mot den bakgrunden har vi all anledning att vara hoppfulla inför 2017. ✨

FN: världssamfund utan världsmedborgare.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Texten publicerades ursprungligen i *Times Literary Supplement*. Översättning: **Martin Peterson**

Annorlunda men lika

Paul Colliers analys angår också Sverige även om våra problem ser annorlunda ut, skriver **Peter Santesson.**

DET HÖR TILL ovanligheterna att se en så pass bred och intressant ansats som Paul Collier gör i sin artikel om kapitalismens kris. Den ingången är nödvändig. Även om flera av resultaten av de samtida systemproblem som drabbat många länder är snarlika, inte minst med tillväxten av populistiska och auktoritära rörelser, är det viktigt att minnas att orsakerna delvis varierar. Detta handlar inte bara om ett problem med samma karaktär i alla länder. De beståndsdelar som Collier beskriver är relevanta även för Sveriges del, men betoningen mellan dem har sin lokala egenart i varje land.

Aktuella tankefigurer i anglosaxisk samhällsdebatt importeras numera ibland med sådan fart att man ibland inte hinner med att fråga sig om våra lokala förutsättningar ser likadana ut. Det viktigaste exemplet är diskussionen om medelklassens kris. Begreppet amerikanska bakgrund är att reallönerna för breda löntagargrupper där har utvecklats svagt eller knappt alls samtidigt som enklare jobb som hittills utförts av personer utan collegeutbildning nu försvinner i automatiseringens och globaliseringens spår. Tidigare har det funnits etablerade och välfungerande livsmodeller för dessa grupper, men nu kan inte längre den yngre generationen se samma försörjningsvägar som sina föräldrar. Ett besläktat och populärt begrepp för en spretig grupp som inte lyckas etablera sig i samhället är "prekariatet". Deras situation är ständigt prekär - det blir aldrig annat än tillfälliga eller inga anställningar, inget på riktigt, och med tillfälliga jobb blir tillvaron lika tillfällig.

ÄNTLIGEN BLEV DET uppmärksammat. För jag tillhör också prekariatet! kunde man höra här och där i den svenska kommenterande klassen. Jag är också medelklass, mitt liv är banne mig ändå i kris! Jag saknar fast anställning, och inte heller jag har fått det lika bra ställt som mamma och pappa, trots mina hundratala högskolepoäng. Men nej, de bekymren är snarare ett resultat av att journalisten envisas med att försöka stanna kvar i en vikande bransch där många känner sig kallade medan efterfrågan på

Ett svenskt problem?

FOTO: TRONS/TT

arbetskraft krymper. Faktum är att löneutvecklingen för svenska löntagare har varit riktigt skaplig de senaste decennierna. I jämförelse med mitten av 1990-talet handlar det om en ökning av disponibel inkomst på i trakten av 50 procent. Nog har man det i allmänhet betydligt bättre ställt än mamma och pappa hade när de var i samma ålder.

Annorlunda, men ändå så lika. För nog träffar Colliers resonemang konturerarna även av de svenska samhällsproblemen, men betoningen och detaljerna skiftar. Samma pessimistiska stämningar finns även i Sverige. Här är det inte arbetsmarknaden och ekonomin som oroar breda grupper - synen på jobben har inte på länge varit så obekymrad som nu. Istället är det hållfastheten i offentliga system som bekymrar. Man må ha en bra anställning, men hur länge måste man sitta på akuten om det händer något? Vad händer med våra skolor? Kommer polisen om jag ringer? Har vi ens något försvar längre? Har våra politiska ledare överhuvudtaget grepp om läget? När frågor av det där slaget förblir obesvarade ger det en känsla av att det offentliga bygget svajar. Välfärdsoron blir en oro för hela samhällets bärkraft.

DE SOM VERKLIGEN befinner sig i en prekär situation i Sverige är den stora och snabbväxande gruppen asylinvandrare och deras anhöriga. Låg eller obefintlig utbildning, bristande språkkunskaper, stora kulturklyftor, en segregation som gör de sociala problemen självförstärkande. Det är här man hittar disponibla inkomster som inte rört sig alls på 20 år, eftersom bidragssystemens ersättningsnivåer legat still.

Hur ska gruppen kunna integreras? Det

heter att de beryktade "trösklarna" till det första jobbet ska bort. Metaforen handlar om att en förändrad lönebildning och anställningstrygghet i låglönesektorer skulle göra dessa grupper konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden. Men hur skulle sådana förändringar kunna göras utan att de samtidigt träffar och försämrar förutsättningarna för de befintliga låglönegrupper som idag har ett jobb, står på andra sidan av tröskeln och skyddas av den? Så landar Sverige i samma slags arbetsmarknadsproblem som Collier beskriver, men vägen dit ser annorlunda ut.

PRAGMATISMEN som Collier efterlyser är vällovlig. Men pragmatism brukar ofta förstås som flexibilitet i valet av medel. Jag tror att det nu är minst lika viktigt att vara pragmatisk i valet av målsättningar. Vilket grundläggande problem är det som ska lösas och hur ska det avgränsas? Vad räknas som en lösning? I en del aktuella sociala frågor verkar det inte vara självklart. Ta frågan om gatutiggeriet, för att bara nämna ett exempel. Ska det tiggeriproblem som ligger på bordet för det svenska politiska systemet avgränsas som ett svenskt problem eller som ett europeiskt? Det är sant att man inte löser de hitresta tiggarnas sociala problem genom att förhindra dem att resa till Sverige och sätta sig på våra gator. Det är bara en skenbar lösning som endast för deras problem utom vårt synhåll, säger kritikern. Med en paneuropeisk problemdefinition är invändningen giltig. Men varför, å andra sidan, skulle inte tillståndet på svenska gator kunna vara just det problem som svenska politiker har fått i uppdrag att hantera? Förutsättningen för att vara pragmatisk är att man kan dra en gräns för de problem man tänker försöka lösa. 🌱

KOMMENTAR COLLIER

Stå för något

FOTO: MARK MAKELA / GETTY IMAGES

Paul Colliers pragmatism är ett högriskprojekt, som bortser från att även praktiskt lagda politiker måste ta hjälp av idéer när de prioriterar, skriver **Fredrik Erixon**.

JAG FASTNAR VID DET tredje eller fjärde tillfället då Paul Collier avfärdar ideologer. Konturerna är inte alldeles skarpa, men någonstans där börjar ett obetänksamt försvar av pragmatism som idé och politik. Ideologi är för Collier ett bländverk. Det är en distraktion från pragmatikers försök att åtgärda den moderna kapitalismens brister. Förblindade av sina egna doktriner har PK-vänstern och globaliseringshögern negligerat reella problem och därmed gjort populismens och den exkluderande nationalismens irrläror lockande.

Men föreställningen att problem kan lösas bara vi tar av oss de ideologiska skyglapparna är bedräglig. Samhällsproblem är sällan objektivt självklara. Uppenbara lösningar stirrar aldrig någon rakt i ansiktet. Pragmatiker måste också abstrahera kunskap ur ett myller av fakta och observationer för att, till att börja med, förstå ett problem. Även pragmatiker tolkar, bedömer och gör ett urval av vad som är väsentligt.

Låter pragmatikern Collier enbart "fakta få tala för sig själv" när han förklarar den nya ilskan mot eliten? Nja. Collier har huvudsakligen en materialistisk bild av upproret. Det är de luggslitna och perifera som tar revansch. De är arbetslösa, resurssvaga, och lågutbildade – eller dagens motsvarigheter till proletärerna i Dickens skildringar av industrialismen: globaliseringens okompenserade förlorare. Norra Englands utkonkurrerade industristäder revolterar mot London. I USA är det "heartlands versus the coasts". Människor med låg socio-eko-

nomisk status och nationella eller traditionella värderingar har rest sig mot metropolernas eliter och deras gränslösa identiteter.

VI KÄNNER IGEN bilden från hur Sverigedemokraternas väljare porträtteras. Eller från beskrivningarna av dem som röstade Storbritannien ut ur EU och Donald Trump in i Vita huset. Men som förklaring är den selektiv.

Ålder är faktiskt en bättre faktor än inkomst, utbildning och region om man vill hitta revoltörerna bakom brexit och Trump. Brexitväljaren hade i snitt likartade materiella tillgångar som "remain"-väljaren. Identiteter är heller inte alldeles enkla att fånga. Metropolen London röstade för fortsatt EU-medlemskap. Men det gjorde också walesare och skottar med lokal (istället för brittisk) identitet – liksom irländska nationalister. Såvitt det går att bedöma röstade även brittiska katoliker – med mer traditionella värderingar än brittiska protestanter – för att stanna.

Globaliseringens förlorare, om det nu finns en sådan kategori, röstade inte bara på Trump. Hillary Clintons väljare hade i snitt lägre inkomster. Det finns inte fler förlorare i amerikanska regioner som varit exponerade för utländsk konkurrens än i regioner där globaliseringen inte haft någon större inverkan. Amerikaner med jobb i handelskyddade sektorer har faktiskt något högre risk att förlora jobbet än de med handelsexponerade jobb.

JAG TROR ATT det ligger något annat bakom revolten. Vi lever i en tid som efter-

frågar kontroll snarare än omvandling. Det anmärkningsvärda med de senaste tjugofem åren är att så lite förändrats jämfört med de föregående två kvartsseklen. Tillväxten i ekonomier och produktivitet har successivt växlat ner. Strukturomvandlingen var stor – i början av 1990-talet. Färre entreprenörer skapas nu och färre företag går i konkurs. Amerikaner stannar längre på samma jobb än tidigare. Det är ovanligare att de flyttar mellan delstater. Narcissism och fetma är västerlandets snabbast växande diagnoser. Livet programmeras snarare för att slå ner på takten och undvika stress. Yoga, meditation eller mindfulness – ambitionen är att ha kontroll mot ett yttre tryck som i ekonomiska termer bara blir mindre. Av alla de droger som hade kunnat legaliseras sedan 1960-talet, skriver Tyler Cowen i *The Complacent Class*, "valde amerikaner den – marijuana – som gör användare drömmande, lugnare och sömniga".

Människor är mer komplexa – och därför mer intressanta – än vad bandbredden i Colliers analys tillåter. Värderingskonflikter saknas inte. Globalism mot tribalism, progressiva mot konservativa – eller kanske iPhone versus Jihad. För de flesta människor är det inte ett binärt val. De kan känna lockelser åt båda polerna och, trots mångas ansträngningar att fortlämpligt stereotyper, kombinera värderingar som till synes är motstridiga.

Pragmatism rymmer inte sådan variation. Robert Talisse har i en kritik av John Dewey, pragmatismens filosof, beskrivit hur pluralism stympas av den självbedrägliga, närmast totalitära, synen på kunskap hos pragmatikerna. För pragmatikern blir makt till rätt. Den saknar tolerans för den avvikande analysen – den som kritiserar och inte reproducerar den erkända verklighetssynen. Ideologen, däremot, har tillgång till en metod för tvivel och självvrannskan. Den ideologiskt övertygade utmärks inte av intolerans för fakta och ointresse för verkligheten. Ideologins betydelse är att den kräver ett regelbundet provande av doktrin mot mänskligt beteende.

COLLIER ERBJUDER pragmatism – eller den "hårda mitten" – som politiskt motgift till revolterna. Jag tror detta ger patienten, som Döbeln vid Jutas, en morgondag som är sjufalt värre. Revolten är, åtminstone till en del, reaktionen på en politik som sökt minska pluralismen i en tid av ökande variation i vad människor tänker och tycker. Ilskan mot eliten är inte en efterfrågan på mer ängsligt tassande i mitten. Det är heller inte en efterfrågan på extremer – eller politiker som reducerar komplicerade frågor till lättuggade proteiner. Revoltörerna söker snarare kärva politiker med tydliga mål och mod att erkänna misstag.

Tänk, kan revolten bäst bekämpas av politiker som faktiskt står för något? ✨

Spelplanen vänds

Tysk politik drivs alltmer åt vänster, och Socialdemokraterna har plötsligt fått en chans att ta makten. Det blir svårt för Angela Merkel när sakpolitiken hamnar i centrum, skriver **Anders Ydstedt**.

DET GÅR BRA FÖR Tyskland. Det har aldrig funnits så många lediga jobb som idag, arbetslösheten är den lägsta sedan återföreningen och ungdomsarbetslösheten på 5,3 procent är lägst i EU. Sedan 1995 har antalet högskoleutbildade kat och det är färre som saknar yrkesutbildning. Ekonomin drivs av enorma exportöverskott. Många innovativa ägarledda industriföretag gynnas av en svag euro, men kanske ännu mer av återhållsamma löneavtal och mycket stor flexibilitet inom ramen för industrins kollektivavtal. Tysklands regering värjer sig mot denna bild och pekar på att landet också är världens tredje största importekonomi. Förre IFO-chefen Hans Werner Sinn brukade förklara den stora exporten och importen som Bazarekonomin, där billigare importvaror sätts samman och förses med dyr tysk logotyp. På sikt kan det dock, enligt Sinn, vara svårt att få kunder att betala extra för tyska varumärken.

TROTS DET STORA EXPORTBEROENDET är tyskarnas syn på frihandel minst sagt komplicerad. Renate Köcher, chef för det inflytelserika opinionsinstitutet Allensbach, förklarade i affärstidningen *Wirtschaftswoche* att två tredjedelar av tyskarna anser att globaliseringen ger dem fördelar. När det gäller Tysklands nu största handelspartner, Kina, är 46 procent av tyskarna oroliga för ökad konkurrens, och hela två tredjedelar vill att Tyskland ska stoppa möjligheterna för kinesiska bolag att ta över tyska företag. Så det land som förmodligen tjänar mest på frihandel har samtidigt en tämligen protektionistisk befolkning. Däremot är många politiker, bland annat inom det konservativa CSU, angelägna om att sluta med handelssanktionerna mot Ryssland.

Framtida kansler? SPD:s Martin Schulz.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

I en populistisk valrörelse kan handelsfrågorna riskera att omsättas i riskabel politik.

Så till Angela Merkel. Oavsett valutgångar har hon kunnat hålla sig kvar som för-

FDP, något som sannolikt bidrog till att partiet fick lämna förbundsdagen.

MÖJLIGHETERNA ATT utforma och driva ny politik under mandatperioden har varit starkt begränsade, eftersom i praktiken all politik in i minsta detalj finns med i koalitionsfördraget på 185 sidor, som förhandlades fram mellan CDU, CSU och SPD. Många har sett SPD och dess ledare Sigmar Gabriel som förlorare på den stora koalitionen men partiet har lyckats nedmontera delar av de så kallade Hartzreformerna med införande av minimilön och höjd pensionsålder. Frågan är vad CDU och CSU fått ut av den stora koalitionen, förutom att Angela Merkel fick kvarstå som förbundskansler?

I den förra valrörelsen förfinade Angela Merkel den så kallade asymmetriska demobiliseringen, som gick ut på att få SPD-väljare att tappa intresset för politik. Med SPD som nummer två i den stora koalitionen har detta sannolikt varit den tänkta strategin även för höstens val. Merkel har placerat >>

”Det finns de som jämför Martin Schulz med Donald Trump.”

bundskansler i tolv år, trots omväxlande regeringsunderlag. Sedan valet 2013 leder hon en stor koalition, med Socialdemokraterna, SPD. I valet 2013 handlade det uteslutande om förtroendet för Merkel som person. Den politiska agendan var starkt nedtonad, kanske också för att bereda vägen för en stor koalition. När den dåvarande regeringspartnern liberala FDP fick svaga siffror i de sista opinionsundersökningarna inledde Merkel en kampanj mot stödröstning på

sig ovanför politiken, intagit positioner till vänster och framställt sig som alla tyskars kandidat. Strategin kommer definitivt inte att fungera denna gång. För det första har motståndet mot Merkel ökat. Det är nu länge sedan hon var Tysklands mest populära politiker och de få (två) egna initiativ som Merkel tagit, Energiewende och särskilt flyktingpolitiken ("Wir schaffen das"), har gett upphov till politiskt motstånd, både internt och externt. Väljare har strömmat till det nya högerpopulistiska partiet AfD, och inom CSU är vice ordföranden Markus Söder den tydligaste Merkelkritikern "Merkels beslut att åter kandidera måste man acceptera, men inte automatiskt med eufori", sa Söder.

VAD SOM NU HELT ändrar den politiska spelplanen är Europaparlamentets tidigare ordförande Martin Schulz kanslerkandidatur, som möjliggjordes när Sigmar Gabriel avstod från att kandidera. Schulz verkar till skillnad från andra tycka att det är roligt med politik, hans valmöten samlar rekordpublik och SPD påstår sig ha fått tusentals nya medlemmar. Eftersom Schulz inte ingått i den stora koalitionen ser han sig fri att lansera ny politik. Det nya är bland annat att avskaffa än mer av Gerhard Schröders arbetsmarknadsreformer. Medan många inom SPD uppfattar reformerna som en politisk belastning, betraktar ekonomer inom och utom Tyskland dem som en framgångsfaktor och förebild för andra länder. Merkel flyttade spelplanen ett steg åt vänster och nu öppnar Schulz vänsterpopulism upp för samarbete ännu längre vänsterut.

Det finns de som jämför Martin Schulz med Donald Trump. Schulz marknadsför sig som folkets man, men flyger dagligen med EU-jet och tar emot skyhöga ersättningar för sig och sina medarbetare. Schulz har också haft en faiblesse för skrytprojekt. Han inledde sin politiska karriär som borgmästare i kommunen Würselen, nära Aachen. Där drev han, trots stora protester, igenom bygget av Aquana – ett spektakulärt äventyrsbad. Badet blev en katastrof som till och med jämförts med Berlins ännu ej invigningsklara flygplats. För SPD ledde Aquana-affären till ett lokalt katastrofval, där alla direktmandat gick till CDU.

CDU:S TRIANGULERING under Angela Merkels förflyttning till vänster lämnar problem efter sig. Merkel väntade länge med att offentliggöra sin fjärde kandidatur, som om hon inte riktigt ville, eller var rädd för att göra om Helmut Kohls misstag att sitta kvar för länge. Förmodligen borde hon släppt fram nya starka CDU-profiler för länge sedan. Nu tvingas hon leda en valrörelse som kommer att handla om sakpolitik. ✨

FRANKRIKE

Det stannar i familjen

I presidentvalskampanjen framstår socialisterna och den republikanska högern som uträknade i förtid. Men det finns väljargrupper som inte byter åsikt.

Karin Stensdotter bjuder in oss till den traditionella högerns söndagsmiddagar.

NÄR DEN FRANSKA republikanska högerns presidentkandidat, François Fillon, vald i partiets primärval med acklamation, trädde fram ur skuggorna hände något märkligt. Det var som om den här konservativa gruppens ande hade förkroppsligats. Där stod han, välklädd och proper, en (vad det verkar lyckligt gift) fembarnsfar, slottsägare och en erfaren politiker. En fläckfri birollsinnehavare redo att ställa nu ställa sig i rampljuset. Som ny. Glömda var åren med diverse ministerposter, senast som Sarkozys premiärminister. Alltsedan dess hade denne man rest land och rike runt och träffat folk, resultatet var ett väl genomarbetat valprogram.

Och när han tog till orda var det ungefär som att höra en sväger (även om han är en bättre retoriker). Hans program kunde sammanfattas med bantning av statens åtaganden, ekonomisk liberalism och traditionell, katolskt påverkad konservatism i livsstilsfrågor, åtminstone på det personliga planet. "Rätten till fri abort är inte förhandlingsbar. Även om jag personligen inte tycker att det är den bästa lösningen."

Under söndagslunchen hos svärmor jublade svägrar och svägerskor. Äntligen! Och var han inte parlamentets mest välklädde politiker dessutom? En sväger bekräftade att man kunde stöta på Fillon tidiga lördagsförmiddagar på Le Bon Marché, vänstra strandens flottaste varuhus.

JAG MÅSTE SÄGA att jag förstår dem; jag tillhörde en gång i tiden Bengt Westerberg-effekten. Det är något väldigt särget, och framför allt ovanligt att ha

känslan av att en politiker talar *direkt till en*. I mitt fall har det aldrig hänt sen dess. Och i deras fall tror jag att det var första gången. Chirac var utöver att han klandrade sig, trots allt charmad av vänsterns intellektuella och Sarkozys frenesi och blingbling var också tecken på något annat.

Ett par veckor senare var stämningen kring söndagslunchen rejält förändrad. Tidningen *Le Canard Enchaîné* hade släppt nyheten att Fillon under tio år hade betalat sin hustru för att vara hans assistent, ett jobb hon enligt tidningen inte gjort. Droppvis släppte tidningen fler nyheter och snart framkom att två av parets barn också hade assisterat parlamentarikern under studietiden. Mot en rejäl, enligt en del hutlös, ersättning.

En svägerska hävdade den allmänna opinionen: Även om detta var lagligt så var det oacceptabelt. Och ett allmänt mummel av bifall hördes då hennes man suckade "Tja, han har väl levnadsomkostnader som alla andra". Fem barns högre studier i ett land där det inte finns några studiemedel kostar en slant. Själv har svägern fyra nu färdiga jurister och civilekonomer, så han vet vad han talar om.

AFFÄREN FILLON, döpt till Penelopegate efter hustrun, förlöpte och förvärrades. Fillon själv bytte taktik och bad om ursäkt. Han hade inte fattat den snabba opinionsförändringen. Hade han vetat, hade han gjort annorlunda. Ursäkten ansågs komma på tok för sent. Hans och även andras politiska program kom helt i skymundan i mediabevakningen och

kanske värst för honom själv: hans valmöten ute i landet stördes av folk som skramlade med kastruller och stimmade. Han nådde inte fram.

Ytterligare några söndagar senare konstaterade svågrar och svägerskor att de, *trots allt* tänker rösta på Fillon, liksom arton procent av den franska valmanskåren enligt pressen. Och i och med det får vi en siffra på hur stor del av fransmännen som utgör traditionella högers kårnvaljare.

SÅ VILKA ÄR DE, och vilka värderingar hyser de? Statistiskt sett så är de välbärgade och i övre medelåldern. De är välutbildade och har ofta eget företag. De är utövande katoliker och jag skulle nog påstå att de har två passioner i livet: familjen (som är en betydligt mer utsträckt variant än den svenska modellen, här ingår kusiner och bryllingar) och *stenen*, la pierre. Huset, slottet, jorden och människorna i ett landskap där man har sina rötter ofta sen många, många generationer.

Det tydligaste exemplet jag kommer på är bekanta till familjen.

En syskonskara om åtta vuxna barn ärvt de två "slott" med tillhörande ekonomibyggnader och lite annat i Gard i södra Frankrike. Landskapet är kargt och torrt och vinet blir för dåligt så vinstockarna försvinner sakta till förmån för skog. Närmaste stad är Alès som präglas av nedlagd gruvindustri, tags och är ett av Front Nationals fästener.

Det ena slottet ligger i ett kompakt kluster av stenhus. En syster som på sin lott fått ett gammalt fårhus, ett vinmagasin och ett

öppet traktorstall bad mig göra en studie på hur husen kunde användas. Råa stenmurar, oisolerade tak och i bästa fall betonggolv, oftast jord. Om man där det saknades lade in bjälklag kunde man få nästan 600 kvadratmeter bostadsyta, tillräckligt för fyra "lägenheter" - hon och hennes man har fyra barn. När detta utretts ordentligt blev det

*Huset, slottet, jorden
och människorna i
ett landskap där
man har sina rötter
ofta sen många,
många generationer.*

bygglov på en första etapp som nu till stora delar är förverkligad. Ett hus för barn och barnbarn.

HENNES SYSKON har gjort samma sak med sina stenlador. Och det är så här man håller på. En i stort sett övergiven minimal by i ett avfolkningsområde blir i princip en bostadsrättsförening på vilken ägarna lägger en stor del av sina pengar och enorma mängder tid och arbete. Stenen förädlas. Man släpper den aldrig. Man vet att den är en säker investering, för även om "socialisterna" kan beskatta den, så kan de inte rimligen konfiskera den. "Inte en gång till." 1789 förefaller ibland ha varit i fjol.

Att även François Fillon hör hemma i den här miljön är uppenbart. Ingen kan påstå att

hans väljare förlåter honom allt, men man är i varierande grad indignerad. Åsikterna går från att om någon följer reglerna och folk inte gillar resultatet så är det reglerna det är fel på, till besvikelse med tillägget att Fillon trots allt är den ende *statsmannen*. Det finns även fortfarande en utbredd uppfattning, just i den här miljön, att politiker inte kan vara fläckfria. Man fnyser fortfarande åt den nordeuropeiska moralism som resten av fransmännen tagit till sig och som gör att en minister faller på blöjköp med statens kontokort. Istället för ren eller korrupt ser man en gråskala där Fillons presumerade brott är obestridligt men otillräckligt för att vara avgörande.

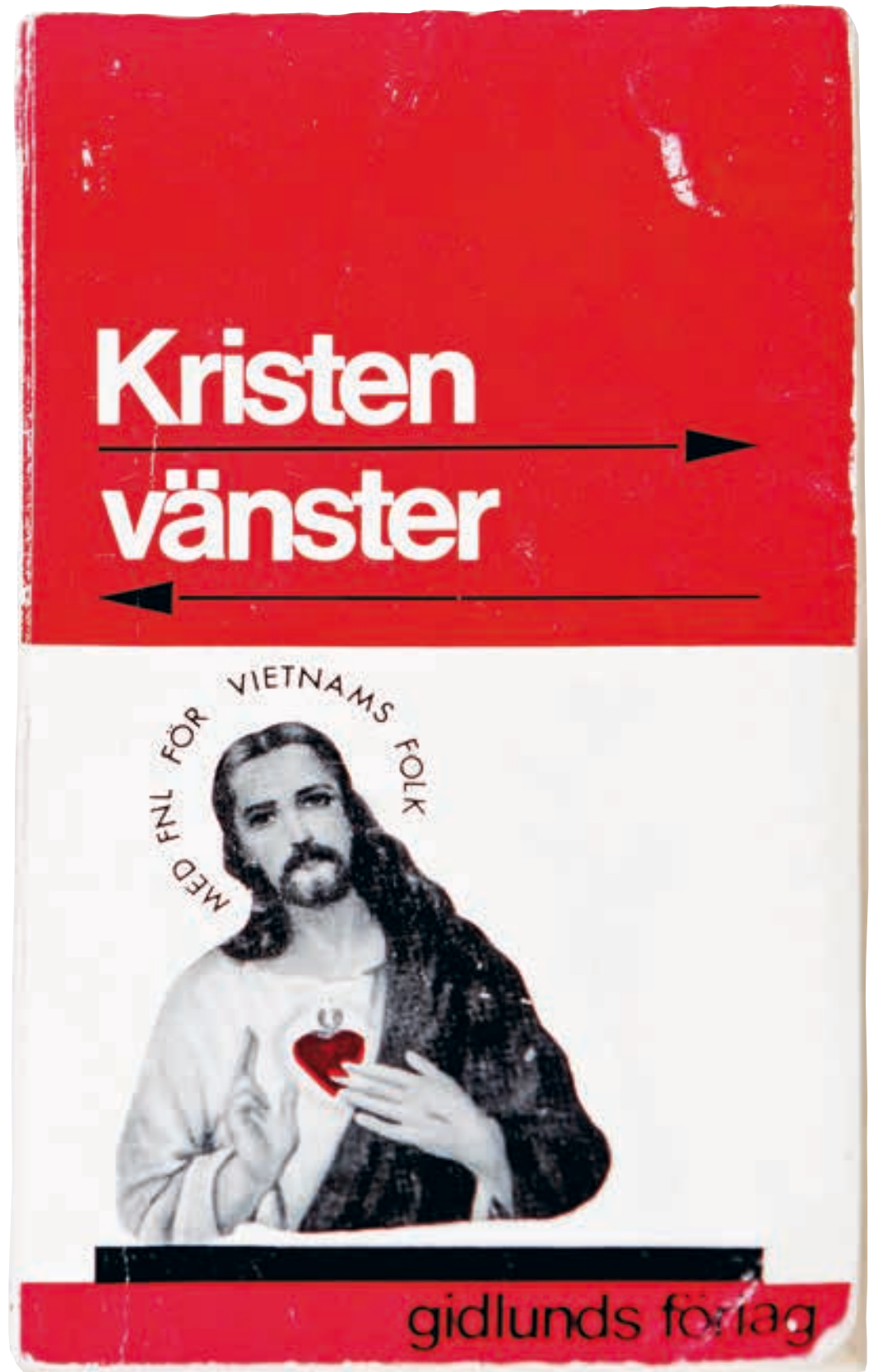
SJÄLV SÄGER FILLON att medier, avhopande partikamrater och rättsväsendet är strunt samma. Den enda dom han erkänner är det franska folkets, det vill säga valresultatet. Så vem röstar då kårnvaljarna på om Fillon förhindras att fullfölja sitt åtagande? Det beror förstås på. Om vi, likt opinionsinstituten då detta skrivs, antar att det i andra valomgången återstår Le Pen och socialliberalen, "socialisten" Macron, så skulle Fillons arton procent kunna avgöra valet. Särskilt om de gick i en och samma riktning, vilket de så klart inte gör. Statistiskt sett tappar den här gruppen mindre till Le Pen än många andra, men arga väljare är oförutsägbara. En del kommer säkert att rösta på Macron, av republikansk plikt om inte annat. Men för många gissar jag att valet framstår som mellan pest och kolera.

Då blir soffan det minst dåliga alternativet. ✨

Av Annika
Borg

Socialism som

Annika Borg är teologie
doktor och skribent.

evangelium

Annika Borg läser boken om när vänstern tog över Svenska kyrkan. Det blir en omskakande upplevelse att leta bland minnena från studietiden i Uppsala.

Aret är 1985. Olof Palme har ännu inte blivit skjuten på Sveavägen i Stockholm och Berlinmuren står stadigt. Till mitt barndomshem kom regelbundet Ivan från Tjeckoslovakien på besök. Ivan var läkare och kunde som sådan få utresetillstånd för att besöka läkar-konferenser i det ”dekadenta” väst. Men hela hans familj, dotter och hustrun Vera, fick aldrig utresetillstånd samtidigt, eftersom de då skulle kunna hoppa av sin ”drömtillvaro” i Tjeckoslovakien och söka politisk asyl.

Vid ett tillfälle var Vera med i Sverige. En dag kom hon tillbaka från en tur i småstadens centrum och satte sig vid köksbordet och började storgråta. Vera berättade att hon besökt stadens Domus-affär. Hon hade vandrat mellan raderna av varor och stannat vid tandkrämssorterna. Då brast det för henne. Inför möjligheten att välja mellan olika tandkrämer, blev hennes egen frihet blyxtbelyst i all sin skningslöshet. Det var i det ögonblicket, i vårt radhuskök någon gång i slutet av 1970-talet, som jag vaccinerades mot totalitära ismer. Veras tårar efter besöket på Domus gav en insikt om förtryckets väsen. Hela familjen hoppade sedan av till Österrike.

Men nu är året 1985 och jag har precis börjat läsa det religionsvetenskapliga programmet, eller teologi, vid universitetet i Uppsala. På en bild jag rotar fram står jag framför Dekanhuset vid Nathan Söderbloms plan, mellan Domkyrkan och Helga Trefaldighets kyrka. Den vita gamla byggnaden var en av institutionens hus. Här låg biblioteket, en av de större föreläsningssalarna och i seminarierummen traggades grekiska verb när vi studenter skulle lära oss koiné, den grekiska Nya testamentet är nedtecknat på.

Ett av de mest fascinerande seminarierna under min studietid, i Gamla testamentets exegetik, närvarar jag vid i det här huset. Hebreiskans språkvärld var som en inträdesbiljett till ett helt universum av kulturhistoria. På seminariet beskrev docenten Sven Tengström hur det fanns flera lager av skapelseberättelser i 1 Mosebok. Berättelsen om revbenet är endast en, men det är den som traderats och fått stora konsekvenser för västerlandets kvinnoyn. För en ung kvinnlig student var det ett frö som såddes, grodde

och växte. Religion och kvinnoyn blev sedan mitt forskningsämne.

När jag stöter på Sven Tengström i resultatet av idéhistorikern Johan Sundeens banbrytande forskning *68-kyrkan. Svensk kristen vänsters möten med marxismen 1965-1989*, om hur en hel generation vänsterradikaler skaffade sig en kyrka, gjorde karriär där och inom universitetsteologin, svindlar det en aning. Nu var just Tengström inte tongivande inom den revolutionära och våldsförhållande vänster som knådade kristendomen så den skulle bli geschwint kompatibel med marxismen, men han fanns med där. Det tycks som att nästan alla sveptes med av vänstervågen. Kyrkorna och den akademiska teologin blev ett nav för svensk vänster.

Därför går det inte att nog understryka vikten av att denna kyrkohistoria nu är utforskad och redovisad. Inte heller går det att tillräckligt understryka det remarkabla med att detta inte gjorts tidigare. Sverige sticker ut som ett land som inte gjort upp med sin vänsterradikala närhistoria. I vår konsensuskultur vänder vi blad och hittar något nytt att enas om. Vi har inte gjort upp med vad som hände i Sverige under Europas nattsvarta mörker under nazitiden heller. Frågan är vilken ism som förför och infiltrerar idag och hur den uppgörelsen kommer att se ut i framtiden.

I det svenska samhället fanns det inga andra organisationer som blev så anfrädda av de vänsterradikala idéerna och gav dess adepter sådana karriärmöjligheter som kyrkorna. Detta gäller i synnerhet Svenska kyrkan. I en intervju i Göteborgsposten så sent som förra året sa den tidigare ärkebiskopen KG Hammar, som fortfarande är en kristen vänsterpolitisk sändare av stora mått, att det var det politiska uppvaknandet som var det centrala för honom och att alla de likasinnade sedan blev biskopar. Det är riktigt. De blev biskopar, docenter, professorer, prästutbildare, opinionsbildare och kyrkliga makt-havare. Sedan blev även deras lärjungar det.

Johan Sundeen kartlägger, fram till 1989, hur kyrkorna blir ett opinionsbildande verktyg för socialismen. Han frilägger förtjänstfullt persongalleriet i denna vänsterradikala generationselit inom svensk kristenhet och analyserar skeendena ned till dess minsta idémässiga beståndsdel. Avgränsningen vid år 1989 är logisk, men det innebär inte att generationseliten och deras efterföljare inte fortsatte att använda kyrkorna som vänsterpolitiska plattformar >>

”

Den tidigare biskopen i Stockholm var en missionär för DDR, dedikerad till uppgiften att övertyga människor i Sverige om landets och förtryckarregimens förträfflighet.

KG Hammar: den kristna vänsterns stora predikare.

FOTO: MAJA SUSLIN/TT

”
Den tolerans de vänsterkristna visade mot förföljelsen av kristna i de totalitära regimerna är ett ytterst obehagligt faktum.

efter det. Sundeen talar om ett successionsfenomen. Att följa spåren framåt är en angelägen forskning, som kan ta vid där Sundeen avslutar.

1989 är det år då den tidigare biskopen i Stockholm Lars Carlzon skriver deppiga ledare i Förbundet Sverige-DDR:s tidning. Han är förbundets ordförande och beklagar att Berlinmuren fallit. Hur skulle det nu bli med de trevliga resorna i och utbytena med DDR? Jag har själv suttit på Kungliga biblioteket i Stockholm och med stigande avsmak läst dessa ledare. Den tidigare biskopen i Stockholm var en missionär för DDR, dedikerad till uppgiften att övertyga människor i Sverige om landets och förtryckarregimens förträfflighet. Förklaringen att det skulle handlat om naivitet och aningslöshet hos biskopen har inte fog för sig. Sundeen visar hur Carlzon figurerade i Östeuropeiska sammanhang också när det inte stöddes av Svenska kyrkans officiella hållning och hur djupgående hans engagemang för det marxist-leninistiska samhällsbygget i Östtyskland var.

Svenska kyrkan, inte minst Växjö stift, hade många utbyten med DDR. I ett nummer av en församlingstidning från Växjö stift finner jag en artikel där en präst med tyskklingande namn skriver om de fantastiska resor han var med och arrangerade till DDR när det begav sig. Det märkliga är att prästen själv kommer från DDR. Han var således ingen vanlig avhoppare, eftersom han kunde fortsätta att resa ut och in i DDR. Med sig på resorna till det gamla hemlandet DDR hade han förtroendevalda och andra kyrkligt aktiva.

Bilden av Lars Carlzon engagemang som gavs under min studietid – och fortfarande är förhärskande inom Svenska kyrkan – var överslättande och ursäktande. Det är symptomatiskt för ett mönster: vänstern var normaliserad och tolkades till det bästa av många. I stort sett alla jag mötte som lärare under min utbildning, och senare i kyrkan, passerar

revy i 68-kyrkan. Läsningen får existentiella dimensioner: Vad var det egentligen som hände? Vad var jag med om de där åren under 1980-talet och det tidiga 1990-talet? Jag märkte inte mer än undantagsvis konkret hur politiken var närvarande. Men däremot fanns en återkommande känsla hos mig, en upplevelse av att något skavde. En känsla av att vara, för att tala med Karl Marx, alienerad. Genom Sundeens bok får den erfarenheten konkretion och gestalt. Känslan får sin förklaring i faktiska förhållanden: Jag hade hamnat bland drivande företrädare för den revolutionära och bitvis våldsrömtiserade vänstern. När jag trodde att det var teologi som var både medlet och målet, hade här pågått – och pågick – ett intensivt arbete för att sudda ut gränserna mellan kristendomen och marxismen. För en del stod den marxistisk-leninistiska doktrinen i centrum, andra, som – senare – biskopen Jonas Jonson, hade hängivet bekänt sig till kamrat Mao. Den tolerans de vänsterkristna visade mot förföljelsen av kristna i de totalitära regimerna är ett ytterst obehagligt faktum.

Det dyker upp kondenserade tillbakablickar under läsningen av 68-kyrkan. Jag är åter i ett seminarierum i Dekanhuset, denna gång är ämnet etik. Professor Carl-Henric Grenholms blick glimmar till bakom glasögonen och han säger att värnplikten är en hård för osunda attityder och idéer. Diskussionsämnet är feminism och jag minns de där orden. Själv var jag engagerad i jämställdhetsfrågor och satte inte omedelbart hans ord i samband med den kristna vänsterns kamp mot västvärldens försvarspolitik och deras krav på nedrustning – krav som gällde Väst-, inte Östeuropa.

Grenholm var en av de som gick mycket långt i en rad frågor. Bland annat menade han att man bör ge stöd till de våldsamma palestinska rörelserna och ansåg deras krav på att uttradera Israel berättigade. ”Solidariteten” med ”befrielseströrelser” runt om i världen och glorifiering av våld i revolutionens namn är och förblir vänsterns signum. Sundeen påpekar att Grenholm i sina texter ifrågasätter den representativa demokratin som styrelseform och uppmanar till flaggbränning på Svenska flaggans dag. Grenholm var upptagen med att rycka loss några av den lutherska teologins viktigaste beståndsdelar, distinktionen mellan det andliga regementet (kyrkan) och det världsliga (som politiken) samt den mellan lag och evangelium. Det var logiskt, eftersom revolutionen inte kan bli verklighet i kristen tappning om de gränserna inte rivs ned. Det här är något som sysselsätter honom fortfarande. Senast häromåret utkom han med en bok om hur Kristus kan bli användbar i den politiska etiken.

Vid ett annat tillfälle, under en föreläsning i Regnellsalen, i institutionens dåvarande hus vid Trädgårdsgatan, ville föreläsaren idémässigt leda i bevis att det var fel med fängelser. Staten har inte rätt att utdela sådana repressalier. Vi är alla skyldiga till att brott begås, det beror på ett orättfärdigt politiskt system som straffar människor som redan är offer, fick vi studenter veta. Det fanns – och finns – naturligtvis outsinliga tillfällen att förmedla politiska åsikter i ämnen som till sin karaktär är så

”

Fusionen mellan marxism och kristendom sysselsatte 68-kyrkan. Kristendomen har för ändamålet fruktbare begrepp. Hoppet, exempelvis. Hoppet kan handla om livets seger över döden, Kristi återkomst, frälsningen, om en ny himmel och en ny jord där rättfärdighet bor. Men det kan lika gärna stå för det vänsterradikala hoppet om revolutionen som transformerar våra samhällen. Den kristna fridstanken kan transformeras till ställningstagandet att fred endast är möjlig genom västvärldens nedrustning.

resonerande som inom de religionsvetenskapliga – eller humanistiska – ämnena. Det är likadant med en predikan, den som vill kan använda den för politisk påverkan och kalla det kristendom.

Fusionen mellan marxism och kristendom sysselsatte 68-kyrkan. Kristendomen har för ändamålet fruktbare begrepp. Hoppet, exempelvis. Hoppet kan handla om livets seger över döden, Kristi återkomst, frälsningen, om en ny himmel och en ny jord där rättfärdighet bor. Men det kan lika gärna stå för det vänsterradikala hoppet om revolutionen som transformerar våra samhällen. Den kristna fridstanken kan transformeras till ställningstagandet att fred endast är möjlig genom västvärldens nedrustning.

En av de tongivande teologerna på området var Jürgen Moltmann, verksam vid universitetet i Tübingen. Uppgifter ger vid handen att vänstervinden blåste så hårt där att de katolska forskarna inte stod ut. Moltmann utformade hoppets teologi med klar förankring i en vänsterpolitisk våg. Det är inte en slump att vår nuvarande ärkebiskop talar om hoppets teologi och skriver en bok om hoppet. Hon studerade i Tübingen och är tydligt influerad av Moltmann. När kristna företrädare börjar tala om hoppet behöver man därför fråga: Är det ett kristet hopp eller ett marxistiskt? En del av dem ser fortfarande inte skillnaden.

Antje Jackelén finner jag i mina egna djupdykningar i material om den kristna studentrörelsen, den rörelse som formeras till den svenska kristna vänstern. Vi befinner oss då i slutet av 1970-talet och inom den svenska vänstern generellt fanns en stor besvikelse över att revolutionen inte förverkligats. För den kristna vänsterns del väcktes (det marxistiska) hoppet under Världskyrkomötet 1968 i Uppsala, de vänsterradikalas himmelrike tycktes nära. Men så blev det inte och den pendelrörelse

Deppade när muren föll:
biskop Lars Carlzon.

FOTO: KRISTER NYMAN/TT

Skribenten som Uppsalastudent.

som präglar vänstern – aktivism och revolutionshopp byggs upp och kulminerar för att sedan plana ut till en tid av besvikelse och byggs sedan upp igen – gjorde sig påmind. Besvikelsen över den uteblivna revolutionen präglade stämningen.

1979 startade KG Hammar och Caroline Krook, senare biskop i Stockholm, en ny rörelse för förändring, rörelsen Exodus. Sundeen skriver att ”till utflödet av 1968 hörde organisationen *Exodus-samling för uppbrott*”. Det var det manifesterade paret Jackelén hade undertecknat, man finner deras namn i listan över sympatisörer, de och många andra i det som var – och framförallt kom att bli – den kyrkliga maktsfären.

Värför satt jag då för några år sedan i forskarsalen på Kungliga biblioteket och studerade några av de material som Johan Sundeen kartlagt och analyserat idéhistoriskt, den kristna studentrörelsens, KRISS, tidningar? Det skedde under en tid efter valet 2010 då en kyrklig tankesmedja med vänsterinriktning började bli en maktfaktor i Svenska kyrkan och se sig själva som en politisk ”watchdog” (ordet använde de själva). Vad var det som pågick? Jag sökte svar. En vän sa: ”Leta rätt på den där ”källaren” där allt det politiska började”. Tankesmedjan finansierades av Stockholms stift, där Eva Brunne är biskop. Brunne var aktiv i KRISS och var även dess ordförande under 1980-talet. Tankesmedjan återanvände KRISS’ devis om att vara i ”kritisk solidaritet” med kyrkan och i smedjans opinionsbildande spalter dök den vänsterkristna generationseliten upp. De som drev smedjan hade även de varit aktiva i KRISS, fast senare. Det var en fråga om ett successionsfenomen. Jag fann en del av ”källaren” – och den samtida efterföljaren. Det Johan Sundeen har gjort är att utforska varje skrymsle och vrå.

Det återstår att se hur en institution som Svenska kyrkan kommer att hantera de uppgifter och nätverk som frilagts. En fingervisning ges möjligen genom det faktum att Kyrkans tidning och Sändaren, de tidningar som ingår i Svenska kyrkans mediekoncern, lät en av de tongivande inom den kristna vänstern, som själv förekommer i boken, recensera 68-kyrkan i båda tidningarna.

Johan Sundeens bok har 1865 noter. Den häpnadsväckande och omskakande historien om hur makten togs över en institution som Svenska kyrkan är nu skriven. Och mer finns att utforska, för 68-kyrkan lever än idag. ✿

Kuppen som offerrit

Statskupper misslyckas för det mesta. Men själva misslyckandet bärs upp av drömmen om att få offra sig på nationens altare.

Av Daniel
Bergström

2

Daniel Bergström är
hovrättsfiskal och
frilansskribent.

Misslyckad militärkupp:

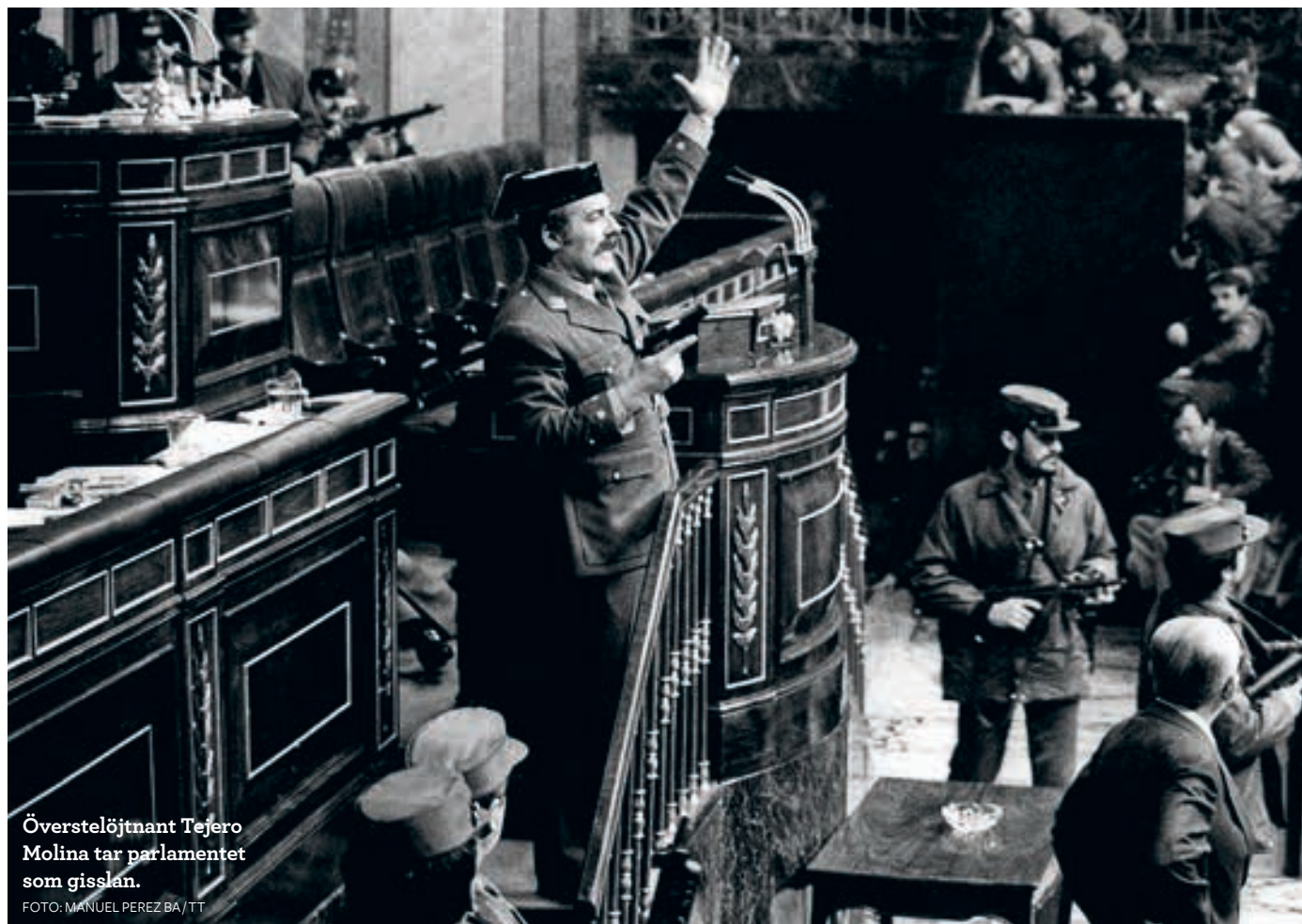
Ankara, juli 2016.

FOTO: ARIS MESSINIS/TT

Det var förvisso kemalismens spöke som gick igen när sekulära turkiska militärer i somras försökte ta makten och störta det styrande islamistpartiet. Men även statskuppen som fenomen är ett historiskt spöke. I vår del av världen har vi så när vant oss av vid våldsamma maktövertaganden, trots att det till ganska nyligen var regel snarare än undantag att politisk makt inte bytte händer utan blodspillan. Och den misslyckade kuppen har en nästan ännu rikare tradition än den lyckade kuppen. Faktum är att en av de tidigaste händelserna i europeisk historia som går att

datera är ett kuppförsök. År 632 f.Kr försökte adelsmannen Kylon ta makten i Aten, därtill uppmanad av gudarna (om man får tro Thukydides). Trots att Kylon och hans anhängare lyckades inta Akropolisklippan misslyckades kuppen. Som så ofta gick den bestående ordningen, företrädd av den styrande klanen alkmaioniderna, vinnande ur kraftmätningen.

Det finns ett par goda skildringar av kuppförsök på svenska som kan mäta sig med Thukydides rafflande notis. Den kanske bästa, i sin lakoniska koncentration, återfinns i en förtrolig rapport från ambassadören i Marocko, Lars von Celsing, till UD i Stockholm. Under den förrädiskt idylliska titeln "Födelsedagskalas hos kungen av Marocko" skildrar »

Överstelöjtnant Tejero Molina tar parlamentet som gisslan.

FOTO: MANUEL PEREZ BA/TT

”

De döda kuppmarkarna i Turkiet begravdes i omärkta gravar på den för ändamålet särskilt iordningställda 'Förrädarnas kyrkogård', belägen på platsen för ett hundhärbärge i utkanten av Istanbul.

von Celsing en sömnig mottagning hos kung Hassan i juli 1971, nästan på dagen 45 år före händelserna i Turkiet. När ridån går upp är scenen kungens palats vid Atlantkusten, där sommarklädda diplomater fördriver tiden med skvaller, bridge och lerduveskytte i väntan på lunchbuffén. Men utan förvarning förvandlas scenen – fallskärmsjägare stormar palatset med automatvapen och stiltjen förbyts i fasaväckande dramatik. I kaoset dödas den belgiske ambassadören av femton kulor i bröstet, och fler än hundra människor – bland andra parlamentets talman – förlorar livet. von Celsing blir vittne till hur de sista trogna, till synes förgäves, försöker föra den apatiske kungen i säkerhet. Tillsammans med andra överlevande tvingas von Celsing så småningom upp på ett lastbilsflak, där han inväntar sitt öde i öken-solen. Kanske är det bara han som vågar hoppas, de övriga diplomaterna är alla världskrigsveteraner och har sett människans brutalitet på närmare håll än vad han har gjort. Men plötsligt upplöses alltihop i ett märkligt antiklimax – kungen har på något vis överlevt och kuppen kollapsar som en sufflé. Kupp-männen får senare naturligtvis plikta med livet. Som alla goda nytto-skribenter var ambassadör von Celsing litterära begåvning förlösad på att skriva texter som inte var avsedda för publicering.

En annan utmärkt skildring av en misslyckad kupp på svenska är Peter Englunds essä "Bröderna Marx i Petrograd" (*Förlutenhe-*

tens landskap, Atlantis, 1991), som kretsar kring den misslyckade kommunistiska resningen i Hamburg i oktober 1923. Detta rörande trohjärtade försök av den lokala partiavdelningen att utlösa världsrevolutionen med hjälp av en handfull kulsprutepistoler och synkroniserade armbandsur resulterade, som man kunde vänta sig, i ett farsartat misslyckande. I kommunistpartiets historieskrivning kallas episoden för "der Hamburger Aufstand", enligt regeln att kupper när de kommer från vänster ska benämnas uppror eller revolutioner.

Att den bestående ordningen, som nu i Turkiet, slår tillbaka med järnnäve är naturligtvis inte en ovanlig efterbörd av ett kupp-försök. Precis som alla som har spelat det geniala brädspelet Junta vet är det att spela högt att våga en kupp. Junta går ut på att spelarna kivas om plats vid grytorna i det fiktiva landet Republica de los Bananas, varvid det är helt enligt reglerna att försöka störta den sittande presidenten med våld. Men den som vågar tärningskastet och misslyckas skickas till exekutionsplutonen. Det gick inte heller bättre för Kylon och hans anhängare. De sökte till en början skydd i Pallas Athenas tempel, men efter att ha lovats fri lejd av stadens ordningsmän vågade de sig till sist ut, bara för att omgående stenas. Senast samtiden fick en konkret påminnelse om Kylon var i april förra året, när arkeologer hittade en massgrav från 600-talet f Kr på en parkeringsplats i Aten. Forskarna har spekulerat i om graven

härstammar från utrensningarna efter Kylons kuppförsök. De begravda var friska när de dog och är sammanbundna med rep. Och som vi vet förändras inte mycket av betydelse i historien. De döda kuppmakarna i Turkiet begravdes i omärkta gravar på den för ändamålet särskilt iordningställda "Förrädarnas kyrkogård", belägen på platsen för ett hundhårbärge i utkanten av Istanbul.

President Erdoğan har för övrigt förklarat att folket kräver återinfört dödsstraff, retroaktivt. Men liberala demokratier avrättar inte kuppmakare. Å andra sidan förekommer statskupper endast sällan i liberala demokratier. Ett sådant var kuppförsöket i Spanien 1981. I början av 1980-talet hade det system som Franco hoppades skulle bestå efter hans död bleknat till intet och en socialdemokratisk valseger verkade oundviklig. Då agerade den gamla ordningens män. Den 23 februari rullade stridsvagnar på gatorna i Valencia, och Antonio Tejero Molina, överstelöjtnant i Guardia Civil, med aristokratisk valrossmustasch och melankoliska ögon, tog parlamentet i Madrid som gisslan. Men när kung Juan Carlos i tv uttalade sitt stöd för den valda regeringen kunde Tejero inte göra något annat än kapitulera. Så klämtade till slut klockan för francoismen. Tejero fick avtjäna femton år i fängelse, vilket i historisk jämförelse framstår som ett lindrigt öde. Så sent som 2009 betecknades Tejero, som lever som pensionär i Málaga, av sin son som "en uppriktigt religiös man som försökte göra sitt bästa för Spanien". Ironiskt nog var det samma klenmagade demokratiska anda som Tejero gjorde uppror mot som skonade honom. Han själv hade kanske föredragit att, i gammal spansk tradition, ställas mot en vägg.

När det gäller opåkallad mildhet mot farliga kuppmakare kan dock inget överträffa den behandling som undfångades den mest ökände kuppmakaren av dem alla – Adolf Hitler. Ölkällarkuppen i München i november 1923 är antagligen alla tiders mest kända misslyckade kupp. Det rättsliga efterspelet är en av alla tiders största juridiska travestier. Domaren som förde ordet vid rättegången tvekade inte att öppet uttrycka sina sympatier för nazismen, och domen blev därefter. För Hitlers del resulterade kuppen inte i något annat än några månaders semester i Landsbergfängelset, där han kunde ta emot gäster och på lediga stunder knacka ihop bestsellern *Mein Kampf*. Tredje upplagan av *Nordisk familjebok*, vars nionde band ("Gullberg" till "Hopliter") kom ut från trycket 1928, fick fel när den om Hitlers karriär efter fängelsevistelsen konstaterade att "H:s inflytande har sedan dess varit obetydligt". Nazismens nederlag i München var bara skenbart, i själva verket var kuppen en triumf. Den innebar framför allt något som Hitler visste att skatta till dess rätta värde, nämligen gratis PR, enligt principen att all publicitet är bra publicitet.

Mer typiskt blev tyvärr slutet för de sammansvurna officerare och andra som den 20 juli 1944 försökte göra slut på Hitlers våldsvälde. Ökänt är hur somliga av dem hängdes med pianotråd, efter att ha förnedrats av Hitlers folkdomare Roland Freisler. Claus von Stauffenberg, som placerade ut den bomb som

förfelade sin verkan, sköts redan på kvällen den 20 juli på gården till generalstabsbyggnaden i Berlin, Bendlerblock. Utöver regimens hårda hämnd uppvisar 20 juli-komplotten ett annat karaktäristiskt drag hos den misslyckade statskuppen, nämligen föreställningen om det heliga offret. Männen bakom mordförsöket på Hitler drevs av övertygelsen att det var nödvändigt att göra något, oavsett utsikterna till framgång. Genom att visa historien att nationalsocialismen inte stod oemotsagd kunde, tänkte man sig, Tysklands själ räddas. För egentligen var von Stauffenbergs etos åtskilligt främmande för den förbundsrepublik som han hjälpte till att jämna marken för – han dog med ropet "länge leve det heliga Tyskland" på sina läppar.

Kanske lyckades 20 juli-männen. De är ju i historien något så ovanligt som hjälteförklarade förlorare. Den 20 juli varje år avlägger Bundeswehrs nya rekryter en högtidlig försäkran att försvara demokratin, den tyska motsvarigheten till vad som i Sverige kallades krigsmans erinran. Ofta sker ceremonin på innergården till Bendlerblock, numera hemvist för det tyska försvarsdepartementet. Men i så fall lyckades de just därför att kuppen misslyckades. Hade kuppen lyckats skulle dessa preussiska junkrar utan tvekan ha betraktats som fiender av de allierade. Nu blev de i stället hjältar.

Ingen illustrerar tydligare den misslyckade kuppen som frivilligt offer än den japanske författaren Yukio Mishima (1925–1970). Mishima, vars riktiga namn var Kimitake Hirooka, hör till det japanska 1900-talets främsta avantgardister. I romaner, pjäser och filmer som behandlade teman som sexualitet – homosexualitet – manlighet och död, sökte han efter ett sätt att försona modernitet och tradition. I början av sin korta bana var han närmast att betrakta som radikal – en förnyare av litterär form och flitig gäst på Tokyos gaybarer. Under 1960-talet fann han dock alltmer sitt hem i den japanska krigartraditionen, *bushido*, vilken han uppfattade som en motpol till det moderna samhällets materialism och förflockning.

”

Hade kuppen lyckats skulle dessa preussiska junkrar utan tvekan ha betraktats som fiender av de allierade. Nu blev de istället hjältar.

>>

München den 9 november 1923: polisen sätter stopp för Hitlers ölkupp.

FOTO: TT

”

Lika ofta som statskuppen är ett verkligt försök att gripa makten är den en uppvisning i dådkraft och mod.

Trots ett intressant konstnärskap förknippas Mishima främst med sin sista dag i livet. Den 25 november 1970 trängde Mishima och fyra av hans lärjungar in i en av de japanska markstridskrafternas garnisoner i Tokyo. De band kommandanten vid hans stol varefter Mishima, iklädd en hemmagjord uniform, klev ut på en balkong och läste upp ett förberett manifest för soldaterna, i vilket han uppmanade dem att ansluta sig till honom och återupprätta det kejsrerliga enväldet. Han blev med acklamation utskrattad. Mishima försvann då in på kommandantens kontor och tog sitt eget liv genom att skära upp buken med ett svärd, den traditionella metoden att ta sig av daga i den japanska riddarkasten. Sannolikt hoppades han inte ens att kuppen skulle lyckas. Den var för honom bara en förevändning att iscensätta sin egen död, ett egenartat konstverk med våldsbejakande extremism som medel. Det gör honom i vart fall heder att ingen utom han själv och en lär-

junge som följde hans exempel kom till skada i den sorgslustiga episoden.

V i vet inte vad de turkiska militärerna tänkte och ville när de körde åstad i sina pansarfordon och stängde broarna över Bosporen. Kanske trodde de verkligen att de kunde rädda den sekulära staten och arvet från Atatürk. Kanske visste de från början att spelet var förlorat. I så fall var de som synes inte unika.

För den misslyckade statskuppen bär på den gamla drömmen om att få offra sig på nationens altare, en dröm som annars är mest levande i kriget. Det har skrivits hyllkilometer historia och skönlitteratur om det yttersta offret i krigstid. Tennyson diktade om den lätta brigadens anfall vid Balaklava, general Custer blev en amerikansk hjälte genom sin sista strid vid Little Big Horn och en hel generation av européer drog i fält 1914, förvisso inte med direkt dödslängtan men väl med en känsla av att döden på slagfältet trots allt var den vackraste döden. Men det är inte lika uppmärksammat att denna offerkult haft sin motsvarighet även i fredstid.

Lika ofta som statskuppen är ett verkligt försök att gripa makten är den nämligen en uppvisning i dådkraft och mod. I länder med militariserad kultur men få mellanstatliga krig, exempelvis i Sydamerika, har statskuppen därför delvis fått fylla det krigiska äventyrets roll. Och när det gäller denna funktion spelar det strängt taget ingen roll om kuppörsöket lyckas eller inte. Faktum är att det misslyckade statskuppörsöket ofta kan vara att föredra när det gäller symbolverkan, precis som det utsiktslösa militära företaget definitivt är att föredra när det gäller att uppvisa offervilja och lojalitet. Det är inte sannolikt att engelska skolbarn skulle ha läst om de tappra 600 om den lätta brigadens anfall hade varit framgångsrikt. Karl XII är för Grimberg och Frans G Bengtsson en större hjälte än Karl X Gustav inte trots att han förlorade, utan för att han förlorade. Och så vidare.

S ett i detta ljus är exempelvis Yukio Mishimas befängda kuppörsök inte ett tecken på bristande verklighetsförankring. Bushidotraditionen har ju i modern tid även gett upphov till sådana företeelser som det japanska självmordsanfallet. Kamikazeflygarna är berömda och ökända, men självmordsanfallet tog sig också former som i praktiken var harmlösa för den angripne. I krigets slutskede ledde krigaradelns officerare massanfall med blankvapen mot befästa amerikanska ställningar. Delvis desperat stridstaktik, men delvis förverkligande av påbudet att dö för kejsaren.

Att statskuppen, tillsammans med den frivilliga döden på slagfältet, på detta sätt går att passa in i en tradition av offervilja är sannolikt en del förklaring till att så många kuppörsök framstår som uppenbart illa genomtänka, illa planerade och illa genomförda. Många av dem har nämligen inte varit seriösa politiska schackdrag så mycket som vilda kavallerianfall in i historieböckerna. Det är en dyster ironi att det är det helt meningslösa våldet som i både krig och fred ofta uppfattas som mest meningsfullt. ✿

Yukio Mishima blev utskrattad av soldaterna.

FOTO: BETTMANN/GETTY IMAGES

Av Torbjörn
Elensky

FOTO: ISTOCK

Lyd våra värderingar

Kraven på en gemensam värdegrund för myndigheter och tjänstemän är ett åsiktstväng som undergräver demokratin. När värderingar görs till påbud försvagas försvaret av den enskildes frihet.

Under min uppväxt vistades vi, av familjeskäl, rätt mycket i Italien. Där lärde jag mig snart, genom direkta tillsägelser såväl som allmänt ogillande miner, att jag förväntades behålla skorna på när vi kom hem till främmande, och inte tacka för maten. Precis tvärtemot det jag lärt mig i Sverige. Det är småsaker, som det är lätt att lära sig följa, och det går även ganska lätt

att förstå varför man gör på det ena eller det andra sättet i respektive land.

Nu är ju inte alla seder och bruk så enkla att anpassa sig till, och går vi lite djupare och pratar om hur olika värderingar påverkar livet blir det ännu svårare. Det lär exempelvis vara så att benägenheten att anmäla en nära släkting eller vän för något brottsligt är mycket högre bland svenskar än bland italienare. Synen på religionens roll i livet är också olika – en seriös svensk ateist går inte i kyrkan alls, medan en italiensk sådan >>

Torbjörn Elensky är
journalist och författare.

”

Det är inte bara något allmänt tyckande, utan själva den bas som allt det andra, åsikter, diskussioner, demokratin och själva samhället vilar på.

mycket väl kan tänkas göra korstecken till och med. I det förra fallet för att tron betraktas som ett helt privat val, medan den i det senare också är något levtt, kollektivt, som man kan behandla med symbolisk respekt utan att tro på den.

Givetvis finns det sedan grader och individuella variationer i allt detta. Rätt många idag har, liksom jag själv, tidiga erfarenheter av andra kulturer som, i bästa fall, tvingat dem att reflektera lite över skillnader och likheter i livsstil, världsåskådning och relationer till medmänniskorna. Det enda jag är helt säker på är att det inte finns något naturgivet normalt förhållningssätt, utan att allt i våra samhällen är kultur och social konstruktion, även om det också är så djupgående att det egentligen knappast går att förändra, ens med den typen av våldssamma metoder som totalitära regimer använde under 1900-talet för att göra just det. Att säga att det är sociala konstruktioner är alltså inte att påstå att det rör sig om ytliga fenomen, som kan eller bör förändras för att skapa en ny människa i en ny värld. Det är heller inte något onaturligt bara för att det vuxit fram över tiden. Det är en falsk mot-sättning.

Hela mänskligheten har vissa grundläggande behov: mat, sömn, värme, sex och så vidare. Den omfattar också värden som är gemensamma för de flesta, alltifrån trygghet, mättnad, kärlek och sånt som må ta sig lite olika uttryck men som ändå får sägas vara gemensamt för alla. Så finns det värderingar, olika syn på vilka värden som är viktiga, och dessa kan växla mycket mer än vad vi som lever i en liten och exceptionell del av världen är medvetna om. Somliga värderar frihet högre än trygghet, andra familjebanden mer än lagen, medan åtskilliga menar att deras religiösa tro är en sanning som står högre än allt och alla andra i världen. Den som ger sig ut i världen i övertygelsen om att den har den enda rätta tron, oavsett om den är en sekulariserad svensk eller en tibetansk munk, kan få svårigheter att kommunicera med andra människor. Å andra sidan är det få, om ens någon (inklusive jag själv, naturligtvis), som klarar att stiga ur sin egen världsbilds själva grundpremissar utan att alldeles tappat fotfästet.

Sverige utmärker sig i världen genom att vi förutom värden och värderingar har något som kallas ”värdegrund”. Ordet finns även på norska, men jag vet inte om det används lika

flitigt där. Det är ett begrepp som försöker övertyga genom sin inneboende tyngd. Det är inte bara något allmänt tyckande, utan själva den bas som allt det andra, åsikter, diskussioner, demokratin och själva samhället vilar på. Vad innebär det egentligen att man anser sig kunna lägga en sådan grund? För den är inte framvuxen på det sätt som seder och bruk kan sägas vara och den är inte heller något slags kvintessens av de värderingar som kan fås fram i landet genom opinionsundersökningar. Den är egentligen inte ens i sig något regelverk, som det går att förhålla sig till, även om den i sin tur kan bygga på lagar och regler, utan den är något mycket märkligare, och egentligen rätt obehagligt: bestämda tolkningar och inställningar, alltså värderingar, det vill säga ytterst åsikter, som man bör eller måste omfatta om man vill ha en plats i exempelvis svensk förvaltning.

Värdegrundsdelegationens arbete var tidsbegränsat till åren 2013–2016. Den har lämnat sin slutrapport och det är således nu avslutat. Det hade sin bakgrund i ett tidigare projekt, Offentligt etos, som genomfördes av Kompetensrådet för utveckling i staten (KRUS) 2010–2012, varefter det utvärderades 2013. KRUS beställde också bland annat sju stycken webbutbildningar, som skapades av och marknadsfördes via Learnia, <http://www.learnways.com/krus/>. Där finns kurser som till exempel Lagligt och lämpligt, som strängt taget tycks handla om etik i samband med tjänsteutövning, och där finns kursen De sex värdegrundsprinciperna. Läggs också märke till språkinflationen här och på andra håll i detta ämne, ”värdegrund” i sig själv är redan ett rätt uppstyltat begrepp, och ”värdegrundsprincip” börjar låta som en typ av dogmatik som vi inte vanligen förknippar med svensk statsförvaltning.

Professor Lena Marcusson, Värdegrundsdelegationens ordförande, säger i ett föredrag som hon höll under en konferens hösten 2016 vid Lunds universitet att ”de här principerna är inte något som Värdegrundsdelegationen eller någon annan intressent har hittat på, utan det här är principer som kommer från våra grundlagar och vår lagstiftning”. ”Principerna”, fortsätter hon, ”kan sammanfattas rätt kortfattat, som till exempel i rubrikerna ’demokrati’, ’objektivitet’ eller ’effektivitet och service’, men bakom dem ’döljer sig ett ganska omfattande regelverk’.”

Det jag inte för mitt liv kan förstå är vad denna värdegrund, detta så kallade värdegrundsarbete, egentligen tillför om det bara är ett annat sätt att formulera och förklara de redan gällande lagarna och reglerna – för vem då? För tjänstemännen i stat och kommun? För politiker? För medborgarna? Om tanken med en värdegrund bara är att omformulera vad som redan uttryckts klart och tydligt i lagtexter och liknande och flytta det till en annan, mera dekorerad påse i billigare material, så verkar det faktiskt helt meningslöst.

Men det kanske inte är helt meningslöst. Som medborgare kostar jag då på mig att vara lite missnöjsam mot avsikterna med denna extra nivå av värdegrund, ovanpå lagarna och reglerna, som

FOTO: JUSTEM JOHNSON/SCANDINAV

Skorna av i svenska hem.

Lena Marcusson överlämnar Värdegrundsdelegationens slutrapport till civilminister Ardalan Shekarabi.

”

Det finns inget som är farligare för demokratin än osäkerhet om vilka regler som gäller.

alltså tydligen ändå, enligt professor Marcusson, är den egentliga grunden för värdegrunden. Det är rimligt att det finns lagar och regler, lika för alla, färgblinda, begripliga och relevanta. Rättssäkerhet är en essentiell förutsättning för demokrati. Men så snart ett ytterligare lager kommer till, då det inte bara krävs laglydighet eller respekt för rådande regelverk, utan att man ska deklarera sin tro på denna värdegrund, och därmed tvingas ordna sina åsikter efter den, alltså dem som man enligt lag har rätt till i ett fritt och demokratiskt land, och som det strängt taget är olagligt för arbetsgivare att efterfråga, eftersom vi inte har någon åsiktsregistrering i Sverige, så har ett steg tagits i fel riktning.

Det finns inget som är farligare för demokratin än osäkerhet om vilka regler som gäller. När värderingar görs till påbud och tjänstemän av olika slag kan tvingas svara för vad de anser, tror och tänker, inte bara för vad de gör, så förskjuts synen på såväl lagen som den medborgerliga integriteten på sätt som kan vara kränkande för de personer som faktiskt tycker eller tror något annat än det förväntade. Men även de som i princip instämmer borde inse att detta att de ska svara för värderingar, alltså tankar och åsikter, och inte bara handlingar, i förlängningen kan leda till att framtida makthavare vill implementera andra tankar, en annan värdegrund. Hur kommer försvaret för den enskildes friheter då att kunna formuleras, när det redan är uppluckrat?

Modern censur, i diktaturer som exempelvis Kina, bygger inte på att vissa saker är glasklart förbjudna eller tillåtna. En sådan censur vore det ganska lätt att förhålla sig till och även kringgå genom olika typer av indirekt uttryck, som kan förstås bara av invigda. Den skulle, om än den var otrevlig, vara i någon mening rättssäker. Den samtida censuren går på intentionen, och den är mera intresserad av att skapa incitament för självcensur än att lagföra enstaka verk eller skribenter – och i dessa de sociala mediernas tider är vi alla skribenter, åtminstone inför censurmyndigheterna. Genom att skapa osäkerhet om exakt var gränserna går får man nämligen folk att vara på sin vakt, ge akt på sig själva och varandra, och att vara extra försiktiga med sina ordval och med att uttrycka sina åsikter öppet.

Osäkerheten gör också att man gärna går lite längre för att vara på den säkra sidan. Det är lättast att bara upprepa det som någon etablerad auktoritet sagt, istället för att ta risker med eget tänkande. En historisk företeelse i samma anda kan sägas vara den osäkerhet som odlades av den nazistiska regimen i Tyskland, som tvärtom vad många tror inte var auktoritär i den bemärkelsen att den var strikt i någon legalistisk mening (tvärtom ansågs den nedtecknade lagen vara judisk till sin karaktär), utan den var det »

”

Det är lättast att bara upprepa det som någon etablerad auktoritet sagt, istället för att ta risker med eget tänkande.

God värdegrund.

genom att så osäkerhet om exakt vad som gällde, uppmuntra tendenser som passade den och dessutom gärna uppmuntra till konkurrens om att vara ”duktigast”, olika ministerier, myndigheter och tjänstemän emellan. Genom detta skapades vad som kallats ”kumulativ radikaliserings”, när alla försökte överträffa varandra i att tolka makt-havarnas ord och tillmötesgå deras förväntningar.

Samtidens utveckling, inte minst valet av Trump och hans behandling av både medarbetare och tjänstemän, borde göra det tydligt för alla som bryr sig att principer, grundläggande regelverk, gemensamma lagar och därtill hörande rätts-säkerhet är avgörande för samhällets stabilitet och demokratins fortbestånd. Det är inte för att jag är någon fanatisk princippyttare, eller för att jag indirekt vill försvara otillbörliga, onda, dåliga och destruktiva åsikter, som jag kritiserar idén med att skapa en värdegrund, utan det är för att jag anser att den, principiellt och strukturellt, är till skada.

Tanken med att införa en värdegrund, som så att säga en extra nivå, kan i teorin vara god. Den är säkert tänkt att underlätta förklaringen av vissa principer, men i och med att texten läggs ut på det sätt som sker i materialet som jag kunnat ta del av blir det inte tydligare, utan mera oklart. I ett centralt dokument som *Den gemensamma värdegrunden för statsanställlda – grundläggande rättsliga principer* används exempelvis orden ”värden” och ”värderingar” som om de vore synonymmer. Det formuleras även meningar i stil med att ”Det krävs att den anställda är ambitiös och engagerad i att fullgöra de uppgifter och göra de bedömningar som lagstiftningen uppställer krav på.” Det tycks mig som ett ganska omständligt sätt att säga att det krävs av den anställda att den gör sitt jobb, eller uppfyller sin plikt helt enkelt, som det hette förr i tiden.

Värdegrunden tillför en nivå av tolkning av lagar, regler och något slags allmän känsla av vad demokrati är, som strängt taget inte tillkommer

tjänstemän eller statliga utredare att ägna sig åt. Lagar skall tolkas av jurister och domare, och demokratin är baserad på den enkla principen att all makt utgår från folket som säger sitt i allmänna och fria val, med yttrandefrihet, organisationsfrihet, valhemlighet och allt det andra som sina förutsättningar. Vi kan behöva en fördjupad diskussion av vad demokrati egentligen innebär i vår tid också. Vilka värderingar är till exempel nödvändiga för att en stat skall kunna kallas demokratisk till sin anda, och inte bara rent formellt. Hur ska avgränsningarna av våra medborgerliga friheter se ut för att ge maximalt svängrum för den enskilde samtidigt som samhällsfreden inte hotas allvarligt? Men även detta är frågor för medborgarna, för forskare, debattörer eller författare som jag själv. De kan inte avgöras i dekret, programförklaringar eller genom implementering av någon given värdegrund.

Förutom den statliga, mest grundläggande värdegrunden förekommer värdegrundsarbete av alla slag ute i kommuner, på olika myndigheter, liksom i militären.

Somliga kommuner har värdegrunder som ligger snubblande nära slogans i sina formuleringar. Växjö, en vacker och trevlig stad, har till exempel sloganen ”Europas grönaste stad” och dess värdegrund sammanfattas i fraserna:

- Vi möter alla med respekt
- Vi kan jobbet
- Vi gör verksamheten bättre
- Vi skapar en hållbar framtid

De utvecklar denna värdegrund lite utförligare längre ner på hemsidan, men jag försöker förgäves förstå vad i detta som skiljer sig från att helt enkelt vara trevlig, laglydig och göra sitt jobb. Kanske behöver vissa tjänstemän påminnas om dessa saker, och det är ju bra att det sker då, men det framstår, än en gång, bara som ett extra, onödigt

skikt mellan lagen och dess tillämpning.

Även trevliga Avesta vilar på värdegrunder. Denna är exempelvis specifikt utarbetad för vårdpersonal:

- Visa respekt
- Ge trygghet
- Visa ett gott bemötande
- Värna om den enskildes privatliv och integritet
- Ge möjlighet till självbestämmande och delaktighet utifrån en helhetssyn.

Med den suveräna slutklämmen, som får mig att tro (eller hoppas) att någon på kommunförvaltningen har en gnutta humor och självironi:

Vi sammanfattar dessa ord i ett begrepp:

Människovärde.

Jag tycker att HM konungens smått kryptiska För Sverige i tiden, eller för den delen Bamses ”Bättre vara snäll än stark”, skulle kunna fungera lika bra som värdegrund som väl något av det värdegrundsutvecklarna i landet jobbat fram.

Också Försvarsmakten har sin värdegrund, kärnfullt sammanfattad i de tre värdeorden ”öppenhet, resultat, ansvar”. ”Värdeord” är ett begrepp som vanligen är mera sammankopplat med marknadsföring och branding än med försvarsmakten och statsförvaltningen. De flesta stora företag har värdeord, som de använder som ett slags ledstjärnor i skapandet och upprätthållandet av en viss företagskultur, något att samla alla anställda och medarbetare kring. Typiska värdeord för företag är till exempel ”kvalitet, kundfokus, innovation”. Egentligen precis lika meningslösa som de slogans värdegrunderna låter sig sammanfattas med. Men i ett företag, där alla gemensamt jobbar mot ett gemensamt mål, nämligen att producera sådant andra vill köpa, som till exempel utbildningsmaterial och konsulttjänster, så man tjänar pengar på sin verksamhet, kan såklart den typen av samlande värdeord fylla sin funktion, liksom kickoffpartyn, konferensresor och annat som hör till teambyggandet i företagskulturen. Vad händer när det tänket (sic) förs över på nationen?

Det så kallade värdegrundsarbetet som pågår på alla möjliga nivåer i förvaltningarna i landet verkar alltså, trots sina storslagna anspråk och akademiska inramningar, egentligen ha vuxit fram som en följd av managementkulturens inträngande på politikens område, vilket gör att den också får politiska följder. Det är PR-tänkets *soundbites*, som redan fått så starkt genomslag i det politiska samtalet, små *catchiga* fraser som anpassats för att kunna klippas upp i munsbitar som kan förmedlas och förstås på några sekunder mellan jinglar och andra nyheter i informations- och underhållningsflödet som omger oss idag, omformulerat till värdeord för de anställda – och deras kunder då, eller medborgarna, antar jag, eftersom vi talar om offentligheten i en demokratisk stat.

Men den demokratiska staten är inte något företag. Medborgaren är inte en kund. Företag kan naturligtvis begära lojalitet av sina anställda, den som gör ett dåligt jobb eller rentav obstruerar

verksamheten, av vad skäl det vara må, kan givetvis inte räkna med att kunna fortsätta att arbeta i företaget. Men statstjänstemän ska inte vara lojala på det sättet, de ska vara laglydiga, naturligtvis, och plikttrogna, men de får tänka, tycka och läsa vad de vill. Medborgare måste naturligtvis vara laglydiga de också, om de inte vill bli straffade, men de behöver ännu mindre än de statsanställda vara lojala i tankar och attityder, om de av olika skäl inte vill det.

Hösten 2016 dök en hetsig diskussion om svenska värderingar upp i debatten. Det var en märklig föreställning, snarlik den tidigare om svensk kultur och huruvida det finns någon sådan, där de ena ansåg att dagens högst moderna samhälles värderingar på något sätt var ursvenska, att redan vikingarna var något slags feminister och queeraktivister, medan andra lika tvärsäkert påstod att det inte fanns några svenska värderingar, för de enda som stod att finna var allmänmänskliga, universella och liksom bortom diskussion. Att vilja leta rottrådar till nutidens värderingar i historien behöver inte vara fel, det är så man till exempel kan grunda demokratiska reformer i traditionella samhällen, genom att anknyta till deras redan existerande institutioner och traditioner på olika sätt. Så om hängivna nationalister tror att Sverige alltid varit hypertolerant gör det i sig ingen skada, även om det är lite naivt.

Den andra uppfattningen, att inget som finns även på andra håll eller råkat komma hit genom utrikiska influenser skulle kunna kallas svenskt, återkommer också då och då i diskussioner om svensk kultur och den är i sanning extrem, för med den kultursynen finns det överhuvudtaget ingen kultur som hör hemma eller kommer ifrån någonstans överhuvudtaget på jorden, för allt och alla har tagit emot influenser från andra ända sedan de första pyramiderna byggdes.

På något sätt hör idén om att skapa en värdegrund ihop med detta. Det är som ett försök att skapa något som ska vara giltigt utan att samtidigt påstå rakt ut att det är svenskt, eller kalla det ”värderingar” utan att få det att framstå som att det är något torrt, kallt och sakligt, en helt rationell, färg- och smaklös grund att basera världens modernaste samhälle på. Men samhället är aldrig rakt igenom rationellt och sakligt, och det är bland annat just därför vi behöver öppenhet och kontrollmekanismer, alla de där störande inslagen och olika rösterna som bidrar till att göra demokrati till den bästa statsformen. Inte för att den alltid är effektivast eller för att den alltid leder till klokast resultat – en upplyst diktator eller proffsig expertkommitté skulle nog kunna vara bättre på det – utan för att den bidrar till att konflikter löses under kontrollerade former, att spänningar i samhället inte blir alltför stora och att alla medborgare känner sig delaktiga och representerade. Sverige är inte något företag och vi behöver ingen värdegrund.

Låt företagen behålla sin *corporate bullshit* så klarar sig nationen med sin lagbok. Hur vi sedan gör med skorna när vi kommer hem till varandra eller om vi tackar för maten avgör vi som bebor detta land själva. ✨

”

Men den demokratiska staten är inte något företag. Medborgaren är inte en kund.

Sund värdegrund.

*Svenska politiker vet inte vad de vill med bostads-
politiken. Ett förslag är att lära av Norge.*

Herre i sitt eget hus

Av Lennart Weiss

Sverige är ett bostadsägarland. Många lyfter på ögonbrynen när de hör det men så är det faktiskt. I Europa är det bara Norge som har en högre andel ägda bostäder. Där bor cirka 85 procent av befolkningen i ägda bostäder. Motsvarande siffra i Sverige är cirka 72 procent.

För att göra saken helt tydlig. Av själva bostadsbeståndet utgör *ägda bostäder*, det vill säga villor och småhus med äganderätt och lägenheter och småhus med bostadsrätt, cirka 65 procent. Att ännu fler bor i ägda bostäder beror på att de genomsnittligt sett är större. Det gillar inte minst barnfamiljer.

NORGE OCH SVERIGE är således två länder som sticker ut. I Danmark, Holland, Tyskland och Österrike är hyressektorn betydligt större men för all del inte störst. Även i dessa länder är ägda bostäder i majoritet. Men Kontinentaleuropa har sedan andra världskriget utvecklat en delvis annan välfärdsmodell än den i Skandinavien.

Medan vår modell bygger på grundtrygghet genom offentligt finansierad service och ersättning vid inkomstbortfall saknas det senare, det vill säga allmänna socialförsäkringar, i övriga Europa. Med ett system som bygger på grundtrygghet och hushållens eget sparande blev det på kontinenten nödvändigt att bygga upp en alternativ hyressektor med reglerade hyror och fördelning efter behovsprövning, så kallad *social housing*.

Man skulle därmed kunna tänka sig att Sverige och Norge bedrivit en likartad bostadspolitik. Men så är det inte. Det märkliga är att Sverige blivit ett bostadsägarland utan att ha en genomtänkt politik för bostadsägarande.

Medan Norge erbjuder ett batteri av åtgärder med syfte att stötta unga och eko-

nomiskt svaga att komma in på bostadsmarknaden lyser motsvarande insatser i Sverige med sin frånvaro. Det subventionerade bosparandet i Norge gör att drygt 80 procent av de unga i Norge möter bostadsmarknaden med ett gemensamt sparande på cirka 40 miljarder norska kronor. Svenska ungdomar, som till antalet är dubbelt så många, har i bästa fall en miljard.

NORSKA UNGDOMAR som ändå saknar tillräckligt med kapital kan få ett Startlån via Husbanken, förutsatt att de kan visa att de har ekonomi att klara sin boendeutgift. Svenska ungdomar har blivit beroende av "gamla pengar" och är idag hänvisade till sina föräldrar och släktingar för att kunna klara av kravet på kontantinsats. Man skulle kunna säga att svenska ungdomar möter en bostadsmarknad med dubbla lås – de har inte kötid till en hyrd bostad och saknar kapital för att köpa.

Märkligt nog är vare sig den sociala dimensionen eller generationsaspekten särskilt närvarande i den svenska debatten. Det förefaller också oklart vad politikerna vill i mer grundläggande mening.

På den röd-gröna sidan är *social housing* ett rött skynke och inom det blå laget menar man att stöd till hushållen, till exempel i form av subventionerat bosparande och startlån efter norsk modell, i första hand gynnar redan väletablerade hushåll. Istället förenas det röda och blå till ett försvar för hyresrätten som boendeform.

Retoriken på de seminarier och debatter jag regelbundet deltar i är så påfallande likartad att det nästan är omöjligt att skilja de blå från de röda. "Om bostadskrisen ska lösas måste det byggas fler, billiga och klimatsmarta hyresrätter." Inte minst moderater verkar ha en viss förkärlek för hyresbostäder, privata som kommunala.

”

Som långsiktig lösning talar dock starka argument för det ägda boendet.

Norra Ängby 1935: självbyggen med trädgård.

FOTO: TT

Men är det möjligt? Och är det ens önskvärt? Klart är att varje land med sociala ambitioner måste ha någon form av bostadspolitik. Med en snabb blick ut över världen kan man konstatera att i stort sett alla utvecklade länder har särskilda stödformer för ekonomiskt svaga.

MEDAN FLERA LÄNDER i Centraleuropa stöttar resurssvaga via en social hyresmarknad väljer andra länder, som Norge, Danmark, Storbritannien, Australien och Kanada, att stötta de svaga hushållen på den ägda marknaden i något som kan liknas vid en social bostadsägarpolitik. Det uttalade målet är att så många som möjligt ska kunna äga sitt boende och på så sätt både få bättre kontroll på sina boendeutgifter och en chans att bygga upp en stabil privatekonomi.

I den svenska debatten saknas dock den typen av ambition. För att förstå varför behövs en kort historisk tillbakablick.

Den moderna bostadspolitik i Sverige formades av den bostadssociala utredningen, som tillsattes av socialminister Gustav Möller 1932, en utredning som mynnade ut i två stora delbetänkanden direkt efter kriget. Utredningen drevs under stor påverkan av de idéer som vägledde den socialdemokratiska folkhemstanken. Politiken skulle vara generell och göra det möjligt för alla vuxna att efterfråga en standardmässigt modern och god bostad, i hela landet.

Utredningen lade grunden till en särskild svensk modell med statligt ansvar för bostadsfinansieringen, de nya allmännyttiga bostadsföretagen som motorn i bostadsbyggande och Svensk byggnorm som riktmärke för bostadsstandarden.

Hyresrätten, i synnerhet den kommunala, fick en särställning. Förutom förmånliga botten- och topplån gynnades allmännyttan av förmånliga avskrivningsregler samt

undantag för moms på förvaltningstjänster. Det gjorde att hyresrätten blev en jämförelsevis billig boendeform.

ALLT DETTA ÄNDRADES med 1990-talets systemskifte. Över en natt flyttades ansvaret för bostädernas finansiering till hushållen. Under åren 1991–1993 avvecklade staten sina finansiella åtaganden som flyttades till bankerna, de kommersiella aktörerna och ytterst hushållen själva.

Som en direkt följd blev nyproducerad hyresrätt en dyr boendeform. Anledningen stavas *pris på eget kapital*. Förr subventionerades såväl bottenlån som topplån. När fastighetsägaren knappast alls behövde sätta in något eget kapital blev risken noll och därmed kalkylräntan låg. När fastighetsägaren idag måste tillföra cirka 30 procent i eget kapital på en i övrigt marknadsprissatt kapitalmarknad måste risken prissättas, och därmed blir kalkylräntan också förhållandevis hög.

En privatperson som äger sin bostad måste också sätta in eget kapital men behöver inte prissätta sin insats på samma sätt. Det gör att exakt samma bostad idag blir 30–50 procent dyrare som hyrd bostad jämfört med som ägd.

Över tid ökar sedan skillnaden. Medan inflationen urholkar värdet på det egna bostadslånet leder samma inflation till en hyresökning för den som hyr. Det är helt enkelt billigare att bo till självkostnad. Färsk statistik från SCB visar att de som bor i hyresrätt har den högsta boendekostnaden räknat i reda pengar men också det dyraste boendet räknat som boendekostnad i förhållande till den disponibla inkomsten. En nyproducerad hyresrätt på cirka 80 kvadratmeter kostar idag cirka 12 000–14 000 kr i hyra.

Det betyder att långvarigt boende i

nyproducerad hyresrätt riskerar att bli en fattigdomsfälla. Och i takt med att det gamla, tidigare subventionerade och fortfarande billiga, hyresbeståndet rustas upp kommer de sista resterna av billiga hyresbostäder också att försvinna.

Visst, hyrda bostäder behövs på en balanserad bostadsmarknad, för den som flyttar till nytt arbete, skiljer sig och snabbt behöver en ny bostad. Som långsiktig lösning talar dock starka argument för det ägda boendet.

Tillbaka till Sverige och Norge, två bostadsägarländer men med olika bakgrund. Det paradoxala är att Sverige och Norge efter kriget valde helt olika linje i bostadsfrågan, trots att Socialdemokraterna hade regeringsmakten i båda länderna.

Medan vi i Sverige valde att lösa bostadsfrågan via statliga subventioner till i första hand de allmännyttiga bostadsbolagen föredrog vårt grannland att lösa bostadsfrågan via lån till att främja hushållens eget ägande.

Arbeiderpartiet lutade sig mot kooperativa principer om självkostnad och menade att ”ingen annan ska tjäna på ditt boende”. Höyre utgick från de norska småbrukarnas och fiskarnas hävdvunna tradition att genom att äga sitt eget boende garantera rätten för den enskilde att vara ”herre i eget hus”.

VARJE ANSTÄNDIGT land behöver en social bostadsmarknad, men kan det vara så att man kan uppnå samma mål med olika medel? I så fall finns det goda skäl att ta en närmare titt på Norge.

Lennart Weiss leder den expertgrupp som ska föreslå en ny socialdemokratisk bostadspolitik.

TEMA

MODERATER I MOTVIND

För några år sedan såg det ut som om Moderaterna skulle ta över ledartröjan och bli den dominerande kraften i svensk politik. I dag blir frågetecknen allt fler och partiet går kräftgång i opinionen. Vad är det som har hänt?

Ingen ordning eller reda

De hyperrationella och hierarkiska Moderaterna har hamnat i en politisk villervalla. Men de som skyller problemen på Fredrik Reinfeldt flyr sitt eget ansvar.

Av Katarina Barrling

Den politiker, som inte ser till att han kommer i en sådan situation att han snabbt kan utöva inflytande, blir snabbt förbrukad. Völjarna väntar sig att en politiker inte bara utställer löften utan också infriar några av dem. Att fråga om ideologi eller strategi är det utslagsgivande i politiken är lika meningslöst som att spekulera över om segel eller vind är viktigast för seglaren.

(Leif Lewin, Ideologi och strategi)

Möjligen ligger tankar av detta slag bakom den kursändring som Anna Kinberg Batra lät meddela i januari i år. I strid med tidigare utfästelser berättade hon att hon är beredd att stödja sig på Sverigedemokraterna för att fälla regeringens budgetproposition i höst. För att utöva inflytande. Moderatledaren lät även meddela att den "beröringsskräck" som funnits gentemot Sverigedemokraterna måste brytas och att Moderaterna även kan tänka sig att förhandla med partiet i riksdagens utskott, om än inte vad gäller regeringsbildning.

Hur strategiskt klokt beslutet var på lång sikt är för tidigt att bedöma. Men oavsett utfall, betraktar man Kinberg Batras beslut från just ett strategiskt perspektiv uppvisar det stora formmässiga likheter med de mått och steg som vidtogs av den man som brukar betecknas som partiets främste strateg någonsin, högerledaren Arvid Lindman.

Lindman, statsminister åren 1906–1911 och 1928–1930, insåg att i förlängningen av den framväxande arbetarrörelsen skulle kraven på en rösträttsreform följa och att det inte skulle vara till högerns fördel. Istället för att bekämpa en oundviklig samhällsprocess valde Lindman att laga efter det läge som förelåg, inte det läge han skulle önska sig. Han valde att påverka utvecklingen så mycket han kunde, för att göra rösträttsreformen så oskadlig som möjligt för den grupp han företrädde.

Lindman genomdrev sålunda allmän rösträtt för män. Genom att själv ta initiativet i frågan kunde han mildra det han bedömde som rösträttens skadliga effekter för högern, detta genom att

kombinera reformen med proportionella val till riksdagens båda kamrar. Därigenom fick vänstern aldrig den totala dominans som allmän rösträtt tillsammans med majoritetsval skulle ha kunnat innebära.

Kinberg Batras handlande uppvisar likheter med Lindmans. I båda fallen rör det sig om en omvändelse under galgen – partiledare som inser att det kan få värre konsekvenser för den egna gruppen att avstå från att göra det man inte vill än att faktiskt göra det.

I båda fallen rör det sig också om handlingsval som måste förstås i förhållande till en större samhällsförändring – för Lindmans del arbetarrörelsen, för Kinberg Batra Sverigedemokraternas exempel-lösa tillväxt, till avsevärd del på Moderaternas bekostnad.

I grunden ligger även bådas insikt om att alla röster är lika mycket värda. I Lindmans fall var denna princip ännu inte formellt stadfäst genom den allmänna rösträtten, men han förstod att utvecklingen mot demokrati var oundviklig.

I Kinberg Batras tid är allmän och lika rösträtt en självklarhet. Samtidigt som partierna efter valet 2014 på olika sätt försökt bemästra det parlamentariska läget på sätt som indirekt gör de röster som ligger till grund för vissa mandat i riksdagen mindre värda. Att alla partier inte kan göra anspråk på att utgöra del i en majoritet säger sig självt. Men här handlar det om något annat, nämligen att både Alliansen och det röd-gröna blocket systematiskt vägrat godta SD:s mandat som del i det majoritetsunderlag man trots allt är beroende av för att kunna säga sig ha egen majoritet.

Strategiska manövrer av detta slag är förstås ingen barnlek. Lindman lyckades, och förmådde genom sin samlade politiska gärning dessutom verka för en fredlig och demokratisk utveckling. Han bidrog även till att den samförståndsanda som präglade den fördemokratiska tiden hade kunnat leva vidare ännu in i våra dagar.

Hur lyckosam Kinberg Batra blir vet vi inte. Men vad vi vet är att hon – och Moderaterna – för närvarande har det svårt. Partiet försöker navigera i en situation som är väsensskild från den som rådde under Fredrik Reinfeldts ledning, där den grund han lade inte är

>>

MODERATER I MOTVIND

Högers främste strateg: Arvid Lindman.

FOTO: TT

avsedd för de samhällsproblem som nu upptar partiets uppmärksamhet. Det mest anmärkningsvärda är att det faktiskt fanns kritiska röster redan under Reinfeldts tid. Men de tystades – och lät sig tystas. Den självkritiska hållning partiet skulle ha behövt igår intar det först idag. Hur har Moderaterna, detta till synes hyperrationella parti, borgerlighetens oomstridda ledare, kunnat hamna här?

Det finns en drivkraft hos Moderaterna som präglar allt de gör och som förefaller överleva ideologiska skiftningar, och det är strävan efter ordning. Allt det som utmärker den moderata kulturen kan härledas till denna strävan: hierarkin, kravet på konsekvens, på korrekta procedurer och vikten av ansvarsutkrävande.

Nya Moderaterna må ha företrätt en sakpolitisk förändring, men ingalunda en kulturell. Ordningen fortsatte liksom tidigare att vara den vägledande principen. Vikten av korrekta procedurer, respekt för ledningens beslut och konsekvens betonas minst lika mycket av Nya Moderaterna som av de gamla.

Ordningstänkandet kan dock ta sig andra uttryck. Från att tidigare ha eftersträvat ideologisk konsekvens, övergick Nya Moderaterna till konsekvent pragmatism. Det mesta var förhandlingsbart. Det handlade om att "lyssna in" människors behov. Förändringen byggde dels på en rationell kalkyl (*väljarna ser oss som hjärtlösa teknokrater för välbeställda, vi måste förändra vårt uppträdande för att kunna vinna val*), dels på en insikt om att vill man vara i regering måste man också vara medveten om den roll som ligger i detta, nämligen att inte vara ideologiskt konsekvent, utan mer pragmatisk. Åtminstone om man skall klara av att hålla ordning på sitt regeringsinnehav och inte hamna i den regeringsvillerval-tidigare borgerliga regeringar uppvisat.

"Nya Moderaterna må ha företrätt en sakpolitisk förändring, men ingalunda en kulturell."

Det var just den linjen Reinfeldt drev. Och även hos honom anar vi Lindmans ande. På många sätt återknöt Reinfeldt till de lindmanska principerna av samförstånd och kontinuitet. Han lämnade Carl Bildts systemskifte och enda väg, men bara för att slå in på en ny väg, pragmatismens väg, där han ville slå följe med folket "vars förtroende jag bär".

Det finns dock ett mycket viktigt undantag från den pragmatiska vägen, nämligen migrationsfrågan, och i anslutning till den förhållande till SD. Här var Reinfeldt principfast som en bergvägg.

Att det finns olika meningar i ett parti är naturligt. Så är det också i Moderaterna, även om det märks anmärkningsvärt litet. Det fanns också motröster till Reinfeldts enda väg på migrationsområdet redan under hans styre. Det mest kända exemplet är migrationsminister Tobias Billström (som också ledde en arbetsgrupp som tog fram förslag till ny integrationspolitik), som förordade en diskussion om migrationens omfattning. Hans statsminister förklarade dock att migrationens omfattning inte bestäms i Sverige utan av förhållanden i omvärlden, och han avfärdade därmed frågan om "volymer". Liksom Billström. Och dem som höll med honom. Och eftersom Moderaterna är ett parti där man lyder sin ledare (eller avsätter vederbörande) så var diskussionen därmed avslutad. Och ordningen återställd.

Styrkan i denna lydnadskultur ligger i att så länge ledaren gör kloka bedömningar så tjänar gruppen på att medlemmarna lyder. Svagheten består givetvis i att ledare tenderar att vara människor. Sådana begår ibland misstag. I detta fall är en betydande del av partiet överens om att Reinfeldts omdöme i denna fråga brast. Några ansåg det alltså även under Reinfeldt, men internkritiken trycktes ned.

Moderaterna eftersträvar alltså ordning. En sak som komplicerar

denna strävan är det dubbla idéarvet – konservatism och liberalism. Kombinationen är förvisso inte omöjlig att leva med – den moderata humlan flyger bevisligen trots tyngden – men det krånglar till ordningen en smula. Att det är liberalt att vara kluven är något som Liberalerna kan yttra med djup tillfredsställelse, men knappast något en moderat njuter av att uttala, ens i sina mest liberala stunder.

I och med att dessa vidsträckta ideologier dessutom omfattar många samhällsområden blir de flerdimensionella på ett sätt som gör att partiet i en och samma stund kan vara liberalt i vissa delar och konservativt i andra. Även hos två av partiets mest framgångsrika ledare ser vi hur den ideologiska identiteten skiftar beroende på område: Gösta Bohman och nämnde Reinfeldt.

Bohman har mer än någon annan moderatledare kommit att förkroppsliga det liberala arvet. I synen på marknads ekonomin var han tydligt liberal. Samtidigt var han mer konservativ – och kulturkonservativ – än vad eftermälet alltid gör gällande. Om till exempel staten och väsentliga medborgarintressen hotades, kunde det finnas skäl till frihetsinskränkningar, ansåg Bohman. Detta synsätt avspeglas även i den betydelse han tillmätte ett starkt försvar.

Med Fredrik Reinfeldt förhåller det sig delvis tvärtom. Utan att förringa Reinfeldts marknadsliberalism, uppvisade han på ett avgö-

rande ekonomiskt område som arbetsmarknaden konservativa drag. *Den svenska modellen har tjänat oss väl* blev en återkommande talepunkt under hans partiledning. Han intog en mer uttalat positiv syn på den svenska välfärdsstaten än tidigare moderatledare och framhöll den som en viktig del i det svenska arv han ansåg sig ha att förvalta.

Reinfeldt talade ofta om att det inte är genom systemskiften man bäst åstadkom-

mer politisk förändring, utan genom att förändra med utgångspunkt i de förhållanden som vuxit fram under lång tid. I ett land präglat av socialdemokrati innebär detta att högerens sakpolitik får röra sig mot mitten, men då alltså av konservativa skäl, inte som uttryck för vänstervridning.

Hur man ideologiskt skall kategorisera den nya moderatledningens avfärdande av Försvarsmakten som ett särintresse och de nedskärningar som följde av detta synsätt är inte självklart, men det är en form av ekonomistiskt tänkande som i alla fall inte är i samklang med klassisk konservatism.

Och Reinfeldts nya moderater följde lojalt hans väg, för folket och allmänintresset, vilket också avspeglas i Göteborgs universitets Riksdagsundersökningar. På 1980-talet var den allmänna moderatmeningen att det var ett dåligt förslag att minska försvarsanslagen, medan det 2006 för första gången var mindre än 60 procent av riksdagsledamöterna som ansåg att det var ett dåligt förslag att dra ned försvaret. Då hade Försvarsmakten ändå gjort kraftiga nedskärningar. Den offentliga sektorn visar en omvänd kurva – den blev mer populär under Nya Moderaterna. Reinfeldts försvar av välfärdsstaten anammades.

I vissa frågor var Reinfeldt dock kategoriskt liberal. Om Bohman var kulturkonservativ så var Reinfeldt kulturliberal. Det yttrade sig i hans uppfattning i så kallade livsstilsfrågor. Och, förstås, på migrationsområdet. Istället för att (i konservativ anda) lyfta fram frågor om säkerhet och nationens intressen, betonade han i liberal anda Sverige som ett öppet land, som välkomnar flyktingar, och där huvudsaken är individens

MODERATER I MOTVIND

Valrörelsen 2006.

FOTO: SVEN LINDWALL/TT

rättigheter, oberoende av nationalitet.

Den i övrigt så försiktige och pragmatiske Reinfeldt, vars mål var kontinuitet och stilla framåtskridande, valde alltså liberal principfasthet på ett område vars utveckling påverkar det svenska samhället i grunden. Och nu försöker partiet alltså övertyga väljarna om att den förr så hyllade Reinfeldts liberalism på detta område bara var en parentes. Att inriktningen nu är konservativ, med fokus riktat mot Sveriges nationella intressen, inte rörlighet över gränserna.

Den så kallade GAL TAN-skalan (*Green-Alternative-Libertarian kontra Traditional-Authoritarian-Nationalist*)

är illustrativ i detta avseende eftersom den till stor del kan sägas motsvara spänningen mellan liberalism och konservatism i förhållande till en i vid mening kulturell dimension. Nya Moderaterna under Reinfeldt stod för värderingar som på många sätt lutade åt den frihetliga GAL-polen, ett intryck som förstärktes när man valde att omfamna Miljöpartiet i migrationspolitiken. Nu försöker Moderaterna istället få svenska väljare att förstå att partiet i själva verket befinner sig närmare den motsatta polen.

I skenet av sitt historiska arv skulle Moderaterna kunna hävda denna position med betydande trovärdighet. Den typ av konservatism som till exempel Bohman företrädde skulle inte ha svårt att härbärgera många av de värden som är förknippade med TAN, då positionen har mycket gemensamt med klassisk konservatism.

Men i och med att den motsatta placeringen var vad som länge förordades av Nya Moderaterna försvåras manövern. Att Reinfeldt dessutom framförde denna hållning med all den principfasta konsekvens som den moderata partikulturen rymmer gör det inte lättare.

Inte nog med det, Nya Moderaterna under Reinfeldts ledning var till stor del upptagna av att aktivt distansera sig från den typ av konservatism som TAN-polen står för. Ned på pärlhalsbandsnivå, enligt Per Schlingmanns tydliga instruktioner. Lika mycket som att distansera sig från höger och uppfattas som ett gångbart alternativ för fler mittenväljare framstår den nymoderata strategin som ett sätt att distansera sig från konservatismen. Därigenom kunde partiet slå två flugor i en smäll – markera distans till bilden av Moderaterna som ett parti för de besuttna och markera avståndet till SD.

Mot bakgrund av att uppslutningen bakom Reinfeldts linje var så stark är det inte märkligt att partiet för närvarande har vissa

trovärdighetsproblem när det nu försöker profilera sig som konservativt på migrationsområdet: "Varför skall vi lita på er nu", är den givna frågan. "Ni höll ju med Reinfeldt – och nu tvärvänder ni!" På detta skulle en moderat kunna svara: "Vi höll kanske inte alltid med Fredrik, men vi sade inte emot honom. Det är en stark norm i vårt parti att inte säga emot ledaren. Lojalitet med ledningen är nödvändigt för att bringa ordning i en värld av oordning. Fredrik var dessutom en av de mest framgångsrika ledare vi haft. Vilka vore vi att säga emot honom?" Det vore ett svar som skulle räta ut vissa frågetecken. Men det är svårt att framföra i offentligheten.

Moderaterna beskrivs inte sällan som toppstyrt. Mot bakgrund av den lydnadsnorm som präglar gruppen är det inte märkligt. Men toppstyrning är egentligen ett missvisande begrepp. Den grundläggande mekanismen är i stället strävan efter ordning. Ett politiskt parti är en rörig tillställning och behöver struktur för att fungera som kollektiv. Den struktur Moderaterna valt är den strängt hierarkiska. Ledaren (eller ledningen, ibland mer än en person) tillmås en stark ställning och kan sägas förkroppsliga gruppen som helhet. Den moderat som lyder sin ledare lyder i själva verket gruppen. I detta ligger ledarens stora kraft – och bräcklighet. För om ledaren inte längre anses kunna företräda gruppen så måste han avsättas. Att det finns en korrekt ordning för ansvarsutkrävande är därför mycket viktigt. Och för att kunna utkräva ansvar måste man också veta vem ledaren är, annars faller ordningen.

"Den moderat som lyder sin ledare lyder i själva verket gruppen. I detta ligger ledarens stora kraft – och bräcklighet."

Möjligen är det mot bakgrund av Moderaternas behov av ordning som vi kan förstå skendet i Moderaterna de senaste månaderna, där ledande moderater har tagit tydligast möjliga avstånd från det Reinfeldt värdesatte

te högst. Hos många moderater finns en bitterhet, en känsla av ett svek – att de alla lydigt följde honom utan att bråka och att han nu inte ens kan erkänna att han hade fel.

I och med att Reinfeldt själv på valnatten 2014 direkt grep initiativet och meddelade sin förestående avgång, gjorde han det omöjligt för den grupp han ledde att avsätta honom. Han avsatte sig ju själv. Det vi nu ser kan beskrivas som en sorts kompensation för det, ett ansvarsutkrävande *ex post*, inte i formell mening, men i moralisk.

Och även om skulden för dagens problem mellan raderna läggs på Reinfeldt som person, så var han som moderat ledare mer än något annat en bärare av partiets vilja. Hans skuld blir därmed partiets skuld. I den meningen är det inte Reinfeldt som skapat dagens situation, utan Moderaterna själva.

Oavsett skuldfrågan, vidräkningen med Reinfeldts politik sätter sin prägel på eftermälet och överskuggar de stora framgångar för sitt parti han ändå rönt. Men det framstår som osannolikt att han någonsin kommer att kunna framstå som den moderne amiral Lindman han annars skulle ha kunnat bli.

Om Kinberg Batra i framtiden kommer att ses som en strateg i paritet med Lindman förefaller i skrivande stund även det osäkert. Opinionsmätningarna har när detta skrivs inte gått Kinberg Batras väg. Å andra sidan utmärks opinioner av att de skiftar. Den jordnära amiral Lindman skulle nog ha rätt henne att inte snegla för mycket på dagliga opinionsmätningar. Det är så lätt att tappa kursen då, för den som skall segla.

Katarina Barrling är docent i statsvetenskap vid Uppsala universitet.

Ekonomisk liberal: Gösta Bohman.

FOTO: TORBJÖRN ZADIG/TT

En identitetskris

Moderaterna går bakåt i opinionen och de interna motsättningarna är de största på årtionden. Krisen beror på bristen på en ideologisk kärna.

Av Tommy Möller

Trots att Sverige har en röd-grön regering som med varje rimlig måttstock måste betraktas som svag, och trots att de frågor som står högst upp på den politiska dagordningen borde passa Moderaterna som hand i handske, befinner sig partiet i opinionsmässig kräftgång. En tydlig vänster-högerkonflikt inom välfärdspolitiken, en växande och allt grövre kriminalitet, en misslyckad integrationspolitik, en debatt om svenska värderingar, kända problem inom skolan, och för första gången på många år står också landets bristande försvarsförmåga i en alltmer osäker omvärld högt upp på dagordningen.

Ändå går alltså Moderaterna bakåt i opinionsmätningarna. Och internt finns tydliga meningsmotsättningar om politik såväl som strategi av en omfattning som inte kunnat skådas sedan det kaotiska 1960-talet.

Ett annat förhållande som ter sig besynnerligt är att det efter åtta år av regeringsinnehav och historiskt exempellösa valframgångar finns ett öppet missnöje inom Moderaterna med den tidigare partiledaren, som låg bakom dessa framgångar. *Dagens Nyheter*s chefredaktör Peter Wolodarski talar rentav om att han behandlas som "skräp" inom det egna partiet. Inför detta står chefredaktören helt undrande.

Kanske är det så enkelt att den interna kritiken av Fredrik Reinfeldts politiska gärning egentligen är en logisk följd av det sätt på vilket Moderaterna förändrades under hans partiledartid? Och att Moderaternas nuvarande problem, som mer och mer tycks gränsa till kris, också hänger ihop med denna förändring?

Hypoteserna ligger nära till hands utifrån vad vi vet om partier generellt. I forskningen om partier beskrivs nämligen *kontinuitet* inte bara som en nödvändig förutsättning för förtroende utan också, i förlängningen, för långsiktig organisatorisk överlevnad. Förvisso kan det vara uppfriskande med nya grepp. Sådana behövs emellannåt. Men väljare, medlemmar och sympatisörer måste känna igen partiet. Därför måste de övergripande principer som definierar ett parti vårdas. I avsaknad av en ideologisk kärna uppstår villrådighet och i värsta fall kaos.

Att det är riskfyllt att företa transformationer betyder naturligtvis inte att partier inte fortlöpande bör förändras. Tvärtom blir varje parti som inte anpassar sig till nya samhällsvillkor förr eller senare obsolet och därmed irrelevant. Omvärldsanalys och program måste naturligtvis inte bara kännetecknas av ideologisk konsistens utan även en genuin förståelse av samtidens utmaningar. Att fem av våra åtta riksdagspartier varit representerade i riksdagen sedan den

allmänna rösträttens genomförande är ett tecken på att de svenska partierna varit framgångsrika när det gäller att anpassa sig till en förändrad omvärld. Men den form av dynamisk anpassning över vidsträckt tidsförlopp, som tidigare skett i de svenska partierna, är någonting annat än den närmast maniska förändringsfilosofi som kännetecknade Nya Moderaterna.

I ett inledande skede var förändringen – efter 2002 års katastrofval – nödvändig. Den självvrannsakan som inledde omprövningen vittnade om just dynamisk anpassning. Inte minst var den medialt oemotståndlig. Och framgångsrik: nya väljare strömmade till i en omfattning partiledningen nog inte själv vågat hoppats på. I valet 2010 höll Moderaterna på att bli riksdagens största parti och året efter låg opinionssiffrorna runt 35 procent.

I tider av hög väljarmobilitet och låg partiidentifikation är det vanligt förekommande att partier i medvind får en omfattande tillströmning av nya väljare på kort tid. Denna *bandwagon-effekt* är dock inte oproblematisk. Ett stort antal väljare ansluter sig till triumftåget utan att egentligen dela partiets grundläggande värderingar, de dras med eftersom många andra gör det och det är roligare att vara med en vinnare – ett mycket mänskligt beteende enligt socialpsykologisk forskning. Forskning har visat att det rentav är så att många väljare i efterhand tror att de röstat på partier som haft valframgång fast de i själva verket inte gjort det. Men på samma sätt som lös sand blåser bort vid minsta vindpust är nytillkomna väljare också lätta att förlora. Risken för att ett parti som växer snabbt är att politiken, för att passa de nya väljarna, breddas på ett sådant sätt att den egna profilen suddas ut. Den ideologiska kärnan riskerar med andra ord att förtvina.

När Moderaternas förnyelseprocess gick in i den fas där det nästan inte längre fanns några positioner att överge skulle partiet, proklamerades det högstämt, bli ett parti för alla medborgare. Den dåvarande partisekretären Per Schlingmann, som visserligen omfamnade den så kallade statsindividualismen, ville inte vidkännas några ideologiska etiketter. Ty sådana begränsade handlingsutrymmet och i modern politik gällde det att hitta lösningar som fungerade, som var relevanta för människorna i deras vardag, och då var inte ideologierna meningsfulla. Något motsägelsefullt kan man säga att pragmatismen blev ideologisk ledstjärna. Men var detta pragmatism? Eller var det snarare hybris?

Den kanske mest välkända distinktionen i litteraturen om politiska >>

partier är den mellan idépartier som utformar sin politik utifrån principer och intressepartier som inriktar sig på att företräda en viss samhällsgrupps intressen. Distinktionen baseras på två teoretiska idealtyper och i det verkliga livet är de flesta partier i varierande grad både idéburna och intressebaserade. Det gäller även de tydligaste exemplen: Liberalerna brukar ofta beskrivas som ett typiskt idéparti men samtidigt har partiet alltid varit nischat mot tjänstemän och särskilt då lärarna. Centerpartiet var på den tiden partiet hette Bondeförbundet urtypen för ett intresseparti men inte ens när detta var som allra tydligast kunde partiet beskyllas för idélöshet. Historikern Rolf Torstendahl har beskrivit hur en intressepolitik på en konservativ värderingsbas genomsyrade Bondeförbundet redan från begynnelsen.

I Moderaternas fall är det ännu tydligare att distinktionen inte bidrar till fullständig klarhet. Från början motsatte sig högermännen i riksdagen en modern partibildning eftersom partier per se ansågs bidra till nationell söndring. Allmänna Valmansförbundet bildades med den uttryckliga ambitionen att vara ett parti för hela nationen och ej endast för en viss intressegrupp. Uppdraget var att "hävda Sveriges egna och högsta krav" (försvaret och kungamakten) och partiet "böjde sig för fäderneslandet" genom att höja sig över "det simpla partibegreppets snäva ramar". För Harald Hjärne – en av högerens ledande teoretiker – var det helt enkelt fråga om en högre och finare form av parti, som skulle vara bärare av statsintresset och den nationella enheten, "det fosterländska partiet *par préférence*". Man kan beskriva det nybildade partiet som urtypen för ett idéparti, baserat på konservatism i dess renaste form, men det var samtidigt redan från början ett parti som just genom sin ideologiska inriktning kom att främja väletablerade samhällsgrupps intressen.

Att vara ett parti för alla är definitionsmässigt inte möjligt men för partier som växer snabbt och vinner insteg i nya grupper är frestelsen stor att sikta mot detta. När opinionssiffrorna skenade iväg 2011 meddelade partiförbunden att målet var just detta: "Moderaternas uppgift måste vara att vara ett attraktivt erbjudande för alla väljare" (Dagens Nyheter, 21 oktober 2011).

Till slut blev jakten på ständig förändring kontraproduktiv för

"Den självrannsakan som inledde omprövningen vittnade om just dynamisk anpassning. Inte minst var den medialt oemotståndlig."

Nya Moderaterna. När allt fler positioner övergavs för att upprätthålla bilden av att förändring var själva grundidén – och den enda framkomliga vägen – började Moderaterna beträda det gränsland där positionsförflyttningarna riskerade att göra dem som delade partiets ursprungliga värdegrund förvirrade, och så småningom alienerade. Exakt när detta skedde är svårt att precisera, men när nedrustningen av försvaret accentuerades, den reglerade invandringspolitikens började avvecklas och näringslivet började framställas som ett särintresse tycktes det som om ingen gräns längre fanns.

Att det alls fungerade berodde naturligtvis på att omprövningsstrategier i det korta perspektivet tenderar att belönas av väljarna. Valframgångar ger även de partiaktivister som i grunden ogillar förändringar fördelar i form av makt och inflytande.

Väl framme i valrörelsen 2014 var emellertid en femtedel av de moderata riksdagskandidaterna så desorienterade att de åsiktsmässigt sett låg närmare något annat parti, enligt Sveriges Televisions valkompass. Inget annat parti hade en sådan åsiktspridning bland sina kandidater.

Vad som skett påminner i väsentliga delar om det brittiska Labourpartiets utveckling. Först en omfattande omprövning, möjlig genom att partierna befann sig i djup kris vilket legitimerade en förnyelse. Förnyelseprocesserna blev kortsiktigt framgångsrika och därigenom möjliga att fortsätta men följdes till slut av ideologisk tomhet och tilltagande identitetskris,

varpå valnederlag följde och till slut uppkom en politisk bumerangeffekt. Dessa båda fall illustrerar kontinuitetsfaktorns betydelse.

Förändra er eller dö! Så löd som bekant Reinfeldts budskap till de partiaktiva. Och Per Schlingmann har i efterhand förtydligat hur han såg på projektet Nya Moderaterna: omprövningar är nödvändiga varje dag, oavsett om det gäller affärslivet eller politiken.

Det råder delade meningar om hur reell den moderata omprövningen egentligen var. Längre var det många som vägrade att ta den på allvar: det var samma gamla moderater fastän i en ny förklädnad. Det handlade med andra ord enbart om retorik och förhållningssätt. Andra hävdade att ideologin var intakt men att de politiska lösningarna omprövades. Det var så partiledningen sökte legitimera kursomläggningen.

En tredje tolkning är att förändringen innebar en fundamental omprövning även av den ideologiska kärnan. Vilken av dessa tolkningar som äger mest giltighet är en fråga som forskningen förhoppningsvis kommer att ge svar på.

En fruktbar utgångspunkt för en sådan bedömning är att vi förflyttar oss tillbaka till kvällen den 30 maj 1980. Jag bänkade mig denna vackra försommarekväll i en fullsatt universitets aula i Uppsala. Moderaterna hade just lämnat regeringen efter att Centerpartiet och Folkpartiet ingått en uppgörelse med Socialdemokraterna om skattepolitiken. Nu skulle den snart avgående moderatledaren Gösta Bohman tala. Hans tal bjöd på ord och inga visor: efter fem år med borgerliga regeringar hade inte den kollektivistiska samhällsutvecklingen kunnat bromsas, konstaterade han. Det var ett misslyckande. Moderaterna stod därför inför en viktig uppgift: det krävdes en genomgripande liberalisering av det svenska samhället, och om inte partiet med ännu större kraft och konsekvens drev på i en sådan riktning skulle utvecklingen mot socialism fortgå. En liberal revolt var nödvändig.

Det överordnade målet var att ge individerna mer självbestämmande. Socialdemokraterna ville nog väl, och välfärdsstaten hade

De nya moderaternas chefsstrateg Per Schlingmann.

FOTO: ANDERS WIKLUND/TT

MODERATER I MOTVIND

förvisso varit framgångsrik när det gällt att utrota fattigdomen i det gamla Sverige. Men nu hade välfärdsstaten vuxit sig för stor, blivit ineffektiv och förkvävt medborgarnas frihet. Enligt Bohman var konsekvenserna ödesdiga. Den "kollektivistiska välfärdsstaten" – ett begrepp han gillade att använda – gav upphov till en "inlärld hjälplöshet" bland medborgarna. De passiviserades, vilket innebar att medborgarrollen förminskades. Ingenting var viktigare än att bryta den trenden.

Bohmans Uppsalatal brukar fungera som ett slags referenspunkt för den ideologiska offensiv som på allvar kom att utmana den socialdemokratiska hegemonin. Här finns den mix av liberala och konservativa värderingar som burit upp den "klassiska" moderata linjen sedan de framgångsrika åren med Bohman vid rodet. Vådorna av ett kollektivistiskt samhälle hade stått i förgrunden även när Gunnar Heckscher var partiets ledare i början av 1960-talet. Heckscher varnade för den "socialisering av sinnelaget" som Socialdemokraterna ansågs vara i färd med att genomföra. Det starka samhällets filosofi som Tage Erlander börjat tala om kallade Heckscher för "spindelvävssocialisering" eftersom politiken syftade till att öka medborgarnas beroende av stat och kommun – folket skulle därmed oundvikligen "bedövas och spinnas in", en "slapphet och motståndslöshet" skulle uppstå när människor vände sig vid att det allmänna tog över ansvaret för allt fler områden. Resultatet skulle bli förödande: passivitet och understödsgaranda.

Med Bohman införlivades liberalismen i det moderata evangeliet, eller rättare sagt den ekonomiska liberalismen: frihet för den enskilde individen och fri företagssamhet. Den ekonomiska liberalismens hade förvisso alltid funnits med i partiets ideologiska ryggsäck, men med den starka vänstervind som blåste under Bohmans parti-ledartid, som kulminerade med löntagarfondsstriden, fick den en mer central plats i partiets politik. Konservatismen tonades ned.

Liberal-konservatism blev partiets officiella ideologi. Det är ett hybridbegrepp och således problematiskt. Kunde två läror som idéhistoriskt var antipoder verkligen förenas? Uppenbarligen fungerade det friktionsfritt så länge det handlade om liberalism i den snäva ekonomiska meningen. Med tiden har det blivit svårare, när de liberala principerna vidgats till sådant som fri invandring, hbtq-rättigheter och normkritik. I denna typ av värdefrågor, som fått en alltmer framskjuten plats i debatten, frestas sammanhållningen på eftersom det är svårt att kompromissa.

Var finns den ideologiska kärnan idag? Varken handlingsprogram eller idéprogram ger särskilt mycket vägledning, ej heller partiledartal.

Jag dristar mig till att hävda att Moderaterna idag lider av ideologisk rotlöshet och att det är den som är grundorsaken till den identitetskris som tycks ha uppstått. Omfamningen av statsindividualismen och därmed den socialdemokratiska välfärdsmodellen är betecknande för denna rotlöshet. Till att börja med missförstod man förmodligen vad detta begrepp handlade om, vilket i och för sig inte är särskilt konstigt eftersom tesen att det finns en extremt stark individualism i Sverige delvis bygger på en villfarelse. Visst, svenskar bejaktar värden som självständighet och oberoende, och andelen svenskar med *self-expression values* är ovanligt många enligt *World Value Survey*. Men individualismen – som staten är tänkt att garantera

Gammal och ny moderat.

FOTO: CLAUDIO BRESCIANI/TT

genom att göra oss oberoende av andra människor – handlar nog i grunden om att vi inte gillar asymmetriska maktrelationer. Vi vill inte vara beroende av andra människor, och vill inte att någon annan ska bestämma över oss. Det betyder inte nödvändigtvis att vi är individualister i den mening som exempelvis John Stuart Mill avsåg. Mill såg antalet excentriker som ett operationellt mått på omfattningen av individualitet, och med en sådan definition torde Sverige stå sig slätt. Etnologisk forskning, som grävt djupare i den svenska mentaliteten, har visat att längtan efter konformitet också är ett utmärkande drag – vid sidan av att svenskar ogärna vill befinna sig i beroendeställning till andra människor (staten, däremot, går bra). Längtan efter jämlikhet, snarare än frihet, är således vad som kännetecknar svensk mentalitet, om man ska vara riktigt noga. Vi vill slippa krävande mellanmänniskliga beroenden men inte avvika från andra.

Aldeles oavsett att analysen brast är det intressant att fundera över vad som hände med Moderaternas ideologiska uppstramning under Hans Zetterbergs ledning decenniet innan statsindividualismens atomistiska ideal blev partiets officiella frälsningslära? Det fokus som där fanns på det civila samhället och den "lilla världen" med dess små gemenskaper bygger nämligen på en rakt motsatt föreställning om människan och om hur samhället ska organiseras.

Moderaternas situation illustrerar ett generellt problem med dagens partiväsande: i takt med att partierna har utvecklats till professionella kampanjorganisationer där den kortsiktiga jakten på lättrorliga väljare står i blickpunkten, och där i praktiken alla väljarkategorier betraktas som potentiella målgrupper, handlar politiken i allt högre grad av utspel och om "kommunikation" och i allt mindre grad om grundläggande värderingar. För de partiaktiva, som i regel skolats in tidigt i sina partier, är detta någonting helt naturligt.

Rimligen bör det dramatiska genomslag för *anti-establishment sentiments* vi sedan en tid bevittnar i hela den demokratiska världen ses i ljuset av detta.

Tommy Möller är professor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

Efter förändringen

Moderaterna började som bromsklots men förvandlades så småningom till att driva på förändringar. Nu har inställningen blivit oklar.

Av Stig-Björn Ljunggren

I grannskapet har vi en stolpe från den tid när Uppsala fortfarande hade spårvagnar. Trots att dessa avvecklades på 1950-talet står stolpen kvar och påminner oss inte bara om en annan tid – utan också om alla som håller fast vid sina ambitioner, trots att omvärldsförändringarna varit dramatiska. Ett fenomen som kallats ”stolpefiering” och kan drabba såväl personer som organisationer.

Jag hörde uttrycket första gången som beteckning på de Vietnam-aktivister som fortsatte att sälja FNL-Bulletinen utanför Systembolaget trots att vietnameserna segrat och kastat ut USA-imperialisterna. Men termen går att använda på de flesta sammanslutningar. Exempelvis Moderata samlingspartiet.

Inom Moderaterna har det alltid funnits en spänning mellan en ståndaktig och flexibel hållning, mellan dem som föredragit att vara stolpierad och dem som definierat sig som föränderliga. Inte sällan har partiföreträdare kunna växla mellan dessa möjligheter.

Risken att antingen betraktas som en ”dumhöger” utan relevans för sin samtid, eller ”dödhökar” som dessa kallades i partiet på 40-talet, har alltid fått vägas mot att alltför lättvindigt ge med sig för tidsandan. Den som vill vara allt för alla kommer att bli inget för någon, har det varnats.

Moderaterna bildades i själva verket med denna ambiguitet som grund. Det brukar vara gängse att beskriva bildandet så, att några surmulna män samlades i oktober 1904 på Restaurang Runan i Stockholm för att bilda Allmänna valmansförbundet, sedermera Högerpartiet (1934) och från 1969 Moderata samlingspartiet.

Deras enda gemensamma nämnare var ”att allvarligt motsätta sig de socialistiska och radikala strävanden, som gå i strid emot samhällets väl”. Och frågan om allmän rösträtt kunde de inte ta ställning till, utan nöjde sig med att efterlysa ”en sådan lösning på rösträttsfrågan, att därigenom betryggas alla samhällsklassers berättigade inflytande över riksdagen”.

Detta var en ”rävgrytsformulering” där såväl rösträttsmotståndare som kompromissvilliga kunde hitta en gynnsam tolkning.

Den drivande kraften bakom bildandet var Dick Östberg, en politisk entreprenör som också hade ett finger med i spelet när Svenska arbetsgivarorganisationen (nuvarande Svenskt Näringsliv) bildades några år tidigare. Och det säger en hel del om Moderater-

na att knappast någon i partiet nuförtiden vet vem denne var, vilket förklaras av att Östbergs skapelse hade en rätt enkel och anspråkslös uppgift: Det gällde att till riksdagen få valda personer som ville bekämpa radikalismen. Det var mer ett nätverk, skapat av skräck för radikalismen, snarare än ett parti i gängse mening.

Men med tiden blev denna simpla motståndsgärning inte tillräcklig. Moderaterna började utveckla ett eget program, byggde ett modernt parti, först motvilligt, sedan med entusiasm. På trettio-talet hade det ”mjuka” nätverkspartiet omformats till ett ”hårt” parti, med ett detaljerat handlingsprogram för hur Sverige skulle utvecklas, och inte minst en (någorlunda) disciplinerad riksdagsgrupp. Och framförallt hade inte partiet bara accepterat parlamentarismen utan också omfamnat demokratins grundläggande principer.

När Moderaterna börjat anta formen av ett modernt parti – med ombudsmän, fasta stadgar, medlemsaktiviteter, programskrifter och egna tidningar – mejslades också ut en alternativ politisk linje till den dominerande socialdemokratiska visionen. Även Moderaterna kom att acceptera välfärdsstaten (åtminstone från och med 1946 års handlingsprogram), men strävade efter att utforma denna efter sin egen fason.

Kritiken mot Socialdemokraternas politik handlade givetvis om att de gjorde för mycket, för fort, utan rimlig finansiering, att de hade en alltför njugg inställning till företagen och framförallt höjde skatterna för mycket. Staten tog med den enda handen och gav med den andra. Då var det bättre att medborgarna själva – med politiskt stöd – fick använda sina egna slantar för att säkra sin välfärd.

Alternativet var således inte att säga nej till en välfärdsstat, utan att skapa en ordning som hjälpte och uppmuntrade till en egenförfärdad välfärd, som en intjänad rättighet, inte som en egenfinansierad allmosa från staten.

Det som så småningom kom att bli Moderaternas vision om en alternativ välfärdsstat centrerades kring ”ägardemokratin”. Tanken var att alla medborgare skulle hjälpas att äga något, framförallt en egen villa eller ett eget radhus, men också ha en slant på banken eller en bil.

Visionen om ett egnahemsägande folk hade sina rötter i över- >>

MODERATER I MOTVIND

Men det händer inget nytt längre.

FOTO: LARS PEHRSON/TT

gången från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. När människor flyttade in på bruket tog de med sig inte bara byalagets kollektivism – som lätt lät sig omvandlas till folkrörelser – utan också längtan efter en egen gård med jordplätt. Det var denna del av det kollektiva minnet som Moderaterna försökte bygga sin kontrautopi på, som ett slags omplacering av odalbonden till förorten, en omvandling av bondgården till villa, vovve och Volvo.

Men det egna huset var också en viktig motor i marknadsekonomi, en morot i människornas vilja att försörja sig själv och de sina genom självständigt arbete. Därmed kom liberalens betoning av människors närighet att kombineras med den accent den konservativa lägger på familjen och den fasta punkten i tillvaron.

Och Moderaterna var inte ensamma om att gestalta sitt ideologiska ideal med ett hus – inte minst den socialdemokratiska folkhemstanken illustreras ofta med denna metafor. Men Moderaterna har mer än andra varit angeläget om att lyfta fram just kåken som ett alternativ till den övergödda sossestaten.

Huset som välfärdsprojekt ger en bra illustration på den moderata balansakten, mellan att vara en stolpe i tillvaron och att jaga på utvecklingen mot nya djärva mål.

Problemet med husets roll som stabilisator är att denna också kan fungera som en ovälkommen broms för människors dynamik. Om människor lagt ner sin själ i egnahemmet – och förvandlat den till familjens grundbult – blir också förändringsbenägenheten lägre. En flexibel marknadsekonomi kräver människor som är beredda att flytta på sig, snabbt och beslutsamt. Det kräver i sin tur fler hyreslägenheter eller låga trösklar för att byta bostad. Och därmed ökas risken för den rotlöshet som konservativa alltid kritiserat, eller till och med fruktat.

Här är socialdemokratens argument att om medborgarnas välfärd garanteras av staten kommer de också att vara mer villiga att låta sig omplaceras efter marknadens skiftningar. Välfärdsystemet garanterar dina inkomster, inte ditt nuvarande jobb. Det finns en

HSB-lägenhet på den nya orten också. Samt skolorna där är lika som de ungarna får lämna.

Moderaterna bildades således 1904 för att förhindra att Sverige förtärdes av radikaler och socialister. Men muren föll och socialdemokratin gav upp sina socialistiska ambitioner. Därmed, kan vi säga, att partiets uppdrag egentligen upphörde.

Carl Bildt var den partiledare som fick hantera denna frågeställning. Han började i slutet av 1990-talet att skissa på det nya uppdraget. Vi har, sade han, lyckats med vår uppgift. Socialismen har skrotats. Kollektivismen har gradvis trängts undan av liberalismen. Inte bara i Sverige, utan i världen. Därmed övergår Moderaternas roll från att förhindra en dålig utveckling till att möjliggöra en god. Att vara den främsta bäraren av förnyelsen av Sverige. Att steg för steg prägla samhället av denna förändringsanda. Historien accelererar sin utveckling och då gäller det att hänga med. Moderaternas uppdrag var att röja väg för detta.

Carl Bildt noterade också att konflikten mellan förnyelse och bevarande skulle komma att klyva alla partier. Men att Moderaterna måste se till att hamna främst i förändringsledet. Dock verkar han själv inte ha tagit något tydligt initiativ för att verkställa denna insikt. Det uppdraget hamnade istället hos Bo Lundgren – som krattade manegen för generationen Fredrik Reinfeldt. Och därmed ”de nya moderaterna”.

Att Moderaterna utropade sig till segrare i konflikten med socialismen och socialdemokratin fick också en annan konsekvens, nämligen att det gick att lite mer avslappnat se vad som egentligen legat bakom den socialdemokratiska hegemonin.

Moderaterna upptäckte att det Socialdemokraterna redan på 1920-talet började lämpa den marxistiska retoriken över bord och istället kapslade in sin socialistiska övertygelse i den nationella berättelsen som svenska folkets ödesgemenskap, läs ”folkhem-

Den store
triangleraren:
Per Albin Hansson.
FOTO: TT

MODERATER I MOTVIND

met”, ett begrepp som ursprungligen gjordes politiskt pregnant av unghögerns Rudolf Kjellén.

Per Albin Hansson lyckades, enligt detta sätt att se saken, flyga in sin socialistiska samhällsordning under radarn genom dimridåer av folklighet, nationalism och andra mer eller mindre genuint borgerliga markörer. Folkhemstanken var en triangulering som hette duga. Per Albin bakade samman en ny ståndpunkt baserad på socialdemokratisk kritik mot klassamhället och krav på sociala reformer med värnet om nationen och det svenska folket.

Det fungerade bra. Nu försökte sig Moderaterna på en liknande triangulering. Den moderata förkunnelsen om välsignelsen av sänkta skatter, bättre villkor för näringslivet och avregleringar bäddades in i spetsformuleringar om utanförskapets elände, behovet av att få fler i jobb och att det ska löna sig att arbeta.

Och om den socialdemokratiska strategin under Per Albin Hansson hade gått från statssocialism till funktionssocialism – att gradvis upphäva den privata äganderättens betydelse genom att låta kapitalismen sakta vallas in under politikens domäner – var Moderaternas variant ”funktionskapitalism”.

Det innebar att offentlig sektor inte skulle minskas, utan gradvis smälta samman med näringslivet. Offentlig och privat samverkan skulle göra susen. Det välfärdsindustriella komplexet skulle fortsätta att vara en statlig och kommunal angelägenhet – verkställd av privata aktörer.

Av allt att döma lyckades denna strategi rätt väl. Men om ”de nya moderaterna” baserades på en tro på en accelererande samhällsutveckling där förnyelsens krafter har övertaget, befinner vi oss nu i en situation där förändringskritiker, traditionalister och reaktionärer gjort sig starkare.

Utifrån denna överblick av Moderaternas historia, vad kan vi säga om framtiden?

Svaret beror på vad partiet identifierar som vår tids viktigaste stridslinje. Vilken är samhällets huvudmotsättning?

Kamp mot socialismen!

Den första tolkningen är att striden är evig, det handlar om att bekämpa socialismen. Bakom allt som Socialdemokraterna företar sig, antingen de är i regeringsställning eller opposition, syftar till att avskaffa kapitalism, marknadsekonomi och i förlängningen demokrati.

Ur detta perspektiv är det just nu stor fara att socialdemokratin återinför någon slags löntagarfondssocialism genom inskränkningar i vinstmöjligheterna för företag i offentlig sektor. Situationen allvar kräver därför extraordinära insatser för att förhindra katastrofen, kanske till och med icke-ortodoxa koalitioner med Sverigedemokraterna.

Socialdemokrater (och kommunister, vänsterpartister, gröna khmerer, tokfeminister, kulturmarxister samt andra diktaturkramare) försöker omstörta samhället och skapa en socialistisk tvångsmakt. Och i den kampen är högern den avgörande och mest pålitliga kraften.

Detta är tongångar som vi ofta kan höra från Moderata ungdomsförbundet, men som också passar väl för alla ”gamla moderater” och andra som tycker att Moderaterna här och nu ska greppa regeringsmakten innan det är för sent att rädda Sverige. Dessa krafter möts dessutom med viss entusiasm från motståndarna – Socialdemokraterna behöver ett ”högerspöke” att mobilisera de egna med. Aktivister i

bägge partier ger på så sätt varandra syre och förstärker varandras nidsbilder.

Kamp för dugligheten!

Den andra tolkningen är att huvudmotsättningen går mellan skickliga och oskickliga regeringar. Moderaternas uppdrag blir då att samla de bästa av partier runt sig för att skapa ett tydligt alternativ till socialdemokratiens regeringsinnehav. Påvisa att de är bättre på att regera, tillgodose att försvarsmakten får de resurser som behövs för att kunna möta ryssen, få fram fler poliser och motverka produktionshämmande regleringar och skatter.

Här blir en samlad borgerlighet viktigare än den egna politiska profilen. Huvudmotsättningen går mellan gott och dåligt politiskt handlag.

Det verkar vara i denna fara som den nuvarande partiledningen med Anna Kinberg Batra i ledningen strävar. Med parlamentariska käftsmällar mot de rödgröna, som med tillkännagivanden i utskotten och ständiga mediala utspel försöker illustrera för väljarna att det efter nästa val finns ett tydligt alternativ till den nuvarande rödgröna ministären.

Detta är en strategi som dessutom passar mycket bra för ett oppositionsparti. Ju mer troligt det är att något regeringsansvar inte är aktuellt efter nästa val, desto mer frestar oppositionismens enkla budskap. Regeringen gör fel! Och om de undantagsvis skulle göra något bra så är det för sent, eller för lite, eller för mycket.

Kamp för det öppna samhället!

Den tredje tolkningen av huvudmotsättningen i samhället ser den som en kamp mellan det nya och det gamla. Moderaternas uppdrag är att leda förnyelsen och förändringens krafter – och bekämpa de traditionalistiska och reaktionära, vare sig de är höger eller vänster.

Ytterst handlar detta uppdrag om att försvara det öppna samhällets toleranta liberala principer mot auktoritära krafter. Det är en kamp mellan utvecklingens vänner och fiender – och i försvaret av demokrati och marknadsekonomi kan behövas nya koalitioner. Hotet behöver inte vara en diktatur från vänster eller höger, utan kanske ser vi nu en sammansmältning av dessa ytterligheter till något nytt slags hel- eller halvtotalitär bastard.

Det är en sådan tankegång som Olof Ehrenkrona för en tid sedan snuddade vid när han i en Expressenintervju hävdade att Moderaterna nu står inför sitt ”1968”. Precis som Socialdemokraterna då tvingades erkänna färg, måste Moderaterna ta ställning till hur de ska förhålla sig inför populismens framgångar.

En sådan tolkning av verkligheten ger förstås utrymme för ett mer radikalt politiskt entreprenörskap från Moderaternas sida av den typ som manifesterades i ”de nya moderaterna”.

Dessa tre alternativ går givetvis att kombinera. Det är antagligen den blandningen som Anna Kinberg Batra just nu experimenterar med. Partiledares uppdrag är att få olika fraktioner och verklighetstolkningar att fungera tillsammans. Antingen kan det, i värsta fall, handla om att få dem att verka parallellt, eller i bästa fall, fusionera till en gemensam hållning.

Frågan är om Moderaterna ska vara en tydlig stolpe i det politiska landskapet, med risk för att bli obsolet, eller om uppdraget är att förflytta sig, och utsätta sig för faran att förvandlas till en diffus ideologisk gas.

Stig-Björn Ljunggren är socialdemokratisk debattör.

1992 blev han fil dr på en avhandling i statsvetenskap om Moderaternas programutveckling. *Folkhemskapitalismen*.

Moderaternas programutveckling. *Folkhemskapitalismen*.

Den israeliska tv-serien *Fauda* om soldater i specialstyrkor har blivit en succé både på hemmaplan och internationellt. En av seriens upphovsmän, **Lior Raz**, använde sig av sina egna erfarenheter när han skrev manus.

Av Paulina Neuding

”Arabiska är sexigt i Israel nu”

Den är Israels mest sedda serie någonsin, inte bara bland judar utan också bland israeliska araber. *Fauda* är dessutom en i raden av israeliska tv-produktioner som hyllats av kritiker och blivit succéer utomlands. Men medan serierna *Homeland* och *In treatment* nått storpublik i amerikansk bearbetning, visas *Fauda* i original på Netflix.

Original betyder i det här fallet inte att språket främst är hebreiska. *Fauda* skildrar ett förband med israeliska elitsoldater som utför operationer på Västbanken under arabisk identitet, och större delen av dialogen är på arabiska.

Lior Raz är en av seriens två upphovsmän, och han spelar också huvudrollen Doron Kavillio, en soldat som lagt av men som kommer tillbaka till sin gamla enhet för ett sista uppdrag. Det inleder en våldsspiral som drabbar både israeler och palestinier, och som skildras lika ingående från båda sidor.

Precis som sin rollfigur är Lior Raz själv före detta soldat från en israelisk specialstyrka – vilken säger han inte – och serien bygger åtminstone delvis på hans egna erfarenheter.

LR: Det är väldigt svårt. Du pratar arabiska, du betar dig, pratar, dansar och äter som en arab. Det är inte så annorlunda, men det är trots allt annorlunda jämfört med att vara israelisk jude.

Men du har en walkie talkie i örat. Du har folk som pratar med dig, som säger vad du ska göra. Soldater. Du måste vara en väldigt bra skådis, och helt iskall.

PN: Pratar de arabiska eller hebreiska med dig i örat?

LR: I serien pratar de mest på arabiska.

Man svarar förstas alltid på arabiska, man kan inte prata hebreiska när man är på den typen av uppdrag.

PN: Du pratar jättebra engelska, men du har ändå en påtaglig hebreisk accent. Det sägs om soldater som arbetar under täckmantel i palestinska områden att en drivkraft för att lära sig perfekt arabiska är skräcken för att fel uttal kan utsätta en själv eller ens kamrater för livsfara.

LR: Jag tror faktiskt inte det stämmer. Om man inte pratar flytande arabiska kommer man helt enkelt inte ut på fältet.

I Israel hör vi arabiska hela tiden till vardags, återigen, eftersom vi lever bland araber. Och här finns den stora paradoxen med att vara undercover. Man strider mot araber. Men man måste också älska deras språk och deras kultur. Man måste vara arab, och man måste älska det.

PN: Det är väldigt hög status i Israel att ha tjänstgjort i ett av elitförbanden. Men när du gjorde *Fauda* var det för att du vill uppmärksamma det pris man betalar som elitsoldat.

LR: Precis. Att vara soldat, krigare, har ett mentalt pris. Oavsett om du har varit placerad i Afghanistan eller upplevt terrorattacken i Bryssel. När du krigar för det med sig en kostnad – och inte bara för dig själv, utan för din familj och dina vänner.

Jag kan säga för egen del – när man gör den här typen av saker blir man väldigt spänd. Det är som posttraumatiskt stressyndrom.

Han ger ett exempel:

LR: När jag gick ut med min familj förr kunde jag inte sitta med ryggen mot en dörr. Jag var oerhört spänd. Jag trodde att det var normalt, tills jag skrev serien och insåg att det inte är det. *Fauda* var verkligen en läkeprocess för mig. Och det gäller inte bara mig, utan det här är ju en allmän erfarenhet för oss som varit i en krigszon.

Jag gillar fortfarande inte konfrontation. Jag har en känsla av att konfrontation kan sluta med ... hur ska jag säga ... att det kan bli svårt.

»

”

Man strider mot araber. Men man måste också älska deras språk och deras kultur.

”

Jag var oerhört spänd. Jag trodde det var normalt, tills jag skrev serien och insåg att det inte är det. Fauda var verkligen en läkeprocess för mig.

Lior Raz

FOTO: TT

PN: Det kan bli potentiellt våldsamt?

LR: Inte bara fysiskt, utan mentalt. Min fru är väldigt glad över det, att jag aldrig går in i konfrontation (skratt). Jag går ut och tar en drink istället.

Och det här gäller inte bara den israeliska sidan utan också den arabiska. Du är i krig. Du blir jagad. Eller du tror att du blir jagad. Det spelar ingen roll om man är arab eller israel, det är samma typ av stress.

PN: Serien är den mest sedda någonsin både bland judar och araber i Israel. Vad får du för reaktioner från arabiska tittare?

LR: Igår kväll, till exempel, gick jag och handlade. Killen i affären var arab och det slutade med att vi satt och pratade till tolv på natten. Då frågade jag honom vad det är med serien som han gillar, eftersom han kramade mig och kysste mig och sa att han älskade den. Han svarade två saker: För det första, "Ni gjorde det verkligt. Ni tecknade inte era motståndare som platta *bad guys*." Palestiniern som jagas i serien älskar sin familj och sina barn.

Och för det andra pratar vi språket och vi hedrar språket. Jag älskar arabiska. Sedan hedrar vi deras narrativ. Det är inte så att israelerna alltid har rätt och araberna alltid har fel. Båda sidor gör bra och dåliga saker.

Just detta har väckt reaktioner, både från judiska och arabiska tittare, berättar han:

LR: Jag fick just ett mejl från en arabisk kvinna som sa att hon för

första gången förstod israeler. Hon var uppfostrad att tycka att alla israeler är nazister.

Och omvänt. Jag var och föreläste i Jerusalem och träffade en judisk kvinna som var väldigt höger. Hon sa att *Fauda* fått henne att för första gången känna empati för palestinierna.

PN: Är det många tittare som hör av sig?

LR: Ja, otroligt många, från hela världen. Och de kan vara höger eller vänster, alla kan koppla det till sin egen berättelse.

Och det är lite av skälet till att vi gjorde serien. När vi skrev manus sa jag till mina medförfattare: Vi måste ha en berättelse som är fullständig. Alla roller måste vara fylliga, mänskliga. Jag vill kunna spela och tycka om var och

en av dem.

PN: Din rollfigur, Doron, är som mest övertygande i sin roll som arab när han utgår från sina egna erfarenheter. Det är ett genomgående tema i serien. Är du en *method actor* som skådis, utgår du från egna erfarenheter i gestaltningen av en roll?

LR: Som skådis tror jag att du måste det. För mig var det så särskilt när jag arbetade med temat kring terrorattacken i serien. Jag tog några erfarenheter från mitt liv – så ja, det finns *method acting* där.

PN: Jag vet att du har skrivit in en tragisk händelse från ditt eget liv i serien – när du var i armén mördades din flickvän av en terrorist. I *Fauda* låter du en kvinna mördas i en terrorattack. Hennes mördare är också en, som du säger, "genuin karaktär". Var det svårt för dig att göra honom mänsklig?

LR: Jag tror att hela grejen var väldigt svår för mig att hantera. Min flickvän blev knivhuggen i Jerusalem av en terrorist när jag var i armén. Jag talade inte om det på väldigt länge. Det blev väldigt privat för mig.

När min medförfattare, Avi Issacharoff, och jag jobbade med manus började vi prata om henne, eftersom Avi också kände henne. Och då sa vi att vi skulle skriva in henne i serien.

PN: Hur var det rent praktiskt att arbeta med det temat?

LR: Att ha en audition för skådespelerskor som ska spela ditt ex ... inte ditt ex ens, utan din mördade flickvän ... det är en svår sak att göra. Men det blev en sorts läkeprocess för mig.

Jag pratade med skådisen som spelade pojkvännen, det vill säga som gestaltade min upplevelse. Och jag sa till honom: "Det här är min historia. Du måste förstå det." Så pratade vi om det, och han gjorde ett fantastiskt jobb.

PN: Absolut ingen förutsäg [...] att det land som just nu gör de bästa tv-serierna i världen skulle bli Israel." Så skrev Jan Gradvall om bland annat *Fauda* i *Dagens Industri* för en tid sedan. Varför är Israel så bra på produktion av tv-serier?

Lior Raz uppmanar mig att läsa boken *Start-up Nation. The Story of Israel's Economic Miracle* av Dan Senor och Saul Singer från 2009. Den handlar om Israels unika framgångar med uppstartsföretag (och har uppmärksammats i en serie på Axess TV).

LR: Dels tror jag att det finns många kreativa människor i Israel. Inte bara inom film och tv, utan också inom teknologi, reklam, allt möjligt.

Sedan begriper vi israeler inte ordet "nej". Om någon säger "nej" till mig så förstår jag det bara som att det finns ett "ja" där någonstans.

Han beskriver hur han och Avi Issacharoff gick till ett antal produktionsbolag innan någon till slut nappade. Svaret var hela tiden att folk inte vill kolla på en tv-serie om politik och konflikten mellan israeler och palestinier.

LR: När de sa nej tänkte jag att det finns ett ja där någonstans. Så vi gick runt och presenterade idén för flera andra produktionsbolag. Det blev rätt många.

Sen tror jag att det här fenomenet med Israels framgångar inom tv beror på att allt är tillfälligt för israeler. Man måste göra allt just nu. Man måste skapa, det finns massor av teman att uppmärksamma och mängder av begåvade människor.

Enligt Gideon Raff, som arbetat med *Homeland* både i den israeliska och amerikanska versionen, kostade det första avsnittet av amerikanska *Homeland* lika mycket som de två första säsongerna av den israeliska förlagan.

LR: Hela vår serie kostade en femtedel av vad produktionen hade kostat i USA. Man måste vara väldigt kreativ för att leva med de begränsningar som finns i Israel.

PN: Hur känns det att folk sitter i ett land som Sverige och sätter sig in i specifika aspekter av Israel-Palestinakonflikten? Är inte det märkligt?

LR: Det är det. I början tänkte vi att ingen skulle se serien. Jag var övertygad om att det bara var min mamma och pappa som skulle titta.

Vi blir överraskade av responsen varje dag. Vi är chockade hela tiden. Hundratals människor skriver till mig dagligen från hela världen om hur de berörs av serien, från Argentina, Spanien, Norge.

PN: Hur tror du att det kommer sig?

LR: Jag tror att har man en bra story så har man en bra story. När jag ser *Narcos* spelar det ingen roll att jag inte är från Colombia. Jag älskar den ändå. Det handlar om att ha en bra, autentisk historia att berätta.

Jag hoppas att detta kan öppna ett fönster för dem som inte känner till den israelisk-palestinska konflikten, som bara vet vad de vet från tv-nyheterna.

PN: Vad skulle du vilja att de förstod?

LR: Jag ser folk komma till Israel som turister, och som är chockade eftersom de fått intrycket att det är en krigszon med kameler och öken och att det är allt. Som i Afghanistan. Israel är en fantastisk plats.

Vi lever med araber. Jag har så många arabiska kompisar. Det är väldigt komplicerat, och jag skulle älska om folk i Sverige fick se hur komplicerat det är. Det är inte svartvitt, som på nyheterna.

PN: Var står du politiskt?

LR: Det är väldigt komplicerat i Israel eftersom allt förändras hela tiden i Mellanöstern. Jag vill ha fred här och nu, men problemet är att man inte alltid vet vem man har att göra med på andra sidan.

Jag kan säga att jag står klart till vänster. Men jag är också väldigt sionistisk.

PN: Ser du framför dig att dina barn kommer att kunna växa upp i Israel?

LR: Om de vill. Det är många nya möjligheter som har öppnats för oss på grund av serien, så jag vet inte vad som händer framöver. Vi kanske får tillfälle att bo utomlands också.

PN: Men när det gäller säkerheten i regionen, ser du en framtid för Israel?

LR: Det är en instabil tid över hela världen, så vi är inte så unika längre i Israel även om vi var det förr. Det är osäkert i Sverige också. Likadant i Tyskland, Belgien och Frankrike. Världen har blivit en osäker plats, så det spelar inte så stor roll om man är i Israel eller Europa.

PN: När kommer nästa säsong av *Fauda*?

LR: Vi filmar de närmaste månaderna och räknar med att den kommer ut i slutet av året. 🌸

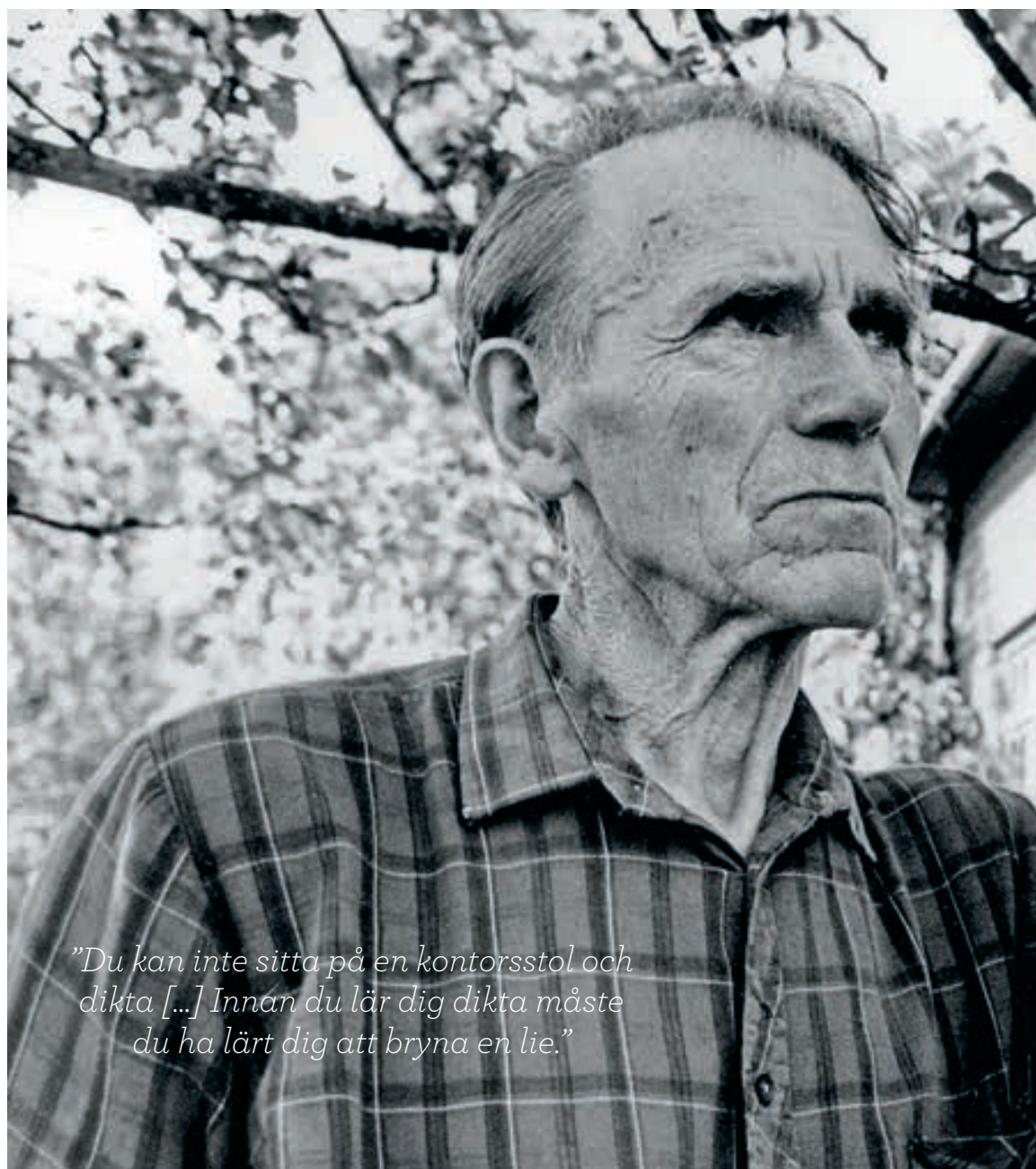
Den poetiske äppelodlaren

När den hyllade norske poeten Olav Hauge dog upptäcktes ett stort antal dagböcker, som förmodligen överträffar dikterna i betydelse.

Av Olle Abrahamsson

Olle Abrahamsson är tidigare rättschef i justitiedepartementet.

"Du kan inte sitta på en kontorsstol och dikta [...] Innan du lär dig dikta måste du ha lärt dig att bryna en lie."

Mer än en författare har fått se sitt verk över-
skuggas av biografiska data. Almqvists märkli-
ga levnadsbana skymmer sikten för hans litte-
rära betydelse. Hamsuns och Pounds moralis-
ka tillkortakommanden grumlar bilden av deras
stilistiska och poetiska kvaliteter.

Ett säreget levnadsöde som kunnat avleda fokus från det litterära
verket hade även den norske poeten och äppelodlaren Olav H. Hau-
ge (1908–1994). Från vaggan till graven rotfäst vid ett småjordbruk
djupt in i Hardangerfjorden, enstörig, på gränsen till folkskygg och
långa perioder intagen på mentalsjukhus åstadkommer Hauge ett
i ordets bokstavliga bemärkelse enastående författarskap. På det
ålderdomliga språk som ironiskt nog kallas nynorska skriver han
dikter som får kräsna läsare som Jon Fosse, Tomas Tranströmer och
Robert Bly att häpna. Den sistnämnde blir så betagen i den skrivan-
de Hardangerbonden att han publicerar dikten "Admiring Olav H.
Hauge in Ulvik", där en avslutande mening lyder: "I am proud to
know him, this old man late in life."

Redan som 16-åring har Hauge avverkat bokbeståndet i Ulviks
folkbibliotek, och han förblir genom livet en bokmal av rang. Tidigt
bekantar han sig med kinesiska poeter, kristna mystiker, engelska
romantiker, Swedenborg, Hölderlin, Kierkegaard, Ibsen, Strind-
berg, Hamsun, Kafka och Eliot. Han beundrar Emerson, vars essä
On selfreliance han ännu som åldrad man finner vara det starkas-

te stycke text som någonsin skrivits. Främst kom han att sätta Vil-
helm Ekelund, som från 1950-talet blir Hagues alltid närvarande
husgud; han gråter av rörelse när han läser sin idol och harmas över
att svenskarna inte har förstått att rätt värdera sin ouppnåeligt sto-
re landsman.

Ett passionerat bokligt umgänge varje dag med världslitteratu-
rens främsta ger Hauge en bred bas för hans eget författarskap. Han
tar livsavgörande intryck, ändå vittnar varje rad han skriver om ori-
ginalitet, om en uttryckets och innehålllets egensinne med få mot-
stycken i vår litterära samtid. Hagues oberoende hållning kom inte
av sig själv utan var frukten av en medveten attityd. "Du skall ge fan
i att fråga om dina tankar stämmer med andras" – den programför-
klaringen, avgiven i unga år, höll han livet igenom fast vid med för-
underlig konsekvens.

Vid 85 års ålder gör han en anteckning som kastar ljus över
hans utvecklingsgång: "Vad hade hänt om man inte hade fått
läsa lite Schopenhauer i ungdomen? Hade man blivit en för-
stockad positivist?" Hauge hade i början av sitt myckna läsande på
djupet påverkats av Bertrand Russell men tyckte sig senare kom-
ma till insikt om den logiska positivismens otillräcklighet. Hau-
ge blev skakad av denna upplevelse och kom för återstoden av sitt
liv att ifrågasätta varje filosofiskt, religiöst och politiskt program
som gör anspråk på att kunna förklara en hel världsbild. En misstro >>

Olav Hauge.

FOTO: TOROLF ENGEN/TT

mot det alltför storslagna kommer till uttryck lite varstans i hans författarskap:

”Kom inte med hela sanningen/kom inte med havet för min törst/kom inte med himlen när jag ber om ljus.”

I likhet med de kinesiska mästarnas utgår Hauges dikter ofta från en vardaglig situation, välbekanta föremål, arbetet på gården. Naturen besjålas, släggan, bakugnen, åran och metkroken förmänskligas. Om sågbocken kan det heta:

”Bålstark på skrevande ben/ lyfter han nytillyxade horn/ och väntar på stockar och såg/ stockar och såg./ Han som själv varit en svajande storm/ en levande ljus dröm [...] Gud vet vad natten berättar för honom./ Gud vet vad han tänker på/ där ute under stjärnorna.”

I 60-årsåldern konstaterar poeten att livets stormar ligger bakom honom men att också ett ensamt liv i vardagen, fjärran från vimlet, fattigt på händelser, kan vara värt att uthärda:

”den grå stilla dagen,/ sätta potatis, räfsa löv, bära ris,/ det är så mycket att tänka på här i världen,/ ett människoliv räcker inte till./ Efter arbetet kan du steka fläsk och läsa kinesisk vers./ Gamle Laertes beskar rosorna och/ grävde runt fikonträdet,/ och lät hjältarna slåss vid Troja.”

Men bilden av den läsande trädgårdsmästaren som är sig själv nog var ingen idyll, inte ens sedan Hauge på 1960-talet som friskförklarad utskrivits från Valens hospital söder om Bergen. Där hade han i perioder tillbringat nära sex år av sitt liv, tidvis fysiskt fjättrad på stormavdelning, och med knapp nöd undgått ödet att lobotomeras till en lätthanterlig fåne. Av Emerson hade han lärt att inte klaga, ändå undslipper han sig frågan ”hur kan jag som inte levat något liv, inte kommit någon människa nära, säga något starkt och vackert om livet?” Så inträffar miraklet att kärleken sent omsider smyger sig in i poetens liv och gör ingrepp i mönstret av svartsyn och självförakt. För den oväntade lägesförändringen har han gripande uttryck:

”Jag var en båt/ utan vind./ Du var vinden./ Var det i den riktningen jag skulle?/ Vad bryr man sig om riktning/ när man har sådan vind.”

Den sena passion dikten anspelar på slutar olyckligt, men för den på ålderns höst allt mer uppburne Hauge finns ingen väg tillbaka till enstöringstillvaron. I ett brev 1976 lämnar han författarkollegan Jan Erik Vold den lakoniska upplysningen att ”Bodil Cappelin flyttade hit för ett år sedan [...] Hon vill vara här, säger hon.” Ett par år senare blir den 22 år yngre textilkonstnärinnan Hauges hustru. Han är då 69 år gammal.

Hauges samlade dikter gavs under hans livstid ut i flera upplagor. Detsamma gäller hans tolkningar av engelsk, tysk och fransk lyrik. Här återfinns dryga tjoget diktare som Hauge stod i ett nästan personligt förhållande till, bland dem Stephan Crane, Georg Trakl, Bertolt Brecht och Paul Celan. För både tolkningarna och den egna produktionen visste han vad som gällde: ”En dålig poet river bara spindelväven i trasor. En stor poet spinner den färdig och väntar på bytet.” En bra dikt måste enligt Hauge inrymma en medvetet framkallad spänning, märkbar under ytan, och detta om ämnet så bara utgörs av huskatten därhemma:

”Katten sitter på tunet när du kommer. Språka lite med katten. Han är mer än andra varse vad som sker på gården.”

Med tiden blev Hauge erkänd som en viktig och nydanande poet. Lärjungar vallfärdade till diktarhuset i Ulvik och litterära priser östes över honom. Han som alltid hade misstrott akademisk utbildning blev inviterad till symposier med professorer, han släpades med i demonstrationståg och hans kärva stämma och profetiska

uppsyn exponerades vid uppläsningar, till och med i Kulturhuset i Stockholm.

Hauge blev kort sagt en offentlig person – men vägrade finna sig i det. ”Detta är inte mitt liv”, konstaterade han torrt. En väsentlig del av hans identitet var förankrad i seg norsk bondekultur, han kände sig bortkommen i urbana miljöer men han var också outsiders som motsatte sig allt slags påtvingad auktoritet. Till det han hade svårt att fördrå hörde borgarklassens beredvilliga anammande av danska influenser i det norska språket. Hans linje var här som eljest den ståndaktiges, den icke kompromissbenägen:

”Jag står jag, ser du./ Jag stod här i fjol med jag, ser du./ Jag kommer att stå här jag, ser du./ Jag tål det jag, ser du.”

Hauges styvsinta trots mot överheten tog sig många uttryck: ”Du kan aldrig få en akademiker att fatta att du kan någonting. Tro aldrig det. Han kan inte få in det i sitt huvud.” Och när Saul Bellow får Nobelpriset i litteratur 1976 nöjer sig Hauge med kommentaren: ”Intellektuell, skall inte säga något mer”.

Den blivande succéförfattaren Karl Ove Knausgård sökte 1990

upp Hauge för en intervju i en student-tidskrift, omedveten om poetens sinnesförfattning och skepsis mot bokmålstalande storstadsbor. I *Min kamp* 1 skildras hur illa besöket började. När Knausgårds medarbetare tar upp en kamera hålls han tillbaka med orden ”her skal faen ikkje takast noko bilete”, varefter Hauge i nåder dock går med på att en fråga får ställas. Medarbetaren presenterar då en invecklad förhandsformulerad fråga som även innefattar en smärre diktanalys. ”Da han var ferdig, sa Hauge uten å se opp at han ikke snakket om diktene sine.”

Hauge eftersträvade inte berömmelse och han hade en blygsam föreställning om vad han åstadkommit i livet. Som Carl-Göran Ekervald framhåller i levnadsteckningen *Det stora självporträttet* (2011) var Hauge en sant frigjord människa utan mycken annan ambition än att hårda ut. Om han känt till Frans G Bengtssons essä *Vintermänniskan* skulle han ha instämt i dess äreminne över en anspråkslös men oböjlig lantbo och med gillande noterat slutorden: ”’Det är kallt’, mumla furorna vintrigt, ’men vi hålla oss gröna. Det blåser, men vi stå – vår tid ut.’”

Även om Hauge själv höll låg profil var han vid sin bortgång våren 1994 ansedd som en av sin tids främsta poeter. Han hade skapat något nytt och skänkt eftervärlden en diktskatt vars värde inte devalveras i första taget. Om hans insats som lyriker ändå löper risken att hamna något i skymundan är han själv främsta orsak. För efter Hauges död upptäcktes något som inte bara kastar ljus över dikterna utan som nära nog överträffar dessa i betydelse och märklighet. Fyndet utgjordes av drygt 80 anteckningsböcker, i vilka Hauge år för år hade skrivit ner sina tankar och iakttagelser över vida fält.

Det hedrar Norge som kulturnation att dessa dagboksanteckningar har gjorts tillgängliga i fem digra band, jämte en personförteckning på över 4 000 namn. En oavkortad svensk utgåva är nog för mycket att hoppas på. Men 2015 kom ett av Bodil Cappelin sammanställt urval, i översättning av Lars Molin. Till avdelningen svenska försummelser får däremot räknas att Hauges dikter till övervägande del saknar svensk tolkning. På tyska finns sedan 2012 Hauges *Gesammelte Gedichte* och på engelska utkom nyligen *Luminous Spaces*, en fyllig och vacker volym som innehåller de flesta av Hauges dikter med kommentarer och förklaringar jämte utsnitt ur dagboken.

I Hauges dagbok varvas till synes triviala händelser med brevrelationer, aforismer, citat och tankar om politik, filosofi och religion. Här är historiens och samtidens mest betydande litterära verk

granskade och mätta med en måttstock som är alltigenom Hauges egen. Hans värdeomdömen inbjuder allt som oftast till invändningar, men att läsaren ännu efter 3 600 sidor delvis svårforcerad nynorska behåller sitt oförminskade intresse säger något om upphovsmannens snille.

Det var först genom dagboken som omvärlden blev fullt medveten om Hauges långa och svåra kamp mot sinnessjukdomen, mot "den andre mannen i mig". När anfallen kommer känner han "kosmisk energi", en "andens storm", blir våldsam, tungomålstalande och förmår inte stå emot. Han konstaterar med Shakespeare att han är "too lightly timbered for so loud a wind". Samtidigt framgår det av dagboken att han inte skulle vilja vara utan den genom psykosens uppnådda kontakten med det övermänskliga i tillvaron. Det transcendentala är närvarande när han i sonettens strama form skriver en av sina skönaste men också mest mångtydiga dikter, "Gullhanen", föremål för en djuplodande analys av Staffan Söderblom i boken *Och jag var länge död* (2006).

Överhuvudtaget finns i dagboken ett rikt material för att förstå bakgrunden till Hauges lyrik. Den tidigare återgivna kortdikten om katten, som först av alla märker vad som är på gång och som man bör vara vänlig mot, har exempelvis en motsvarighet i dagboken på ett ställe där Hauge skriver: "Jag gick förbi katten i dörren en dag [...] utan att säga någonting. Det var bara katten som satt där, men kanske hade han väntat ett ord han också – det kände jag efteråt." Jämsides med noteringar om Platon, Johann Wolfgang Goethe, Emily Dickinson och Elias Canetti finner Hauge det alltså angeläget att anteckna att han uppfört sig illa mot katten. I den stilen fortskrider det, stort och smått blandas i en oupphörlig växelverkan som spänner över 70 år.

Genren med mammutlika dagböcker har på senare tid prövats av Lars Norén och Karl Ove Knausgård. Vid en jämförelse med Hauges verk är det kanske mest slående att den introverte Hardangerbonden aldrig förfaller till självömkan. Hans prosa är lika saklig och hårdkokt som dikterna, med hans egen benämning, är kallsmidda. Stilmässigt kan Hauges dagbok stundom erinra om Dag Hammarskjölds *Vägmärken*, även om en ohögtidlig självbekännelse som denna naturligtvis vore otänkbart i den Hammarskjöldska vitboken: "Jag har hållit på med mitt, suttit och dirigerat världssörkestern i kalsonger till exempel. Ja, vad skall vanligt folk tro om sådant?"

Till allt annat är dagboken också en lärobok i poetik. Hauge förklarar saken drastiskt: "Du kan inte sitta på en kontorsstol och dikta [...] Innan du lär dig dikta måste du ha lärt dig att bryna en lie. Det är allt jag har ut att säga om konsten." Själv växlade han mellan bunden och fri vers, det var inte formen utan rytmen som i hans ögon skilde riktig poesi från finurliga skrivövningar. Att dikta utan rytm, säger Hauge, är som att segla i en uttorkad strömfåra. Därför var hans dom hård mot mycket av 1960- och 70-talens så kallade engagerade dikt. "It moves us not, it leaves us cold", konstaterar han med ett lån från den engelske 1800-talspoeten William Wordsworth, en av Hauges ständiga följeslagare. "Det vi kan lära oss av modernismen är ett modigare användande av verknytningsmedel och stilar, mer är det inte." Och vidare: "En riktigt bra dikt som skall gripa tag i sinnet och inte bara läsas med hjärnan, måste vara [...] i kontakt med och sprungen ur musikaliska källor och krafter." Anteckningen är daterad 1965, samma år som Bob Dylans låt "Like a Rolling Stone" gör sitt segertåg över världen. Det är mer än en slump att Hauge i dagboken flera gånger noterar den blivande Nobelpristagarens namn.

En sida hos Hauge som varit problematisk för hans många beundrare i främst Norge, Tyskland och den anglosaxiska världen är de uttalanden av politisk art som han gör i dagboken. Hans hållning till 1900-talets totalitära regimer är ambivalent. Under mellan-

krigstiden betecknar han Hitler som en stor man, men med koncentrationslägrens fasor uppenbarade skriver han: "Hela tiden har du trott att tyskar och medlemmar i Quislings parti var människor, trots allt. Nu vet jag inte vad jag skall tro. Det är så stygt. Så förfärligt. Så djupt kan alltså människan sjunka." Senare hyllar han Mao som en stor bondeledare och klandrar folken i Tjeckoslovakien och Polen när de gör uppror mot Sovjetstaten. Att han under Vietnamkriget ser Ho Chi Minh som en hjälte beror snarast på hans allmänt bondekonservativa hållning och förakt för kapitalismen. Hauge var för-

visso en stor personlighet och han efterlämnade ett genialt litterärt arv, men i fråga om politisk uppfattning vägledades han inte sällan av förvillelser. Han tar avstånd från Ezra Pound, en "fullt och fast övertygad fascist", men sent i livet bekänner han ändå "att har jag lärt något lite av någon så är det av honom".

Hauge beskriver Nietzsche som "ett geni i baklås", och han är fullkomligt klar över dennes roll som inspiratör till nazismen och fascismen. Men han betonar att Nietzsche var estet och att en rutinerad läsare begriper att inte ta allt Nietzsche säger bokstavligt. I likhet med Thomas Mann, som i *Doktor Faustus* går i mäktigt klinch med Nietzsches idévärld, kan Hauge inte sluta att fascineras av den tyske filosofen hur mycket han än tar avstånd från dennes olycksbringande tankar. I en anteckning 1982 återvänder han till Nietzsche: "Han ville så mycket och så stort. Han måktade inte med det. Att instinkten inte skall kvävas av förnuftet är riktigt. Men ändå. Liv kan inte levas utan moral."

Hauge kan knappast kallas religiös i någon vedertagen mening. Men han var övertygad om Guds existens och närvaron av en för läsaren av dagboken något svårbestämbar andevärld. Allra minst hade han något till övers för "positivister" och andra som sökte trivialisera religiösa upplevelser. På Rossvolls kyrkogård, högt ovan Ulvikfjordens vattenspegel och ett par stenkast från Hauges hem, står hans gravsten. På den finns ristat några rader ur en dikt som för ett par år sedan togs in i den norska psalmboken. Inskriften lyder i original: "Opn mine augo, Herre,/ so eg kan betre sjå,/ underet, ikkje berre/ avglansen utanpå." Kanske kan man se det som en själarnas gemenskap att gravskriften uttrycker samma oerhörda anspråk på att få tillvarons innersta mening uppenbarad, att få skåda Gud ansikte mot ansikte, som med lika hög intensitet har formulerats av en annan stor romantiker, den av Hauge ömt avhållne Erik Johan Stagnelius: "Säj, o Verld! hvar skall jag finna HERran?/ Mig så nära är han dock så fjärran./ Ej hans skugga blott i tidens elf,/ Honom vill jag finna, honom sjelf."

I påfallande kontrast till hur föga uppmärksammas Hauge ännu är i Sverige står den folkets kärlek som han numera omfattas av i Norge. Också de bokmålstalande har omsider tagit honom till sina hjärtan. I september 2016 utsåg landets tv-tittare Hauges "Det är den drömmen" till alla tiders bästa norska dikt, ett val mot vilket intet finns att invända. På elva korta rader lyckas Hauge där fånga en hel mänsklighets osläckliga evighetslängtan:

Det är den drömmen vi bär på
att något vidunderligt skall ske,
att det måste ske –
att tiden skall öppna sig
att hjärtat skall öppna sig
att dörrar skall öppna sig
att berget skall öppna sig
att källor skall springa –
att drömmen skall öppna sig,
att vi en morgonstund skall glida in
på en väg vi inte vetat om. ✨

Bortsopade från litteraturhistorien

Peter Lutherssons nya bok *Erfarenhetsunderskott* beskriver svenska reseskildringar från 1800-talet. Här finns ett stoff som ingen förut har beaktat och som ger forskarna något rejält att bita i, skriver **Tommy Olofsson**.

PETER LUTHERSSON DISPUTERADE på en avhandling om den litterära modernismen, *Modernism och individualitet* (1986). Den är originell genom att den vänder sig emot praktiskt taget all tidigare svensk modernismforskning. Med utgångspunkt från Baudelaire följer Luthersson modernismens förgreningar fram till de ismer som blossade upp efter första världskriget. Den metod han tillgriper är idéhistorisk. Vad han intresserar sig för att blottlägga är inte texternas nymodiga stilgrepp utan deras innehåll och ideologiska implikationer.

Vad han kommer fram till är, något hårdtaget, att de kontinentala modernisterna revolterar mot det borgerliga samhället genom att endera bli fascister eller kommunister. Av futuristerna blev Marinetti och hans anhang fascister, medan Majakovskij blev glödande kommunist. Rörande en annan av de moderna ismerna, surrealismen, vet vi hur skoningslös rörelsens ledare André Breton kunde vara när han i renlärig stalinistisk anda gjorde sina utrensningar.

Den internationellt inriktade avhandlingen gavs omsider en svensk pendang i *Svensk litterär modernism* (2002), där Luthersson på ett för vårt inhemska forskarsamhälle ganska provocerande sätt skriver om den litterära modernismens svenska historia. Det är omtumlande läsning. Lutherssons böjningsmönster, att se till innehåll och ideologi snarare än till form och stil, gör att vi inser att tidigare inhemska modernismforskning har större brister än de flesta av oss trodde.

Nu har Luthersson skrivit två nya böcker, i vilka han ställer internationellt mot

svenskt. Denna gång är hans tema den europeiska kolonialismen sådan denna speglas i litteraturen. I den första volymen, *Förlorare* (2014), skriver han om en rad diktare som i hans ögon förhastat har kastats på sophögen därför att de på olika sätt har kommit att förknippas med västerländsk kolonialism och utsugning av tredje världens fattiga. Det är författare som exempelvis Rudyard Kipling, Robert Louis Stevenson, Joseph Conrad, Pierre Loti, Antoine de Saint-Exupéry, Herman Melville, Mark Twain och Karen Blixen. Dessa och ungefär lika många författare därtill är enligt Luthersson förmedlare av vad han kallar "1800-talets etos". Att de är "förlorare" beror på att de förknippas med en världsbild som anses vara överspelad, men när Luthersson synar dessa författare i sömmarna finner han att deras erfarenheter alls inte är så lätta att avfärda som vissa av vår egen tids "postkoloniala studier" låter påskina.

HAN LYCKAS BELÄGGA att dessa författare med öppet sinne och utan ideologiska avsikter oftast helt enkelt återger vad de själva har sett med egna ögon. Några av dessa skrivande vittnen skildrar verkligen kolonisationsöverspel, men vad som har lett till att de har mönstrats ut som överspelade är att de inte heller har blundat för motbjudande seder och bruk bland de koloniserade folken.

Lutherssons nya bok *Erfarenhetsunderskott* (Bladh by Bladh) är en uppföljare till *Förlorare*. Här gör författaren en rad nedslag i svensk litteratur som vi annars sällan

Republikens och Ciceros fall

64 Martina Björk läser romerska brev

En perfekt text i en bristfällig värld

66 Natalie Lantz om den ryktbara Aleppokodexen

Schulz i teori och praktik

68 Jakob Sjövall läser en säriling

En hälsning från äldre tid

70 Bo G Hall om ortnamn

Krönika

Håkan Boström tar sig an nygamla charlataner **71**

I korthet

71 Catta Neuding ser *The Crown*

Lutherssons böjningsmönster, att se till innehåll och ideologi snarare än till form och stil, gör att vi inser att tidigare inhemsk modernismforskning har större brister än de flesta av oss trodde.

eller aldrig hör talas om. Han redovisar läsning av reseskildringar, memoarer och dagböcker skrivna av svenska författare som numera är bortsopade från litteraturhistorien. Det är fråga om författare som har rest i Afrika, Asien och Sydamerika och som verkligen har erfärut något av världen. Några av dem var missionärer, andra var yrkesmilitärer, språkforskare, bildkonstnärer eller helt enkelt äventyrare. Det är författare som heter E V Sjöblom, Egron Lundgren, Carl Johan Andersson, Axel Svinhufvud, Peter Möller, Georg Pagels och K J Petersson.

ALLA ÄR BESJÄLADE av en ambition att sprida kristendom och västerländsk civilisation till människor som de uppfattar som primitiva. Några är cyniska, andra beredda till stor inlevelse. De reagerar emot kolonialherrars övergrepp, men de vänder sig även emot de övergrepp som infödingarna utsätter varandra för. En av dem träffar i Kongo en stamhövding, som, då han får beröm för att han har så många hustrur, belåtet klappar sig på magen och säger att han har haft ännu fler men ätit upp nio av dem. Att kanibalismen var utbredd i södra Afrika ges det många övertygande belägg för, liksom för att kvinnor i Indien, Afrika och i vissa arabiska länder inte behandlades bättre än får eller getter.

Att sprida civilisation till dessa barbarer må ha varit ett sekundärt mål för de europeiska kolonisatorerna, men ändå var det många som reste ut med goda föresatser om att sprida kännedom inte bara om kristendomen utan också om västerländska föreställningar om människovärde. De blev förfärad av vad de fick se och skildrar himlaskriande missförhållanden. Några av dem framstår som motbjudande rasister, andra som godhjärtade idealister som gläds åt de små framsteg de tycker sig se omkring sig. Det är detta dubbla perspektiv som intresserar Luthersson. Vittnen som redogör för kolonialistisk råhet väjer han inte för att redovisa, men han är alltså också noga med att framhålla skildringar som tyder på

Fredrika Bremer.

FOTO: TT

att västerlänningarnas närvaro också förde något gott med sig och att i varje fall missionärerna ibland lyckades förmedla en föreställning om vad människovärde kan anses vara.

Själv avstår Luthersson från att dra några slagordsmässiga slutsatser av sin dokumentation. Materialet han har samlat är svåröverskådligt. Författaren lämnar åt läsaren att själv bilda sig en uppfattning om det stoff han redovisar. I detta hänseende överskattar han ibland läsarens tålamod, kanske även förmåga. Visst är kritiken mot vår tids ofta ganska ytliga postkoloniala studier och alltför beredvilliga multikulturalism mycket tydlig när den här och var skymtar fram i syrliga ordvändningar. Men var står Luthersson själv? Han tycks inte ha något behov av att klargöra det. I första hand vill han visa att kolonialismen har

gestaltats på ett mer mångfasetterat sätt än vad de flesta av vår samtids litteraturforskare har fått för sig, att det inte räcker med att ideologiskt brännmärka den ena eller den andra författaren, att världen och historien och litteraturen är mer motsägelsefulla.

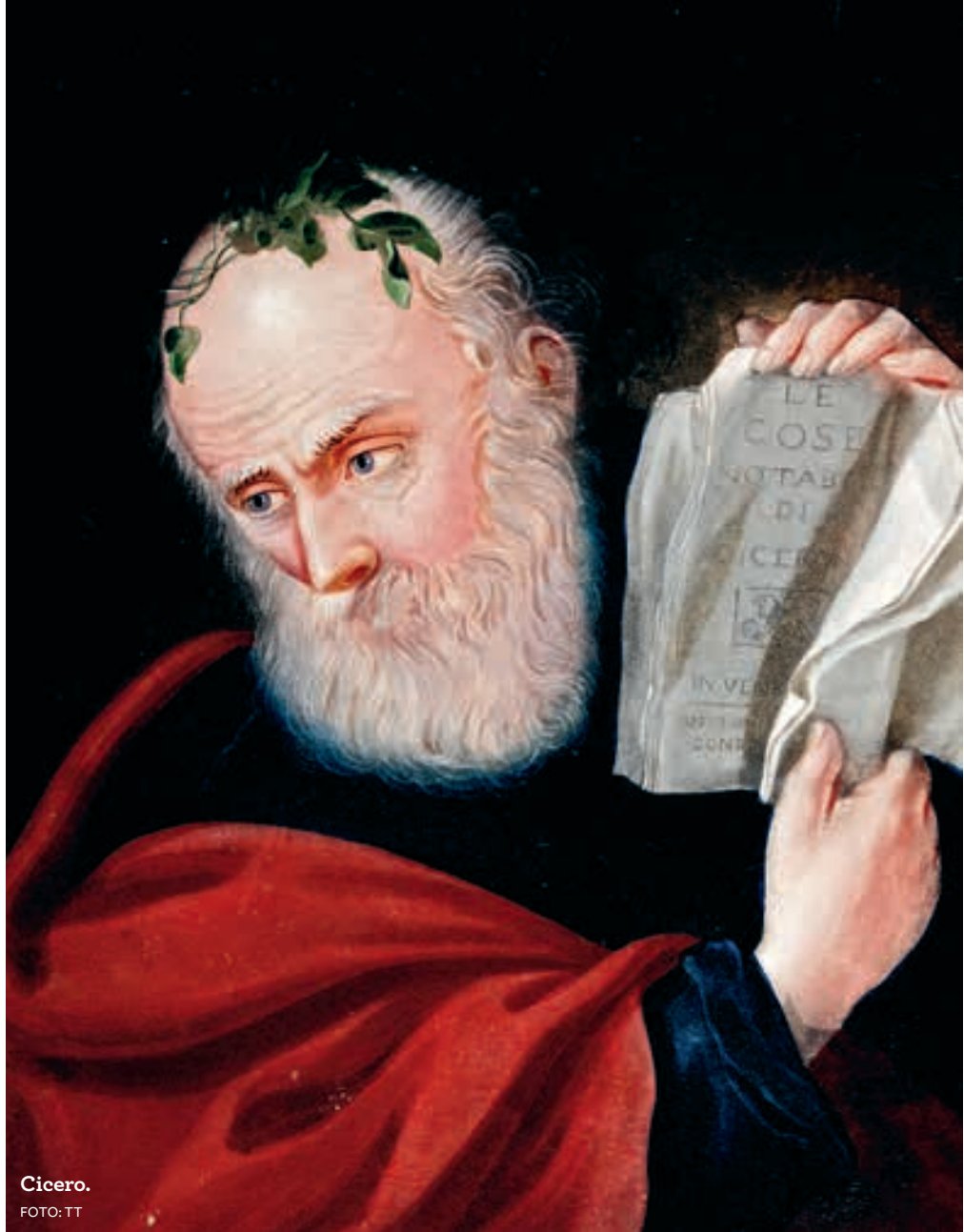
TILL SKARAN av svenska reseskildrare och memoarförfattare som inte led av "erfarenhetsunderskott" utan hade varit vida omkring och gjort sig bekanta med världen utanför Sverige och Europa räknar Luthersson även några namnkunniga diktare. Sålunda uppmärksammar han Österlandsfararen Heidenstam, även Selma Lagerlöf som reste till Egypten och Israel. Från tidigt 1900-tal tar han upp Anders Österling som reste runt i Indien och Eric Hermelin som en tid var anställd där som brittisk legosoldat. Störst uppmärksamhet >>

får dock Fredrika Bremer och Viktor Rydberg. Fredrika Bremer var den mest beresta av 1800-talets etablerade svenska författare, Viktor Rydberg en av de minst beresta.

Bremer fäste stora förhoppningar vid den civilisatoriska verkan som hon tillmätte kolonialismen och räknade alldeles särskilt med att den på sikt skulle kunna bidra till att förbättra de förtryckta kvinnornas villkor. Luthersson citerar flitigt ur hennes författarskap, som enligt hans mening är mer betydande än den självupptagne August Strindbergs, i varje fall från ett internationellt perspektiv. Bremer är en världsresenär med hunger efter verklighet och nya erfarenheter, medan Strindberg är just den typ av extremt självupptagen författare som gynnas av svensk litteraturhistorieskrivning och av vårt introverta kulturliv överhuvudtaget.

Luthersson leker i ett avsnitt med tanken att svensk mentalitet kom att förändras då vi 1809 förlorade vår östra rikshalva till Ryssland. Krigsnederlaget medförde att den forna stormakten Sverige kom att isolera sig alltmer från Europa och hela världen, att den förlorade sig i inåtvändhet och alltsedan dess har vurnmat för en litteratur som gestaltar själsliga strider. Vad som har marginaliserats är sådan litteratur som öppnar sig för världen och för skeenden ute i det stora okända, detta farliga som vi svenskar efter 1809 förhåller oss neutralt avvaktande till, eftersom det ju inte längre direkt verkar angå oss.

DET MÅ VARA hur som helst med den saken, men klart är att Peter Luthersson med sina två böcker om kolonialismen speglad i litteraturen återigen har sett till att litteraturvetare och andra intresserade får något rejält att bita i. Särskilt den nu aktuella svenska delen bör kunna bli en prövosten under många år framöver. Här finns ett stoff som ingen förut har beaktat, och detta visar sig vara betydligt mer sammansatt och komplicerat än de flesta av oss hade kunnat ana. ✿

Cicero.
FOTO: TT

ROMARRIKET

Republikens och Ciceros fall

Ciceros brev, som nu har kommit i översättning, ger en unik inblick i den dramatik som föregick den romerska republikens undergång, skriver **Martina Björk**.

MONARKI, ARISTOKRATI OCH demokrati. Dessa tre statsskick är behäftade med brister som gör att de tenderar att urarta i praktiken. Monarki förvandlas till tyranni, aristokrati blir oligarki och demokrati övergår i anarki. Detta menar Marcus Tullius Cicero (106–43 f Kr) i sin politisk-filosofiska skrift

De Re Publica. Hur skapar man då en styrelseform som är stabil och inte slutar med enväldsmakt eller pöbelvälde? Cicero har svaret: genom att kombinera de tre. Just så har hans idealstat, den romerska republiken, inrättats.

När Cicero skriver sin bok har Rom varit

republik i fyrahundrafemtio år. Men redan inom loppet av några år kommer den framstående statsmannen, filosofen, advokaten, retorikern och republikens ivrigaste försvarare att bli vittne till – och offer för – republikens fall.

Under författandet av *De Re Publica*, hösten 54 f Kr, får Cicero ett brev från sin bror Quintus, som befinner sig i Gallien och strider för Caesar. Quintus frågar hur arbetet framskrider samt ber honom att skriva en dikt om Caesars framgångar i Gallien och Britannien. Brevet finns inte kvar, men det gör Ciceros svar, ett av de drygt niohundra brev i Ciceros samling som bevarats åt eftervärlden. Det är också ett av sjuttiofem brev som nu har fått ny svensk språkdräkt genom greccisten Eric Cullheds försorg i *När allt gick under: brev från den romerska republikens sista år* (Natur & Kultur).

”Jag lider vid tanken på att vi saknar en republik och ett rättssystem”, skriver Cicero i sitt svar till brodern. Han iakttar ett moraliskt förfall, fjärran från de höga ideal som präglade äldre generationers romare. I *De Re Publica* representeras dessa ideal av bland andra fältherren Publius Cornelius Scipio Africanus (cirka 235–183 f Kr), som i dialogen med andra dåtida personligheter fungerar som språkrör för Ciceros idéer.

Ännu fruktar Cicero inte Caesar. Tvärtom går Cicero sin bror till mötes och diktar ett hyllningsepos (tyvärr förkommet), som färdigställs senare samma år. Men det är Caesars politiske partner, Pompejus, som är Ciceros verkliga hjälte, ”republikens främste man”. Några år tidigare hade han hjälpt Cicero tillbaka till Rom från en landsflykt. För detta stod Cicero i livslång tacksamhetsskuld.

SAMMA HÖST, 54 f Kr, knakar alliansen mellan Caesar och Pompejus i fogarna och kommer att upphöra helt några år senare, när senaten med Pompejus i spetsen avslår Caesars krav om att få söka konsulat efter sitt ståthållarskap och samtidigt behålla sin armé. Caesar svarar i januari 49 f Kr med att marschera med sin här mot Rom och förklara krig mot staten.

Pompejus flyr Rom. Cicero tar sin tillflykt till en av sina lantgårdar. De faror som Cicero beskrev i *De Re Publica* har blivit skrämmande aktuella i hans egen älskade republik. I Caesar ser han nu en tyrann. Hur bör han själv agera i detta läge? I ett brev, daterat den 12 mars 49 f Kr, till trogne vännen Atticus uttrycker han sin villrådighet:

Bör man stanna i sitt hemland om det hamnat i händerna på en tyrann? Bör man sträva efter att störta tyrannen med alla medel som står till hands, även om man därmed riskerar statens hela överlevnad? Bör man frukta att han som störtar tyrannen själv tar över samma roll? Bör man försöka bistå sitt hemland med list

och ord snarare än med krig? Bör den sanne politikern dra sig tillbaka och vila medan hemlandet styrs av en tyrann, eller bör han alltid riskera allt för frihetens skull? Är det rätt att starta krig mot ens eget land och belägra det om det styrs av en tyrann? Bör man kämpa på de bästas sida trots att man anser att tyrannen inte bör störts med våld? Bör man utsätta sig för sina välgörares och vänners risker i politiska angelägenheter, även om man inte håller med dem på det stora hela? En man som tjänat sitt hemland på ett storlaget sätt och därmed lidit oersättliga förluster och vunnit bittra fiender – måste han frivilligt riskera allt för sitt hemlands skull eller får han nu äntligen tänka på sig själv och sin familj, och överlämna politiskt motstånd till dem som har krafter kvar?

FÖR CICERO INNEBÄR Caesars maktkupp inte bara sorg över en förlorad värld. Han hamnar också i lojalitetskonflikter gent-

Monarki förvandlas till tyranni, aristokrati blir oligarki och demokrati övergår i anarki.

emot såväl Pompejus som den egna familjen: brodern Quintus är trofast sin härförare och svärsonen Dolabella är Caesaranhängare. Cicero är medveten om att de personliga ställningstaganden han gör kan få ödesdigra konsekvenser. Tack vare breven vet vi att Caesar sökte upp honom personligen på hans gård för att försöka vinna över honom på sin sida. Många var de som ansåg att det gällde att satsa på rätt häst, även om det innebar att man svek sina ideal. En av dem var Ciceros vän Marcus Caelius, som hade beslutat sig för att bli caesarian och också försöker övertala Cicero därtill. Varför hålla fast vid den flyende Pompejus, frågar han. Cicero svarar honom:

Skulle jag överge den sida som är på väg att resa sig, och gå över till den som håller på att falla (om den inte redan gjort det)? Besitter jag så lite ståndaktighet att jag skulle kasta all tacksamhet jag vunnit från en man som blomstrar mer än andra i framgång? Skulle jag överge mig själv och göra vad jag från början och alltid undvikit: delta i inbördeskriget? [...] Jag hade så gärna betalat med mitt privatliv och min familjs undergång, eller med den personliga katastrof som du uppmanar mig att undvika, om jag bara hade kunnat rädda republiken.

AV BREVEN ATT döma kände Cicero inte till sammansvärjningen mot Caesar men prisar Caesarmördarna, med Brutus i spetsen, när dådet är utfört. ”Inget har hittills

skänkt mig någon glädje förutom den femtonde mars”, skriver han till Atticus.

Under de stormiga åren är Cicero politiskt inaktiv och finner tröst i att läsa och skriva. Men plötsligt ger han sig in i politiken igen. Cicero nämner till och med ett datum för denna omvändelse, den 20 december 44 f Kr: ”Från den dagen har jag aldrig upphört att verka för republiken, inte bara i tanke utan även i handling.” I samma brev berättar han om sin tilltro till ”pojken Caesar”, Julius Caesars adoptivson, den unga förmågan Octavius (sedermera Octavianus och kejsar Augustus). Den undergångsstämning som har präglat Ciceros brev genom åren är som bortblåst, nu blåser istället optimismens vindar. Han ser det som sin uppgift att göra vad han kan för att rädda republiken. Om sitt förnyade politiska engagemang skriver han till senatorn Lucius Munatius Plancus, som av Caesar utsetts till konsul för år 42 f Kr:

Mitt största bekymmer är inte mitt eget liv. Jag är nöjd och belåten, vad gäller den ålder jag uppnått, de dåd jag uträttat eller den ära jag vunnit (om det nu spelar någon roll). Men mitt fosterland oroar mig, och inte minst tanken på ditt konsulat, käre Plancus. Det är så fjärran och allt jag kan göra är att hoppas (snarare än förvänta mig) att jag fortfarande är vid liv när den tiden kommer för republiken. För vad kan man förvänta sig i en republik där allt lyder under en besinningslös och självsvåldig människas väpnade styrkor? Där varken senaten eller folket har någon makt, där inga lagar finns, inga rättssalar, inte ens någon skugga eller något spår av ett samhälle?

DEN BESINNINGSLÖSA OCH självsvåldiga människa som Cicero talar om är konsuln för år 44 f Kr, Marcus Antonius, sonson till den Marcus Antonius som hölls högt av Cicero och som har en betydande roll i en av hans fiktiva dialoger, *De Oratore* (55 f Kr). Mot den yngre och degenererade upplagan av släkten Antonius håller Cicero fjorton polemiska tal (”de filippiska talen”), i syfte att förklara honom som fiende till staten.

Ciceros brev ger en unik inblick i den dramatik som föregick republikens undergång, men utgör också ett rent personligt dokument som beskriver vandan av att ta ställning i frågor som avgör framtiden för det egna landet, den egna familjen och det egna livet. Hösten 43 f Kr skrivs det sista brevet. Cicero har förlorat kampanjen mot Marcus Antonius och placeras högt upp på den dödslista som Antonius upprättar med sin nye kompanjon, Octavianus. Halvtannat år efter överfallet på Caesar mördas Cicero av Marcus Antonius lakejer utanför sin lantgård. Sexton år senare utser den romerska republiken sin första kejsare – eller tyrann, om Cicero skulle ha valt att kalla honom. ✿

En perfekt text i en bristfällig värld

För 70 år sedan utbröt pogromer mot den judiska församlingen i Aleppo. Det är fortfarande oklart vad som hände med Aleppokodexen, som innehåller ovärderlig information om Gamla testamentet, skriver **Natalie Lantz**.

UR ALEPPOS RUINER flyter nu olika typer av handskrifter upp till ytan. Universitet, museer och ambassader uppvaktas av tveklaktiga figurer som saluför "uråldriga judiska manuskript" till svindlande priser. När ett sådant erbjudande landade på mitt bord häromveckan måste jag erkänna att jag rycktes med av spänningen. Tänk om det var ett fragment ur den ryktbara Aleppokodexen [... Guidade av manuskriptets perfekta återgivning av vokaler och accenter kan vi höra ekot av hebreisk bibelrecitation genom årtusenden. Men det korniga videoklippet visade en illa utförd förfälskning där judiska symboler trängdes med zodiaker och kyrkofäder.

Aleppokodexens öde är förbundet med en annan förstörelse av Aleppo än den vi nyligen har bevittnat.

Den 29 november 1947. Slaget om det judiska Aleppo är över på ett dygn. En av världens äldsta judiska civilisationer får ett abrupt slut då pogromer utbryter efter FN:s omröstning om att dela det brittiska Palestina-området i en judisk och en arabisk del. Judar hade bott i trakterna kring Aleppo redan före kristendomens och islams uppkomst. Dagen efter omröstningen drar en mobb genom de judiska kvarteren, plundrar och bränner synagogor, skolor och butiker. Vid den här tiden bodde cirka 10 000 judar i staden. Vid tidigt 1990-tal finns det bara ett par familjer kvar.

Hos Aleppos judar fanns en tusenårig kodex, världens äldsta, auktoritativa version av den hebreiska bibeln. Kodexen hölls gömd i Aleppos allt glesare judiska församling fram till 1957, då den smugglades ut ur Syrien i en oshandlades tvättmaskin. När Aleppokodexen varit i den nybildade staten Israel i några måna-

Ruinerna av Aleppos synagoga.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

der kom rapporter om att nästan 200 sidor, ungefär 40 procent av den, hade försvunnit. Bland annat saknades lejonparten av de fem Moseböckerna.

En konflikt om äganderätten blossade upp mellan den religiösa Aleppoförsamlingen, djupt rotad i Mellanöstern, och det israeliska politiska ledarskapet, som till största delen bestod av sekulära, europeiska socialister. För Aleppos församlingsledare framstod det som absurt att staten Israel gjorde anspråk på någonting som hade varit i deras förvar under 600 år. För det israeliska ledarskapet var Aleppokodexen "hemma igen", befriad från sekler i förskingringen.

Konflikten avgjordes i en rättegång.

Om det judiska folket hade det länge sagts att Boken var deras hemland. Sionismen ville nu koppla Boken till nationen och visa att världens judar och deras skrifter hade ett självklart hemland i Israel. Under den här tiden byggdes Bokens helgedom vid Israels nationalmuseum, ett annex särskilt uppfört för Dödahavsruellarna. Senare kom även återstoden av Aleppokodexen att hamna i helgedomen. Judendomens förlorade skrifter hade därmed fått en fysisk krypta i Jerusalem.

ALEPPOKODEXEN, OCKSÅ KALLAD Aleppos krona, eller – för de invigda – Kronan, nedtecknades under 930-talet i staden Tiberias belägen vid Galileiska sjöns västra strand. Till Tiberias reste judiska lärde långväga ifrån för att studera de hebreiska skrifterna. Judendomen hade inte någon central institution utan hölls samman av sina texter.

Kunskapen om hur den bibliska konsonanttexten skulle reciteras överfördes muntligt. Denna kunskap riskerade att gå förlorad hos diasporans mångtaliga församlingar. Därför var det av yttersta vikt att Bibeln nedtecknades och lästes på samma sätt överallt i den vidsträckt judiska världen. Språket i Bibeln krävde standardisering vad gällde stavning och uttal, dessutom behövde punkter införas. Bibeltextern måste vara perfekt eftersom varje bristfällighet riskerar att fördunkla det gudomliga budskapet. Detta var utgångspunkten för Aleppokodexens tillkomst.

Det var de lärde i Tiberias som gav röst åt hebreiskan genom att utveckla ett system av vokaliseringstecken för den bibliska konsonanttexten. Den vokaliserade bibeltextern med läsanvisningar från

Aleppokodexen.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Bibeltexten måste vara perfekt eftersom varje bristfällighet riskerar att fördunkla det gudomliga budskapet.

Tiberias kallas för den *masoretiska* texten och ligger till grund för dagens vetenskapliga utgåvor av den hebreiska bibeln. *Masora*, som kan översättas med "tradition", innebär att en bibeltext, förutom utsatta vokaliserings- och accenttecken, även har textkritiska kommentarer i marginalerna. Upphovsmannen till Kronan var Tiberias egen stjärna, Aaron Ben-Asher. Idag använder bibelvetare avancerade dataprogram för att få tillgång till den information om bibeltexten som Ben-Asher kunde utantill och lämnade åt eftervärlden i Aleppokodexens marginaler.

JERUSALEM ÅR 1099. Kronan hade sålts till en synagoga i den heliga staden. När korsfars stormar in skonas varken människoliv eller böcker. Nyheterna om Jerusalems olycka når en förmögen judisk församling nära Kairo. Medel insamlas som lösensumma för skrifter och fångar (i den ordningen). En karavan med friköpta fångar och böcker ses nu korsa öknen till Egypten. Nästa gång Kronan dyker upp på radarn är i Kairo under andra hälften av 1100-talet. Den inflytelserike läkaren, rabbinen och filosofen Maimonides använder Kronan när han sammanställer reglerna för nedteckning av Torarullarna. Efter Maimonides död 1204 förblir Kronan i hans bibliotek fram till senare hälften av 1300-talet, då politisk oro utbryter i Kairo och en släkting till Maimonides för kodexen till Aleppo. Under 600 år ruvar Kronan hos Aleppoförsamlingen.

Aleppo år 1947. Vad hände egentligen med Kronan då stadens stora synagoga vandaliserades? Vissa har vittnat om att de försvunna sektionerna brändes upp, andra hävdar att mobben roffade åt sig pergamentbladen för att tillverka lädervaror. Dock har ögonvittnen oberoende av varandra återgett att man sett kodexen oförstörd långt efter tumultet.

Oklara är också detaljerna kring hur Kronan räddades och hölls gömd under ett decennium innan den smugglades till Israel, via Turkiet. I dramats epicentrum står en judisk osthandlare från Aleppo. Han utvisas ur Syrien 1957 på grund av inblandning i hjälpaktioner för olika judiska ändamål under upploppen 1947. Eftersom judar inte var tillåtna att lämna Syrien såg rabbinerna nu en möjlighet att smugla ut Kronan med hjälp av den utvisade

osthandlaren, som dessutom hade ett iranskt pass.

Enligt rabbinernas utsaga instruerade de sin kurir att ge Kronan till en specifik rabbin från Aleppo som befann sig i Israel. Kronan skulle därigenom stanna i Aleppoförsamlingens försorg och inte hamna i händerna på Israels regering. Osthandlaren har ett annat minne av instruktionerna – han menar att han blev beordrad att ge Kronan till någon han själv hade valt ut, under förutsättning att mannen var religiös. Förfälskade brev och motstridiga vittnesmål gör det svårt att avgöra exakt vad som hände. Säkert är emellertid att Aleppos judiska församling nu förlorar sin Krona. Utgången av rättegången blev att Ben-Zvi-institutet, grundat av Israels president Yitzhak Ben-Zvi, kom att förvalta Kronan och gör så än idag.

Under ytan bubblar ständigt motstridiga berättelser upp, nya vittnesmål sipprar in från Buenos Aires, London, Jerusalem och New York. Välbärgade släktingar till nyckelpersoner inom Aleppoförsamlingen som vill rentvå sina familjenamn bekostar egna utredningar. Det ryktas om att en stenrik antikvitetsmagnat har köpt de saknade delarna av Kronan av en ultraortodox handlare och hans affärskompanjon, specialiserad på bordellverksamhet och spelautomater.

Somliga i det ljusskygga nätverket runt Kronan satte nog kardemummakaffet i halsen 2012 då journalisten Matti Friedmans bok *The Aleppo Codex* kom ut. Med journalistisk dramaturgi drar Friedman upp rättegångshandlingar och arkivmaterial i dagern. Mossadagenter, åldriga Aleppoprofiler och antikhandlare pressas på information. Friedman kommer så pass nära de förlorade pergamentbladen att han blir erbjuden att köpa dem för en miljon dollar. Erbjudandet visar sig dock vara en rökridå från Kronans underjordiska nätverk. Ett högdjur inom det akademiska systemet i Israel pekas av Friedman ut som skyldig till pergamentstölden. Om detta råder det delade meningar.

KANHÄNDA ÄR DE förlorade pergamentbladen brända, gömda eller saluförda på den exklusiva delen av svarta marknaden som inte är tillgänglig för en doktorand vid Uppsala universitet. Alldeles säkert finns det någon idag levande person som kan svara på var de finns. En svårare fråga att besvara är den om vem som har rätt till dem. Aleppokodexen har blivit symbol för en känslig fråga, nämligen vilken instans som har mandat att förvalta det judiska kulturarvet: staten Israel, en församling i diasporan eller ett universitet?

Intakt eller inte, frågan är om Kronans bläckkrumelurer någonsin kommer att ges ton och ljuda genom Aleppos gränder igen? Bibelns mest perfekta handskrift väntar ännu på en värld som förtjänar den. ✨

Judiskt församlingsliv i Aleppo.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Israels president Yitzhak Ben-Zvi med ett gammalt manuskript.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Judar på flykt.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

LITTERATUR

Schulz i teori och praktik

Bruno Schulz.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Genom den nya svenska utgåvan med noveller, essäer och brev av Bruno Schulz får man en fascinerande helhetsbild av den säregne författaren, skriver **Jakob Sjövall**.

DEN POLSKJUDISKE FÖRFATTAREN Bruno Schulz (1892–1942) tillhör litteraturens särtingar genom sin oerhört fantasirika och färggranna surrealism. Till svenska har sedan tidigare hans två prosaverk *Kanelbutikerna* och *Sanatoriet timglaset* översatts. Nu har för första gången ett stort antal brev, fem essäer och fyra noveller fått en fin svensk språkdräkt av Emi-Simone Zawall i *Bruno Schulz. Brev, essäer, noveller* (Glänta). Därmed finns i princip hela Schulz författarskap översatt till svenska.

Lyckligtvis innehåller också boken påkostade helsidesreproduktioner av Schulz teckningar. Man glömmar lätt dem då man överväldigas av författarskapet, men de håller hög klass.

Schulz levde ett tämligen overksam och obeslutsamt liv i den lilla staden Drohobycz (i dag Drohobych, västra Ukraina), där han till vardags arbetade som slöjd- och teckningslärare. Han sköts ihjäl av en SS-man under den nazistiska ockupationen 1942.

Genom de 120 breven, som nu har översatts till svenska, går det att få en klarare bild av människan Bruno Schulz. Det är bra eftersom en författare av hans kaliber annars lätt mytologiseras. Brevenger också tillsammans med essäerna en idémässig bakgrund till Schulz författarskap. Och sedan får vi i novellerna se dessa idéer tillämpas i praktiken. Inte minst denna helhetsbild gör boken läsvärd.

DEN LITTERATUR SOM Schulz författade är ett speciellt skott på litteraturhistoriens träd och kan nästan sägas utgöra en egen genre. I *Brev, essäer, noveller* får vi visserligen reda på att Schulz faktiskt redan under sin livstid fick en efterföljare, Kazimierz Truchanowski, som Schulz ansåg vara dålig. Men på det stora hela liknar Schulz litterära värld inte riktigt någon annans.

Schulz författarskap kännetecknas av surrealistiska, nästan verklighetsupplösande berättelser som främst utspelar sig i den närmsta familjekretsen i Drohobycz. Varje novell är som en liten saga, där verklighetens gränser tänjs till det yttersta. I färgsprakande associativa förvandlingsnummer skiftar människor gestalt och blir till fåglar och djur, stadens gator och torg byter plats och allt blir till en labyrinth, och drömska sekvenser avlöser varandra i berättelser som visserligen ofta hänger ihop men just på ett surrealistiskt sätt – de leder i strikt mening inte någonstans. Det är tyngt av en rik och ofta vag symbolik och utgör i det närmaste en mytologisk sagoskildring av barndomen. I grund och botten är Schulz en mystiker, inte en krönikör.

Eftersom så mycket av stoffet i Schulz

berättelser är taget ur den egna omgivningen och barndomen, och då berättandet dessutom är så speciellt utfört, är det lätt att glömma att Schulz var och såg sig som en självklar del av dåtidens polska kulturliv. Hans korrespondens vittnar om att han höll aktiv kontakt med andra intellektuella i landet. I både breven och essäerna skiner en bred litterär kunskap igenom, med referenser typiska för sin tid. Han uppskattade Rilke och Thomas Mann, och han läste och korresponderade flitigt med andra polska författare som Witold Gombrowicz och Stanislaw Ignacy Witkiewicz. Han bidrog till litterära magasin och deltog i kulturdebatten. Och han är i breven ibland förvånansvärt tidstypisk och stundtals riktigt banal.

Genom de 120 breven, som nu har översatts till svenska, går det att få en klarare bild av människan Bruno Schulz.

Sammantaget får man intrycket av en självmedveten författare. Det antyds också, till exempel i den intressanta öppna brevväxlingen med Witold Gombrowicz, att Schulz såg på författaryrket som ett viktigt, högtstående kall. Schulz är tydlig med att han anser att författare som Gombrowicz och han, ”de klokare och bättre”, skriver för högre syften än att tillfredsställa den allmänna smaken. Man kan till och med ana influenser från Nietzsches övermänniskoidéer, särskilt i den ganska pompösa essän om Józef Pilsudski, Polens ledare efter självständigheten 1918. Här och var skymtar referenser även till annat filosofiskt idégods. Det är tydligt att Schulz författarskap inte bara var sprunget ur hans egen rika fantasi utan även var förankrat i ett tidstypiskt intellektuellt sammanhang.

SCHULZ ÄR DOCK helt klart mer mystiker än filosof. I en annan tid hade han kanske blivit en profet, men eftersom han verkade under 1900-talet fick han bli författare. I ett brev till poeten Julian Tuwim skriver han: ”På den tiden bar jag inom mig legenden om ’den geniala epoken’ som sägs ha funnits i våra liv en gång, en epok utan kalenderår – närmast svävande över kronologin – när allt som fanns utstrålade ett gudomligt färgsken och man kunde dra in hela himlen i ett enda andetag som ett svep av ren ultramarin.”

Det är denna inre legend eller, som Schulz vid ett annat tillfälle skriver, en hel mytologi, som Schulz författarskap går ut på att bearbeta. Det är förstås inte tal om ett encyklopediskt angreppssätt. Schulz författarskap ryms som sagt på någon hylldecimeter. Liksom de bibliska profeterna är han i uttrycket kortfattad, tät och ofta upprepande.

Schulz essäer ger ändå en outhärlig beskrivning av vad han ville med sitt märkvärdiga författarskap. Tillsammans med vissa klargörande passager i breven får vi en sorts nyckel till de vackra och märkliga berättelserna. En förvånad Schulz skriver till en kritiker: ”Det Ni skriver om vår konstgjort förlängda barndom – om omogningen – gör mig förvirrad. Jag tror att den sortens konst som ligger mig närmast hjärtat just är regressionen, återvändandet till barndomen.” Om vi kunde återknyta till barnets syn på världen, fortsätter han, skulle vi kunna skapa en sorts andra barndom, ”det som alla mytologier utfäst och lovat oss”. Det är barnets direkta och ofiltrerade upplevelse som är den grundläggande utgångspunkten för Schulz eget författarskap och hans syn på konstens uppgift. Det är inte utan att man kommer att tänka på den av Schulz beundrade Rilkes åttonde Duinoelegi: ”Aldrig, inte en enda dag ser vi / den rena rymden, den som blommorna / öndligt uppgår i.” I grund och botten är det möjligheten att se den rena rymden som Schulz vill närma sig. Hans verktyg är mytologins och symbolikens.

EN NÅGOT FASTARE form ger Schulz sin syn på konsten i essäerna. Särskilt intressant är ”En essä till S. I. Witkiewicz”. Här ger Schulz sin kanske tydligaste förklaring till vad han vill med sin litteratur. Återigen utgår han från barndomens renare perceptioner och de associationer som uppstår ”som trådar i en kemisk lösning kring vilka världens mening kristalliseras för oss”. Han fortsätter: ”sådana bilder skapar ordning, de blir ett själsligt kapital” och det är ur detta konsten uppstår; bildkonsten och litteraturen, som bägge är ett sätt att ge form åt denna grundläggande mytologi. Mytologin, i sin tur, det är inget mindre än en kodifiering av världens mening.

Det är stora tankar om konsten, men de är självklara i ljuset av Schulz författarskap. Konsten bör vara ett brottande med frågan om tillvarons mening, och Schulz ger sig med friskt mod in i den viktiga kampen. Att konsten i hans ögon är helt och hållet förmoralisk är självklart – skapandet har betydligt viktigare mål än det förment uppförande. ✨

En hälsning från äldre tid

Ortnamnen är goda källor till kunskap om historien, skriver **Bo G Hall**.

ATT TOLKA ORTNAMN är svårt men spännande. De är goda källor till kunskap om äldre tid, ett slags hälsningar från landets tidigare inbyggare. Den i sammanhanget helt oombärliga "bibeln" heter *Svenskt Ortnamnslexikon*, som förklarar cirka 6 300 namn. Den utgavs 2003 av Språk- och Folkminnesarkivet och Institutionen för nordiska språk i Uppsala, med dess chef docent Mats

FOTO: CHRISTINA SJÖGREN / TT

Wahlberg som redaktör. Högst oväntat blev boken en stor succé, varför nytryck har skett kontinuerligt. Men forskarna har inte förtröttats under tiden. Därför stod glädjen högt i tak bland alla namnintresserade när en ny upplaga presenterades vid Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg i höstas. Ett sextio-tal nyskrivna artiklar har nu tillkommit och några hundra är reviderade. Upplagen sålde snabbt slut och en ny har redan fått tryckas.

I boken får alla intresserade välbehövlig hjälp med tolkningar. Vet man att "ör" är fornsvenska för grus(bank) ger det god hjälp att förklara namn som Öresund, Öregrund, Örebro, Skanör, Kungsör och Örbyhus. Några andra exempel på inte helt lättbegripliga ortnamn är Kolmården, som liksom Ödmården bygger på det fornnordiska "mardher", som betyder stenrik skog. Nedkrympt finns ordet som andra ledet i Ämål.

Den som söker ortnamnens innebörd ska ta tid på sig – i synnerhet om de misstänks vara gamla. Först bör äldre stavningar sökas. Ofta är kyrkoböcker, markbyteshandlingar, mantalslängder och jordeböcker till stor hjälp. För de sistnämnda kan vi tacka Gustaf Vasa, som lät lägga upp dem. Går man ännu längre bak i tiden sinar dock källorna – på det stora hela saknas skriftliga vittnesbörd äldre än 1200-tal – utom på runstenarna.

Sedan måste man kontrollera om förklaringen rimmar med de lokala förhållandena. Finns de berg, sjöar, åar eller dalar som den förutsätter? Och man får inte heller glömma att landhöjningen kan påverka landskapet – ju längre tillbaka desto större skillnad. Mittnorrländ stiger sålunda med någon centimeter per år. Där låg vattennivån vid Kristi födelse nästan tjugo meter högre än nu och dagens fasta kustland var ytterskärgård. Därför hittar man sjö- och viknamn långt in på torra land.

OFTA ÄR DETTA arbete värt mödan. Många namn rymmer oväntad information om äldre tid – i enstaka fall ända tillbaka till bronsåldern. Och från den därefter följande järnåldern har vi rader av namn som alljämt är i bruk och en självklar del av vår vardag. Bra exempel utgör alla namn som slutar på "sta": Bjästa, Kosta, Märsta, Svensta, Knivsta, Bollsta och Årsta. De är vanligast i Mälardalslandskapen men finns även i Östergötland och är i övrigt mer eller mindre jämnt spridda i södra Sverige. De äldsta anses vara nästan tvåtusen år gamla. Så småningom försvann detta namngivningsbruk men det förekom ännu under vikingatid, vilket visas av att det påträffas både i England och Island. Den allmänna omfattade tolkningen är "boställe".

Också "tuna"-namn som Sigtuna, Hälsingtuna, Valentuna och Stora Tuna har imponerande ålder. De finns över hela Norden – hos oss främst runt Mälaren. Totalt existerar

cirka 120 "tuna"-namn och de anses ha uppkommit redan under äldre järnålder, alltså från 500 f Kr och senare. Den ursprungliga betydelsen har diskuterats mycket, numera tycks dock de flesta forskare vara eniga om att ordet står för "inhägnat område" – i tyska motsvarat av "Zaun" och i engelska av "town". Men ibland rör det sig om rena nyskapelser. Almtuna i Uppsala fick sålunda namnet för drygt hundra år sedan då Almqvist & Wiksell byggde hus för anställda.

Ofta låg "tuna"-orterna centralt i bygden som kultställen. Detta framgår av att asatron ibland speglas i deras förled som i Ultuna, Närtuna, Frötuna eller Torstuna. Att sådana gudar ingår i ortnamn är förresten ett bra bevis på att de är mer än tusen år gamla, såsom i Torshälla, Onsala, Friggeråker, Härnevi, Frölunda eller Ulleråker.

Även landskapsnamnen är överlag mycket tidiga och ofta någorlunda lätta att förklara. Att Uppland, Västmanland och Södermanland heter så beror på deras läge kring Mälaren – en dåtida betydelsefull vattenled. Och lika klart är att västgötar och östgötar tillsammans bildar Götaland med viss koppling till namnet på Gotland. Hälsingland har genom professorn och hälsingen Stefan Brink fått en allmänt accepterad tolkning av ett tidigare förslag. Invånarna hette "hälsingar" eftersom de bodde vid "halsar", en eller flera djupa vikar som under järnåldern skar långt in i landskapets centralbygd.

HUR DÅ TOLKA namnet Stockholm? Alla vet att Birger Jarl beskrivs som dess grundare – det äldsta dokumentet där platsen omnämns är från 1252. Och forskarna tycks vara eniga om att staden tillkom vid denna tid. Men namnet bör rimligen vara något äldre och många har försökt förklara bakgrunden. Vissa förslag är förstås rena skrönor och väl fantastiska. En rolig förklaring – men mindre sannolik – är att vattnet tenderade att "stocka sig" i de genom landhöjningen allt smalare sund där Mälaren möter Saltsjön.

Det kan vara roande att spekulera över vilka som är Sveriges äldsta geografiska namn. Experterna påpekar att de i första hand bör sökas i trakter med mycket långvarig mänsklig närvaro, exempelvis vid stora sjöar, vattendrag eller öar. Så

har Vättern föreslagits ha sitt namn efter ett redan under bronsåldern förekommande indoeuropeiskt ord för "vatten" – r-et finns ju både i "water" och "Wasser". En annan kandidat utgör ångermanländska Nämforsen med dess mycket gamla hållristningar över älg och lax. Dåtida jägarfolk tog säkerligen fisk här – och taga heter som bekant "nehmen" på tyska. ✨

Håkan Boström är doktorand i ekonomisk historia vid Uppsala universitet.

Bortom faktakollen

Sovjetregeringen hyser uppfattningen att den riktigaste, nödvändigaste och mest rättfärdiga utrikespolitiken är [...] en effektiv politik som bygger på fakta och bekräftas av fakta. Dessa ord ur Malenkovs tal på Stalins begravning, den 9 mars 1953, återgavs dagen därpå till sovjetmedborgarna i riksgöränet *Pravda* (Sanningen).

Fakta och sanning var centrala begrepp i Arbetarnas paradis. Den kommunistiska staten var trots allt grundlagd på den vetenskapliga marxismen. Föreställningen att samhällsbygget kan byggas på en ren och objektiv sanning har en lång historia. Tanken emanerar ur Platons idélära och har följt den politiska filosofin genom århundradena.

Kärleken till sanningen ligger i själva begreppet filosofi – *philosophia*. Men den kan ta sig två fundamentalt olika uttryck. Den kritiska skepsisen är förenad med frihet och ifrågasättande. Det är en livsinställning där sökandet aldrig upphör och en sanning huggen i sten är en död sanning. Skeptikern bygger inga imperier. Mot den står sökandet efter ett fundament att en gång för alla nagla fast sanningen vid. Det är Platons projekt, över franska revolutionen och vidare till Malenkov. Det är det upplysta tyranniets sanningsbegrepp.

Den österrikiske liberala filosofen, Karl Popper, vände sig som bekant emot det fundamentalistiska sanningsbegreppet. Den logiska positivismens sökande efter ett fundament för alla utsagor om verkligheten ville Popper ersätta med provisoriska sanningar och ett krav på falsifierbarhet. Ett påstående måste hypotetiskt gå att vederlägga om det ska vara värt att ta på allvar. Det kan inte vara förenligt med alla iakttagelser samtidigt.

I modern samhällsvetenskap är man i regel än mer skeptiskt inställd än Popper. Några teorioberoende fakta existerar inte. Hur vi beskriver verkligheten beror i hög grad av perspektiv, metod och urval av källor. Därmed inte sagt att alla påståenden är lika riktiga. Men det krävs en ingående argumentation för att förstå socialt beteende. Detta gäller så fort vi lämnar de mest enkla och banala faktapåståendena och kommer in på frågor om hur samhället fungerar – det vill säga politikens domän.

I kontrast till vetenskapen framstår mediernas nymornade intresse för "faktakoll" och "falska nyheter" som minst sagt yrvaket. Journalistiken springer ur telegramrapportering. Anspråken på att förklara och kritiskt granska är av betydligt senare datum. Ingen samhällsvetare eller historiker kan göra anspråk på att förstå allt. Kunskap föder insikt och respekt om de egna begränsningarna. I journalistiken kokas dock en komplex verklighet ned till enkla ramberättelser där goda slåss mot onda och världen packas i färdiggjorda boxar. Man säljer förenkling – ibland välformulerat, ibland naivt, ibland försåtligt. Att denna journalisternas amatörism nu – med hjälp av ny teknik – kommit att utmanas av rena amatörer är egentligen ganska följdriktigt.

Hur ska vi då möta utmaningen från alla dessa nygamla charlataner? Platon hade valt kommissarierna, sanningsministeriet, och nickat instämmande till regeringens "handlingsprogram mot faktaresistens". Vuxna medborgare måste istället välja den kritiska rationalismen, skepticisismen, det egna kunskapsökandet. Om det finns en grundläggande sanning så är det att ingen annan kan tänka åt dig.

I korthet

Drottningmoderns promenad

I den mycket välproducerade Netflixserien *The Crown* får vi följa drottning Elizabeth II av England under hennes tidiga regeringsår på 1950-talet.

I ett avsnitt består en bihandling av att Drottningmodern – så benämnd för att undvika förväxling med dottern, som bär samma namn – planerar att köpa ett slott i Skottland. Adelsmannen som är den nuvarande ägaren noterar direkt att hennes ansikte är bekant, men minns inte var han har sett henne tidigare. Änkedrottningen väljer att inte avslöja sin identitet, eftersom hon verkar finna det uppfreskande att behandlas som en vanlig människa.

Andra gången de ses kommer de överens om ett pris för slottet. Därefter erbjuder sig mannen ridderligt att följa Drottningmodern tillbaka till det slott där hon är gäst, en promenad som vi förstår tar cirka en timme.

Väl framme möts de av ett bud till Drottningmodern, hennes närvaro krävs omedelbart i London. Först då förstår adelsmannen vem han har sålt sitt slott till.

Som nutida tittare kan man inte låta bli att fundera. Vi har två socialt vältränade människor som har vandrat sida vid sida i en timme och samtalat under hela denna tid. Hur kan det då komma sig att adelsmannen inte känner till den andras identitet?

För om vi rannsakar oss själva: Vilka ämnen brukar vi behandla i mötet med andra människor? Vad pratar vi om med kollegerna på fikarasten, med vännerna över ett glas vin, med dejen på en restaurang?

Man pratar om sitt arbete, sin dagliga sysselsättning, sina intressen, sin familj – i förlängningen helt enkelt om sig själv.

Men åter till Drottningmodern och hennes promenad. Hur dolde hon då sin identitet under en timmes intensiv konversation med en intelligent främling?

Jag tänker mig att det kanske en gång i tiden fanns en numera bortglömd konversationskonst som inte utgick från det egna jaget. "Jag gör, jag tycker, jag har åstadkommit." Kanske kunde vi prata om något annat, om litteratur, om konst, om musik eller om det vackra landskapet omkring oss.

Kanske har en värld med individen i centrum tagit ifrån oss förmågan att kommunicera utan att utgå från oss själva. Och vem vet hur mycket som därmed har gått förlorat?

Catta Neuding

Detta nummers recensioner:

Astrid Hedin ser demokratimotståndet samla sig; **Erik W Larsson** informerar om framtvingad information; **Henrik Nilsson** öluffar i Karibien; **Ninna Rösiö** granskar galliska galenskaper; **Håkan Arvidsson** tjusas av kejsarmakten; **Joel Halldorf** diskuterar dygdens lön; **Karin Henriksson** förklarar det oförklarliga; **Ann-Sofie Dahl** tänker transatlantiskt; **Mats Fält** synar franska kort inför slutspelet; **Göran Wennborg** sprider ljus över ett mörkt kapitel; **Staffan Ulfstrand** tar närmsta genväg.

Russia Today: viktig kanal i Putins verktygslåda.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Hård utövning av mjuk makt

Auktoritära regimer världen över är sinsemellan olika på många sätt, men de förenas i sin aversion mot yttrandefrihet och externa synpunkter. Astrid Hedin studerar hur de samordnar sina insatser för att värja sig mot demokratisering.

POLITIK

De auktoritära regimerna blir allt djärvare i sina ansträngningar för att rulla tillbaka den globala demokratiseringsvåg som har sköljt fram över världen sedan det kalla krigets slut – det är den nya, bekymmersamma utveckling som ett femtontal forskare beskriver i antologin *Authoritarianism Goes Global*. Boken delar in eran efter det kalla krigets slut och fram till våra dagar i tre perioder. Under de första 15 åren slog alla demokratiindex rekord i fria val. Utveck-

lingen verkade gå framåt med stormsteg, mot öppna gränser som med tiden skulle släppa in frihetens vindar i världens alla länder. Från ett nordiskt perspektiv kan vi erinra oss erans optimism: Här i Sverige lades värnplikten i malpåse och Norge sålde helt enkelt sin topphemliga ubåtsbas Olavsvärn (som idag hyrs av ett ryskt företag kopplat till Gazprom). Så stark var tron på att demokratins tidsålder nu var här för att stanna.

Men redan runt mitten av 2000-talet hade bakslagen börjat, när de färgglada demokratiska revolutionerna i Georgien, Kirgizistan och Ukraina stötte

på patrull från Ryssland. Vad hände? Antologins författare hävdar att världens auktoritära regimer, med Ryssland i spetsen, helt enkelt hade lärt sig läxan om hur demokratin sprids och att de hade bestämt sig för att hindra och vända förloppet.

Nu, under den tredje utvecklingsfasen efter det kalla kriget, har de auktoritära regimerna växlat över från defensiv till offensiv. *Authoritarianism Goes Global* sätter fokus på fem stora och (numera med ett undantag) välbärgade länder – ”The Big Five”: Kina, Ryssland, Iran, Saudiarabien och Venezuela är alla i färd med att öka sina >>

internationella insatser och sitt samarbete med varandra. Tvärs över ideologiska skillnader finner de auktoritära regimerna en gemensam nämnare i sitt motstånd mot demokrati. Sedan boken kom ut har Venezuelas statsfinanser hamnat i djup kris, medan Rysslands utlandsinsatser däremot har vandrat allt högre upp på vår svenska debattagenda. Bedömare är bekymrade över försöken att underminera politiken i forna sovjetstater, manipulera informationsflödet i Sverige och Västeuropa och, nu senast, över försöken till inblandning i det amerikanska presidentvalet.

Här behandlar jag först boken *Authoritarianism Goes Global* och går sedan vidare till en prisad studie om auktoritära regimers styrkor och svagheter: *Dictators and Their Secret Police*. Statsvetaren Sheena Chestnut Greitens bok ställer militärdiktaturers blodiga, fysiska våld mot säkerhetspolisers "mjuka" övervakning. Hennes studie av 1970- och 1980-talens USA-allierade regimer i Östasien visar att öppet våld är ineffektivt i längden jämfört med underrättelseverksamhet, kontroll och införlivande. Om militärdiktaturerna hade varit mer rationella – och inte så upptagna av interna maktstrider – borde de istället ha tagit Östtyskland som förebild och satsat på massövervakning och diskurskontroll, menar Greitens. Detta är intressant att ha i åtanke när vi studerar dagens auktoritära regimer.

De olika arenor som boken *Authoritarianism Goes Global* identifierar, där de auktoritära regimerna är på offensiven idag, är

*"Som Peter Pomerantsev skriver:
'Vems berättelse som vinner har blivit viktigare än vem som är starkast militärt.'"*

främst information och den globala folkopinionen – olika aspekter av det som kallas "mjuk makt". De auktoritära regimerna försöker motverka demokratiska normer och värderingar, oberoende valgranskning och civilsamhälle, och ett fritt internet. Som motkraft satsar man på desinformation och propaganda, och man försöker nästla sig in i demokratiernas politiska system. Man tävlar om människornas hjärtan och sinnen, deras verklighetsuppfattning och känsla för rättvisa. Som Peter Pomerantsev skriver i sitt antologikapitel om Kremls informationskrig gentemot väst: "Vems berättelse som vinner har blivit viktigare än vem som är starkast militärt."

Bokens olika forskare pekar alltså ut två nutida trender: Att de auktoritära regimerna använder nya verktyg för att vinna

The New Development Bank: motvikt till liberala tankar.
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

inflytande på global nivå och att de samverkar med, eller åtminstone inspireras av, varandra internationellt. Till detta kan man ställa ett par motfrågor. För det första: Hur nya är egentligen de "nya" verktygen i de auktoritära regimernas verktygslådor? Var inte den internationella kampen om berättelsen, om hjärtan och sinnen, en tämligen central och kanske till och med avgörande komponent redan i det gamla kalla kriget?

Och för det andra: I vilken utsträckning samverkar faktiskt nutidens auktoritära regimer – "The Big Five", som boken fokuserar på? I antologins olika kapitel är det framförallt den centralasiatiska säkerhetsorganisationen *Shanghai Cooperation Organisation* (SCO) som återkommer. SCO samlar Ryssland, Kina och ett antal

fora sovjetrepubliker. Efter det att boken kommit ut har även Indien och Pakistan skrivit på de första avtalen som ingår i fullt medlemskap, Afghanistan har lämnat in en formell ansökan och Kina har föreslagit att även Mongoliet ska bli medlem. Iran anmälde sitt intresse redan för nästan tio år sedan, och i oktober meddelade Rysslands FN-ambassadör att det inte längre finns några hinder för ett iranskt medlemskap i SCO.

Här ser vi alltså ett internationellt samarbete växa fram som, till skillnad från det internationella ramverk som skapades efter andra världskriget under Förenta nationernas paraply, inte har demokrati och mänskliga rättigheter som grundprinciper. Alex Vatanka beskriver hur Iran vänder sig till SCO och Kina dels för att köpa teknologi för att begränsa och kontrollera

internet, dels även för att lära sig "mjuka" tekniker avsedda för att man själv ska kunna forma diskurserna på nätet och därigenom hindra en "kulturell invasion" från väst.

Et kapitel om kontrollen av cyberrymden, av Ron Deibert, beskriver hur SCO utbildar medlemsländernas militär för att man ska kunna möta demokratiska uppror som har koordinerats via sociala medier. På den arabiska halvön spelar *Gulfstaternas samarbetsråd* (GCC) en liknande roll. GCC, med Saudiarabien som tyngsta aktör, organiserar samarbete mellan medlemsstaternas säkerhetspolis, bland annat med att kontrollera och styra kommunikationerna på internet. Dessa nya mellanstatliga organisationer, som har grundats av auktoritära regimer, utgör de fora där de träffas och kan utbyta idéer om *best practice*.

Andra nyskapade, icke-liberala, internationella organisationer som avhandlas i boken är de två utvecklingsbankerna *New Development Bank* (NDB) och *Asian Infrastructure Investment Bank* (AIIB), som vill utgöra motvikt till de västdominerade Världsbanken och Internationella Valutafonden (IMF). NDB grundades 2014 av de så kallade BRICS-länderna – Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika. AIIB instiftades på Kinas initiativ 2015 och har nu 57 medlemmar. På liknande vis använder till exempel Kina och Gulfstaterna bilateral bistånd för att stödja och knyta till sig regimer som inte ifrågasätter deras auktoritära statsskick. Kina investerar i Afrika och Centralasien, och Gulfstaterna i Egypten, Bangladesh och Maldiverna. Och Venezuela använde länge sina oljemiljoner till att ge bistånd till olika vänligt sinnade länder i Sydamerika, men man har efter det att boken skrevs hamnat i svåra ekonomiska problem, delvis på grund av det fallande oljepriset. En

gemensam nämnare är att de auktoritära regimerna inte använder biståndet främst för att sprida sina egna ideologier eller statsskick. När Kina investerar i Afrika är man neutral i förhållande till regimtypen, skriver Andrew Nathan. Snarare bygger man allianser för tolerans av icke-demokrati, som Javier Corrales uttrycker det i sitt kapitel om Venezuelas oljefinansierade biståndspolitik i Sydamerika.

Samtidigt är de auktoritära regimerna fortfarande aktiva inom de gamla, västdominerade internationella organisationerna. Exempelvis inom de olika globala fora som styr samarbetet om internet pågår sedan länge en dragkamp mellan demokratier och icke-demokratier. Län-

etablerade internationella organisationer, som sedan ett par decennier har ökat sin konsultation av civilsamhället, som ett medel för att öppna upp, förankra och

”Auktoritära regimer åberopar kulturell autenticitet för att ifrågasätta att demokratiska normer är universella.”

legitimera det egna arbetet. *Zombies* är valobservatörer som, på beställning av auktoritära regimer, sprider falska uppgifter om valresultat i syfte att förvirra, avleda och skapa osäkerhet. Patrick Merloe tar upp tre sådana exempel från året 2013: presidentvalet i Azerbajdzjan, president- och parlamentsvalen i Zimbab-

under Putin inte längre förespråkar något socialistiskt världsförbund, utan istället hämtar tankegods från ryska konservativa nationalisterna om det ryskspråkiga fol-

kets enighet tvärs över nationsgränser – en strävan som är problematisk och hotfull för flera grannländer med rysktalande minoriteter.

Kinas internationella propaganda är det däremot välviljan som står i centrum, skriver Ann-Marie Brady. Som civilisation, som kultur och som internationell partner vill Kina göra sig känt som ett pålitligt och vänligt sinnat land, som förespråkar fred och ekonomisk utveckling. Sedan ett femtontal år tillbaka satsar den kinesiska regimen allt större resurser på att marknadsföra Kina utomlands och på att påverka den globala folkopinionen. Regimen har ökat trycket på kinesiska medborgare att ”sjunga med en röst” i sina kontakter med utlänningar, skriver Brady. Och budgeten för Kinas internationella medie-strategi har utökats kraftigt. Mediestrategin inkluderar både nya och gamla medier, och både strategiska uppköp av befintliga västmedier och nyinrättande av kinesiska institut, utbytesprogram, stipendier och mediekkanaler i utlandet.

Kinas engelskspråkiga dagstidningar och tv-kanalen CCTV News, som sänder på bland annat engelska, arabiska och ryska, bedöms dock inte ha fått det önskade genomslaget. Detsamma verkar gälla Venezuelas nyhetskanal Telesur och Irans satsningar på tv-kanalerna Al Alam för den arabiskspråkiga publiken, Press TV på engelska och Hispan TV för den spanskspråkiga världen, som alla avhandlas i olika kapitel av *Authoritarianism Goes Global*. Bättre genomslag verkar däremot den ryska tv-stationen RT ha, som enligt egna beräkningar når 600 miljoner människor globalt och tre miljoner hotellrum, skriver Pomerantsev i sitt kapitel om Kremls informationskrig.

Just den ryska propagandan – som vi ju har kunnat läsa så mycket om i svenska tidningar under senare år – ger anledning att ställa frågan hur mycket av de auktoritära regimernas verktygslåda som verkligen är något nytt. Och vice versa – har statsvetare och historiker verkligen dragit nytta av den unika chans forskningen nu har, att gå tillbaka till arkiven för att se vilka verktyg de gamla auktoritära regimerna faktiskt använde, vilka målsättningar, strategier och nyttokalkyler som dominerade deras tänkande?

>>

Kinesiska medborgare: lär sig sjunga med en röst.

FOTO: IBL

der som Kina, Iran, Ryssland och Saudiarabien vill låta nationella regeringar kontrollera internet. USA, England, Västeuropa och flera asiatiska demokratier vill ha det fritt. Och utvecklingsekonomier som Indien och Indonesien agerar vågmästare i frågorna om cyberfrihet. En liknande dynamik finns inom internationella organ såsom Förenta nationernas råd för mänskliga rättigheter (UNHRC) och OECD:s organisation för valobservation (ODIHR). Inom UNHRC röstar de auktoritära regimerna solidariskt med varandra för att hindra granskning. Och inom ODIHR vill Ryssland att man drar ner på verksamheten.

Demokratiskt sinnade internationella organisationer plågas även av så kallade *zombies* och *gongos*. *Gongos* är låtsasföreningar som hävdar att de företrädar det fria civila samhället, men som i själva verket är organiserade av och representerar auktoritära statsapparater. Christopher Walker skildrar hur *Gongos* utgör ett problem för

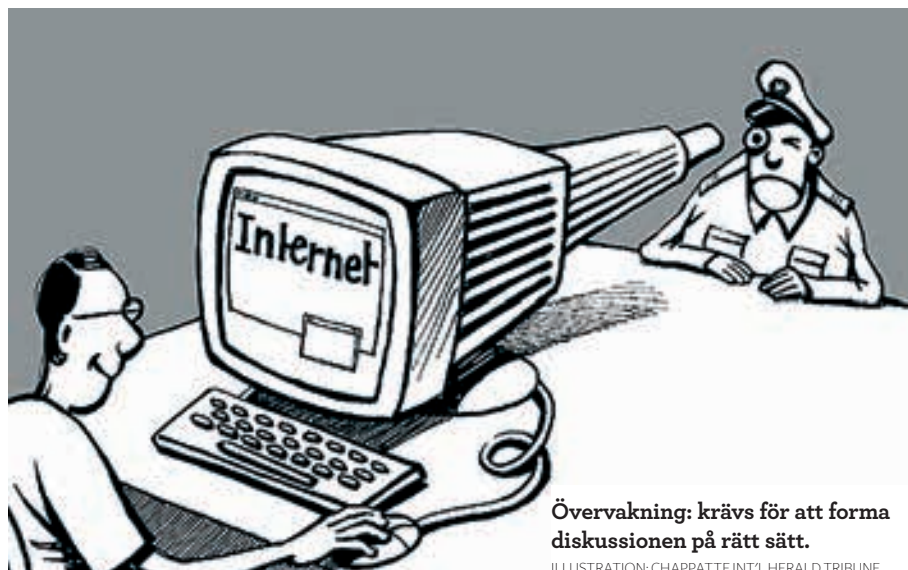
we och valet i Venezuela, då Hugo Chavez efter sin bortgång ersattes av sin tronarvinge Nicolás Maduro.

Alexander Cooley sammanfattar hur de auktoritära regimerna försöker sprida tre sorters normer. För det första normer om icke-intervention, alltså att andra stater inte får blanda sig i en stats interna angelägenheter. Icke-intervention var den gamla princip som låg till grund för bygget av Förenta nationerna, men som de demokratiska länderna har försökt upphäva efter det kalla krigets slut, eftersom man vill kunna försvara mänskliga rättigheter och skydda civilbefolkningen inom våldshärjade länder. För det andra hävdar dagens auktoritära regimer idén att civilisationer är och har rätt att vara olika – som en typ av rättfärdigande för icke-demokrati. Auktoritära regimer åberopar kulturell autenticitet för att ifrågasätta västs anspråk på att demokratiska normer är universella. För det tredje appellerar auktoritära regimer till så kallade traditionella värden. Här beskriver Lilia Shevtsova hur den post-kommunistiska ryska regimen

En forskare som faktiskt gått tillbaka till arkiven är, som sagt, Sheena Chestnut Greitens, vars ovanliga bok får de sista raderna i denna recension. Greitens har studerat tre forna militärdiktaturer som inte tillhörde den kommunistiska sfären, utan stod under USA:s beskydd: Sydkorea under Park Chung Hee och Chun Doo Hwan, Taiwan under Chiang Kai-shek och Chiang Ching-kuo samt Filippinerna under Ferdinand Marcos. Boken *Dictators and Their Secret Police* ställer frågan hur diktatorerna organiserade den egna säkerhetsapparaten, varför och med vilka konsekvenser för befolkningen. Som utgångspunkt ställer Greitens upp en enkel, rationell nyttokalkyl, som visar sig ha stor förklaringskraft, både för de egna fallstudierna och för flera andra fall, som hon tar upp i sina inledande och avslutande kapitel.

Enligt Greitens enkla modell organiserar diktatorer sin säkerhetstjänst efter det hot som de – rent subjektivt och inte sällan med klen förankring i verkligheten – anser vara det största. Antingen prioriterar de att försvara sig mot en kupp inifrån den egna politiska ledningen eller också ser de ett brett folkligt uppror som den överskuggande hotbilden. Diktatorer som försöker skydda sig mot en intern kupp tillämpar principen om att söndra och härska, och de delar upp säkerhetsapparaten i parallella, konkurrerande institutioner. För att hindra lokala polischefer från att utveckla lokalt stöd rekryteras utomstående till säkerhetspolisens led, till exempel från andra folkgrupper än den de är satta att bevaka. Avskildheten från lokalbefolkning och konkurrensen mellan olika säkerhetsmyndigheter gör att säkerhetspolisen får mindre och sämre information. Därför, menar Chestnut Greitens, blir dessa institutioner mer våldsbenägna. Säkerhetspolisen ger sig på många medborgare i onödan – och med överdrivet våldsamma metoder.

Första halvan av Greitens bok kartlägger hur säkerhetsapparaten organiserats har förändrats över tid och mellan regioner inom de tre länder hon studerar. Bokens andra halva undersöker sedan regi-

Övervakning: krävs för att forma diskussionen på rätt sätt.

ILLUSTRATION: CHAPPATTE INT'L HERALD TRIBUNE

mernas våld mot civilbefolkningen. För att pröva sin tes – att säkerhetsapparats organisering korrelerar med graden av våld mot civilbefolkningen – tar Greitens fram tidsserier från egna primärkällor som arkivdokument och intervjuer om antalet politiska fångar, försvinnanden och avrättningar utan rättegång, omfattningen av tortyr och förekomsten av lokala uppror som har slagits ned med våld. Modellen får gott stöd i alla hennes fall. När säkerhetspolisen är fragmenterad och saknar förankring bland medborgarna flyger den i blindo och utövar mycket våld. Och vice versa – är säkerhetsapparaten väl utbyggd, centraliserad och lokalt förankrad, sjunker den fysiska våldsutövningen.

Särskilt intressant är kanske fallet Taiwan under Chiang Kai Check efter 1949, då landet stod under USA:s beskydd, vilket säkrade ledningen från interna kupper. Regimen riktade då istället sina ansträngningar mot att kontrollera befolkningen och utvecklade koordinerade lager av övervakning med en omfattning som annars bara förekommit i kommunistiska regimer som Östtyskland och Nordkorea. Greitens studie beskriver hur runt 1980 kring en femtedel av befolkningen i Taiwan var medlemmar av

det styrande anti-kommunistiska partiet KMT, som hjälpte till med *shehui diaocha*, social efterforskning, och pekade ut vem som borde bli föremål för säkerhetstjänstens intresse. I motsatta änden av spektrumet finner Greitens Filippinerna efter Ferdinand Marcos undantagstillstånd 1972, där informationsinsamlingen om befolkningen var mycket svag, men flera separata säkerhetstjänster konkurrerade med varandra i ett system som gav skottpengar och tjänstebefordringar i relation till antalet oskaddliggjorda misstänkta. Greitens många olika typer av källmaterial inkluderar bland annat intervjuer med forna politiska fångar, politiker och högt uppsatta säkerhetstjänstemän. Deras bild bekräftas av den filippinska polisens egna, offentliga publikationer, som 1982 använde antalet döda kroppar som mått på säkerhetstjänstens effektivitet.

Greitens analyschema ställer alltså upp två motsatta grundmodeller: Fragmenterade, blinda och våldsbenägna säkerhetsstyrkor som i Filippinerna ställs i kontrast till regimer med en enda centraliserad säkerhetsorganisation, som satsar på förebyggande informationsinhämtning med hjälp av ett stort antal lokalt rekryterade agenter. Arketyper för den senare sortens säkerhetsapparat ser Greitens i

AUTHORITARIANISM GOES GLOBAL
THE CHALLENGE TO DEMOCRACY
LARRY DIAMOND,
MARC F. PLATTNER &
CHRISTOPHER WALKER (RED)
Johns Hopkins University Press 2016

DICTATORS AND THEIR SECRET POLICE
COERCIVE INSTITUTIONS AND STATE VIOLENCE
SHEENA CHESTNUT GREITENS
Cambridge University Press 2016

det kommunistiska Östtyskland. Efter 1953 års folkliga uppror ersatte regimen fysiskt våld med selektiva, välöverlagda och förebyggande byråkratiska åtgärder. Oliktänkande kartlades noggrant, antalet informatörer per capita har senare överträffats bara av Nordkorea. Och resultatet blev en unikt lugn och stabil typ av auktoritär regim – tills Sovjetunionen lyfte sin skyddande hand från eliterna.

Greitens perspektiv skakar om litet grand i forskningsagendan. Hennes sätt att konstruera en abstrakt modell på basis av antaganden om *rational choice* förbigår äldre historisk forskning och dess tonvikt på betydelsen av ideologi. Intressant – och kanske litet underligt – är hur hon jämför länder och regimer tvärs över blocktillhörighet under det kalla kriget. Den som vant sig vid studier där den normativa intentionen är lätt att avläsa kanske blir konstnerad. Greitens väldokumenterade och detaljerade fallstudier lyfter visserligen upp många nattsvarta kapitel ur de USA-allierade militärdiktaturens blodiga historia i ljuset. Men varför behövs dessa abstrakta resonemang om säkerhetsapparaters desorganisation och enfald?

I en artikel för det amerikanska statsvetarförbundets tidskrift *PS* utvecklar Greitens vad hennes studie innebär för demokratimätningarna i jämförande internationella index. Enklast att mäta är öppet förtryck – men just där allt är lugnt och stabilt kan tyranniet vara starkt och välorganiserat. Som exempel tar hon kontrollen över internet i Kina. Gängse studier har en tendens att anta att auktoritär kontroll över internet är tydligt hierarkisk och begränsande – en auktoritär ledning som kontrollerar det genuina samhället. Men en skicklig säkerhetspolis, menar Greitens, är väl förankrad bland medborgarna – lokal, folklig, aktiv och snabbbrörlig – och involverar medborgarna i att aktivt skapa innehållet på internet.

Och här kommer kopplingen till boken *Authoritarianism Goes Global*. Flera av de auktoritära regimer som idag har växlat över från defensiv till offensiv attityd på den internationella arenan har historiskt sett haft osedvanligt välorganiserade säkerhetssektorer och en lång tradition av den ”mjuka” sortens förtryck och samhällseliga manipulation. Och sådana aktiviteter är svårare att påvisa. Det krävs kontextkännedom för att, till exempel, kunna tolka aktiviteten hos *Gongos* och *Zombies*, och att inte missta dem för spontana yttringar från ett fritt civilsamhälle. ❀

Astrid Hedin

Operation övertalning

DEBATT

Häromdagen, när jag förnyade mitt medlemskap i det amerikanska psykiaterförbundet, blev jag ännu en gång ålagd att avstå från att medverka till tortyr. Jag har förstås inga invändningar mot denna restriktion, men den ter sig en smula överflödig. Som psykiater saknar jag såväl intresse som kompetens för dylika extraknäck. Inom vårdsektorn tror jag dessutom att en hantverksskicklig tandläkare eller ortoped skulle vara bättre lämpad.

Det förvånade mig därför att läsa att James E Mitchell – en av CIA:s mest ökända förhørsledare och författare (tillsammans med en spökskrivare) till boken *Enhanced Interrogation* – är doktor i psykologi. Som Dr Mitchell själv medger är han dock knappast någon ”typisk, psykvårds-intresserad psykolog”. Han har tidigare arbetat som gisslanförhandlare, övningsledare för specialförband och profilerare av terrorister och grova brottslingar. Och så har han desarmat bomber! Dr Mitchell var med andra

ord rätt man för att utforma det omstridda förhørsprogram som CIA inrättade efter attacken mot World Trade Center år 2001. Sedan dess har Dr Mitchell och hans kolleger anklagats för såväl tortyr och sadism som slarv och – kanske värst av allt – inkompetens. *Enhanced Interrogation* är Mitchells försvarstal för ett program som, enligt författaren själv, har räddat ett otal amerikaner från en ond och bråd död.

Som apologet för CIA:s hårdföra metoder gentemot terrormisstänkta befinner sig Dr Mitchell redan från början i ett underläge. Allmänhetens minne är fragmentariskt, och få av oss har någon som helst aning om hur under rättelsearbete fungerar. Vad folk minns är de där gräsliga bilderna från fångelset Abu Ghraib – nakna män staplade i högar, med startkablar fästa vid sina könsorgan. Mitchell tvingas i sin bok gång på gång påminna läsaren om att dessa övergrepp begicks av ett gäng uttråkade och omdömeslösa arméreservister – helt utan koppling till vare sig CIA eller till honom själv. Missdådarna ställs i stark kontrast till Mitchells egna medarbetare inom ”firman”, som i

>>

Khalid Sheikh Mohammed

FOTO: TT

Enhanced Interrogation beskrivs som sympatiska, intelligenta, kroniskt seriösa och icke sällan av kvinnligt kön.

Redan i början av USA:s krig mot terrorismen fick Mitchell och hans grupp av Bushregeringen instruktioner att "ta i med hårdhandskarna" i sina förhör av tillfångatagna Al-Qaida-medlemmar. Dr. Mitchell insåg själv behovet av hårdare tag efter sitt möte med Khalid Sheikh Mohammed – den ökände "arkitekten" bakom attacken mot World Trade Center. Trots sin komiska hängbuk och slående likhet med porrskådespelaren Ron Jeremy visade sig Mohammed vara en hård nöt att knäcka. Mer fin känsliga försök att mjuka upp honom hade misslyckats. En CIA-agent hade till och med gått så långt som att dra på sig en pakistansk folkdräkt och bjuda terroristen på te och kakor. Mohammed hånade efteråt denne agent som en "clown".

Termen "förstärkta förhörstekniker" är mycket bred och inkluderar allt från påtvingad sömnbrist och isolering i små utrymmen till mer tortyrliknande metoder såsom *waterboarding*. Det sistnämnda är ett slags skendränkning och den mest omstridda tekniken i CIA:s manual. En fånge späns fast vid en bräda med en våt handduk över ansiktet. Vatten hålls där efter över handduken, vilket framkallar en känsla av drunkning hos fången. Proceduren upprepas i regelbundna intervall under cirka 20 minuter. Enligt Mitchell krävdes det tre dylika behandlingar för att få Khalid Sheikh Mohammed att börja samarbeta med CIA:s förhørsledare. Några ytterligare påtryckningsmedel behövde man inte ta i bruk.

Waterboarding omnämns inte uttryckligen i FN:s tortyrkonvention. Men metoden betraktas som tortyr av praktiskt tagit alla människorättsorganisationer i världen, liksom av självaste president Barack Obama. Han undertecknade år 2009 det dokument som avslutade CIA:s hemliga program. Eftersom jag själv finner Obamas hållning fullt rimlig, slås jag av hur flitigt förekommande, för att inte säga populärt, *waterboarding* har varit inom USA:s försvarsmakt och i massmedia. Enligt en rap-

"Ingen som genomgått waterboarding beskriver det som något annat än avskyvärt. Men det är skillnad mellan tortyr och tortyr."

port från Pentagon har uppemot 20 000 amerikanska elitsoldater blivit skendränkta som del av sin utbildning. Mitchell lät sig själv waterboardas grundligt innan förhören började, för att få veta hur det kändes. Diverse byråkrater inom CIA och justitiedepartementet genomgick senare samma behandling. Till och med Christopher Hitchens, den numera avlidne *Vanity Fair*-skribenten och livsnjutaren, lät sig skendränkas av CIA-personal, för att där efter sätta sina upplevelser på pränt. Ingen som genomgått *waterboarding* beskriver det som något annat än avskyvärt. Men det är skillnad mellan tortyr och tortyr. Man har svårt att tänka sig att alla dessa människor frivilligt skulle lägga sig på en sträckbänk eller gå med på att få sina fingernaglar utdragna med en tång.

Tortyr är förstås ett ämne som väcker oerhört starka känslor och som därför är

svårt att diskutera i normal samtalston. De allra flesta av oss skulle förstås hålla med om att tortyr inte har någon plats i ett civilt rättsväsende och aldrig bör användas för att tvinga fram ett erkännande. Men debatter om tortyrens roll inom terrorbekämpning är spretigare, och de tenderar att urarta i högljudda Hitlerliknelser eller långsökta studentrumsdiskussioner om tickande atombomber och James Bond-skurkar fastbundna vid stolar.

Vissa kritiker söker kringgå detta moraliska dilemma genom att kategoriskt hävda att tortyr "inte fungerar" och att framtvingade uppgifter aldrig kan betraktas som pålitliga. Sådana argument framfördes nyligen i en svidande rapport om CIA:s program, framtagna av senatens under rättelsekommitté, under ledning av den demokratiska senatören Dianne Feinstein. Mitchells motargument är att förstärkta förhörstekniker endast har använts för att få fångar att *börja samarbeta* med CIA:s personal – inte för att framtvinga specifika uppgifter eller bekännelser.

Dr. Mitchell menar också att informationens sanningshalt inte nödvändigtvis avgör dess tekniska värde. Som före detta rättspsykolog vet han mycket väl att en lögn kan vara långt mer informativ än den renaste sanning. Fallet med Abu Ahmed al-Kuwaiti är ett bra exempel. När Khalid Sheikh Mohammed och alla hans

medfångar hittade på olika lögnar om en man vid namn Abu Ahmed, så väckte detta genast CIA:s misstankar. Efter en intensiv spaningsinsats identifierades sedan Abu Ahmed som Osama bin Ladins personlige kurir, vilket i sin tur ledde CIA och Navy Seals till Bin Ladens gömställe i staden Abbottabad i Pakistan.

Därmed inte sagt att CIA:s förhörsprogram var fritt från skandaler. Ett ständigt problem med denna typ av verksamhet är vad branschfolk kallar *abusive drift* – tendensen för milda tekniker att sakta övergå i grövre tekniker. "När en människa ges total makt över en annan, kommer hennes tankar förr eller senare att glida in på tortyr", påpekade Martin Amis skarpsynt i Stalinbiografin *Koba the Dread*. *Abusive drift* är ett kusligt fenomen, som jag själv noterade i mer harmlösa former under min militärtjänst som tolk

och förhørsledare. Mitchell medger att han vid enstaka tillfällen tvingades anmäla sina egna kolleger för diverse ”improviserade” överträdelser gentemot fångar. Det faktum att författaren själv konsekvent höll sig innanför CIA:s etiska och juridiska ramverk säger mer om hans karaktär än vad man skulle kunna tro. Någon sadist är karln uppenbarligen ej.

Att ”förstärkta förhörstekniker” under senare år har blivit ett ämne för offentlig debatt är förstås bra. Man kan dock förstå Mitchells frustration gentemot de politiker som på senare år sökt rentvå sig själva på CIA:s bekostnad. Som författaren är nog med att poängtera, så rapporterade CIA regelbundet till kongressen om sina metoder, utan protester från någotdera parti. När samma politiker nu fördömer CIA:s förhørsprogram som en ”skamfläck i vårt lands historia”, tangerar de gränsen mellan moralisk indignation och hyckleri.

Inget av detta kan dock ge svar på den centrala frågan – huruvida tortyr eller ”förstärkta förhörstekniker” någonsin är moraliskt berättigade. För Mitchell är svaret uppenbarligen ja, även om han uttrycker sin avsmak för i synnerhet *waterboarding*. Själv lutar jag åt nej, fast jag inte kan låta bli att sympatisera med de män och kvinnor inom CIA som ålades dessa rysliga uppdrag, för att senare hängas ut som brottslingar i medierna. James E Mitchell framstår trots sitt skamfilade rykte som en rätt hygglig prick, såväl i intervjuer som i *Enhanced Interrogation*. Om jag själv – Gud förbjudd – någonsin skulle tvingas genomlida *waterboarding*, så skulle jag

föredra att det var den gode doktorn som höll i vattenkannen. ✿

Erik W Larsson

**ENHANCED
INTERROGATION**
INSIDE THE MINDS
AND MOTIVES OF THE
ISLAMIC TERRORISTS
TRYING TO
DESTROY AMERICA
JAMES E. MITCHELL
& BILL HARLOW
Crown Forum 2016

Havanna: förmedlade kontakt mellan kontinenter.

FOTO: CHIPSOMODEVILLA/GETTY IMAGES

ESSÄ

En het eftermiddag förra året sökte jag mig till skuggan under ett akacieträd på det sömniga Parque Colón i Santo Domingo. Torget var förvillande likt många andra runt om i Latinamerika – skoputsare och glassförsäljare rörde sig mellan bänkarna, ett bröllopspar gled ut från katedralen och några skolbarn lekte nedanför statyn över erövraren. Just här i den dominikanska huvudstaden var den karibiska kontrasten dock särskilt märkbar: det som en gång var centralt har numera förpassats till periferin.

Huvudpersonen i den dominikansk-amerikanske författaren Junot Díaz roman *Oscar Waos korta förunderliga liv* kallar med rätta Santo Domingo för ”Nya världens Ground Zero”. Efter Columbus strandhugg på Bahamas och Kuba, var det på ön Hispaniola som den spanska kulturen först blev bofast. Från torget som döpts efter den berömda genuesaren är det promenadavstånd till exempelvis européernas första fästning, kloster och sjukhus på andra sidan Atlanten.

Så småningom flyttades emellertid det spanska imperiets fokus till trakter där ädlare metaller hägrade, som Mexiko och Peru. Havanna övertog rollen som förmedlande hamn mellan de båda kontinenterna. Hispaniola – som numera delas mellan Dominikanska republiken och Haiti – förvandlades med tiden till en av dessa karibiska avkrokar som vid första anblicken saknar global betydelse. Nu trängs turisterna på öns *all inclusive*-inrättningar, på betryggande avstånd från den inhemska vardagen, längs samma stränder där möten och sammandrabbningar förändrade historiens gång för fem sekler sedan. Och på Parque Colóns staty över Christofer Columbus trippar

duvorna obekymrat över hjältens hjässa och utsträckta arm.

Den amerikanske författaren och geografen Joshua Jelly-Schapiros ambitiöst upplagda bok *Island people* är en påminnelse om Antillernas bidrag till skapandet av vårt moderna samhälle, och om de avtryck som dessa öar har satt i världsstäder som London och New York. Att slaveiets och sockerexportens Karibien resulterade i tidiga exempel på globalisering, migration och etnisk diversitet är förstås ingen ny uppfattning. Jelly-Schapiro hänvisar med särskild respekt till den trinidadiske föregångaren C L R James, vars föreställning om det haitiska slavupproret 1791–1804 som världens första moderna revolution haft stor betydelse för senare generationer av västindiska intellektuella. Det saknas knappast postkoloniala tänkare som har velat lyfta fram regionens drag av kulturell hybriditet. Den kubansk-jamaicanska essäisten Sylvia Wynter har rent av velat se Karibien – just eftersom olika influenser på gott och ont strålat samman här – som den potentiella utgångspunkten för en sorts humanistisk renässans.

Sådan säger nog mer om ideologiska förhoppningar än om faktiska förutsättningar. Jelly-Schapiro är mindre utopiskt lagd – han redogör klart och redigt för historiska skeenden och förblir fördömligt maktkritisk och nyanserad också under mötet med betagande människor och vardagsliv, som under en längre vistelse i Havanna – en stad som skildras med särskilt konkret lyster. För detta är inte någon författare som är fjättrad vid sitt skrivbord – i ett femtontal år har han outtröttligt rört sig mellan öarna i sina försök att dechiffrera såväl förflutet som samtid. Vare sig det rör sig om Aimé Césaires arv på Martinique, den djupa ekonomiska krisens Puerto Rico eller det Haiti som efter jordbävningen 2010 ännu en gång blev

>>

"Under collegetiden var författaren en av alla dessa unga män med en affisch av Bob Marley – tredje världens första superstjärna."

skådeplats för internationella krafters bitvis cyniska och kortsiktiga försök att justera sina egna moraliska balansräkningar.

Just de tre kapitel som ägnas åt Haiti hör, för övrigt, till bokens mest minnesvärda delar. Så rymmer också detta land, vars skönhet förtrollade Columbus och som var det första i Latinamerika att utropa sin självständighet, en osedvanligt grym historia och märkliga människoöden, som ofta har lockat till skönlitterära porträtt. Som i fallet med Toussaint L'Ouverture, den forna slaven som blev upprovsledare med franska upplysningsideal, men som för-råddes av Napoleon och slutade sina dagar i fångenskap på en iskall fästning i Jura-bergen. Eller den omstridde kungen Henri Christophe, som med faraoniska ambitioner styrde över sitt hov i Haitis norra del i början av 1800-talet, innan han förekom en revolt genom att ta sitt eget liv.

200 år senare anländer Jelly-Schapiro till Henri Cristophes palats Sans-Souci och det närliggande citadell vars uppförande kostade flera tusen människor livet. Vid det laget har ett anseeligt antal despoter passerat revy i den haitiska historien. När han frågar en guide vem som restaurerat kullerstengsgatan som leder upp till palatset, svarar denne att det var presidenten – "den *bäste* presidenten" – Duvalier. En replik som blottar den onda spiralen av inhemsk destruktivitet, och som påminner om att det på dagens Haiti finns nästan lika många människor som har personliga band till fadern och sonen – Papa Doc och Baby Doc – Duvaliers fruktade milis Tonton Macoute, som det finns människor vars släktingar föll offer för den.

I efterkrigstidens kulturella förbindelser mellan Antillerna och resten av världen spelade musiken en viktig roll. Den karibiska samtidshistorien låter i Joshua Jelly-Schapiros bok, oavsett om det är salsavågens möte med Puerto Ricos smärtsamma erfarenheter i sångaren Héctor Lavoies hits, rumbans kopplingar till hamnarbetarmiljöerna i Havanna eller de mjukt insisterande gitarrtonerna i den bachata som växte fram i marginaliserade miljöer på Dominikanska republiken. Det var också via musiken som författaren själv kom i kontakt med Karibiens kulturyttringar för första gången. Under collegetiden var han en av alla dessa unga män med en affisch av Bob Marley – ofta kallad tredje världens första superstjärna – på väggen i studentrummet.

Historien om reggaens globalisering är en berättelse om hur tekniska, musika-

liska och samhälleliga faktorer samverkade till en internationell framgångssaga, mot en fond av såväl avkolonisering-
en som ljudinspelningarnas ohejdbara kraft. Inflyttningen från den jamaicanska landsbygden till Kingstons slumområden, den engelskspråkiga öns närhet till New Orleans och Miamis radiostationer, de inhemska entreprenörernas ljudsättning

Bob Marley: affischpojke.

FOTO: MICHAEL OCHS ARCHIVES/GETTY IMAGES

av det offentliga rummet med hjälp av nya högtalarsystem är några av faktorerna som lade grunden för det segertåg som sedan svepte över västvärlden.

Annars var det länge från Kuba – med dess särskilt vitala blandning av afrikanskt och europeiskt – som ständigt nya latinamerikanska rytmer vibrerade ut över världens dansgolv. Inte sällan genom att först ha filtrerats genom klubbar och studios i New York, dit så många karibiska invandrare hade sökt sig, och där inte minst puertoricanernas inflytande på nya musikformer blev centralt, oavsett om det handlar om 1950-talets mambofeber eller den efterföljande salsaboomen.

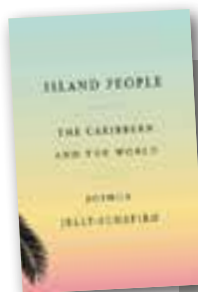
En av Jelly-Schapiros främsta tillgångar är hans förmåga att följa de långa linjerna i historien och påvisa hur seglivade kulturella drag har en tendens att överleva också politiska omvälvningar. Ett exempel är hans resonemang om *cubanidad* – den särskilda kubanska identiteten som sysselsatt landets intellektuella ända sedan befrielsehjälten José Martí och som dykt upp i olika skepnader genom historien. För den kubanska revolutionen, menar Jelly-Schapiro, var nationalistisk innan den blev marxistisk eller socialistisk – och dess upptagenhet vid den kubanska identiteten har

delats av ideologiska vedersakare i exil på andra sidan Floridasundet – låt vara att de båda sidorna har definierat egenarten på högst olika sätt.

Hur kunnig och ambitiös Joshua Jelly-Schapiro än är, får han i längden svårt att behålla överblicken över sina öar. De glider liksom isär och ser ut att röra sig bort från honom. Trots en del längre sejourer verkar författaren inte på allvar ha kastat ankar i någon hamn på det sätt som skulle kunna skänka texten de där nästan skönlitterära kvaliteterna hos en riktigt bra reseskildring. Han betraktar människorna han möter och de historiska gestalterna han avhandlar med uppmärksam blick, men släpper dem ur fokus för snabbt – eftersom det är så många andra personligheter och öden som väntar på sin tur. Hans stora skara öbor blir en aning anonym. Inte heller samlar han sig till att formulera en sammanhängande bild av eller idé om vad denna regions egenart skulle kunna bestå av. Det är förvisso lättare sagt än gjort – här talas en rad olika språk och det är inte enkelt att jämkä de bångstyriga verkligheterna på det dryga dussintalet öar han besöker. Men jag hade gärna läst en personligt färgad sammanfattning – eller åtminstone fått följa tankarna kring svårigheterna att nå fram till en sådan.

Det hindrar inte att detta drygt 400 sidor tjocka panorama över en ofta förbisedd del av världen lockar till resor och fortsatt läsning och till egna funderingar kring den karibiska särarten. Slutkapitlet om Trinidad ger kanske en fingervisning – denna den sydligaste av öarna som en gång tjänade som spanjorernas utgångspunkt för att söka efter fastlandets Eldorado, men som i vår tid har haft en sällsam förmåga att dra till sig litterära utövare från de andra öarna. För kanske är det just hos Antillernas skönlitterära röster – som ofta korsbefruktat varandra över nationsgränserna – som man skymtar en sorts gemensamt villkor, inte sällan knutet till det hav som både binder samman och skiljer åt. Som den nyligen bortgångne poeten Derek Walcott, född på Saint Lucia men senare bosatt på just Trinidad, säger i en saltstänkt dikt: "I sang our wide country, the Caribbean Sea." 🌺

Henrik Nilsson

ISLAND PEOPLE
THE CARIBBEAN AND
THE WORLD
JOSHUA JELLY-SCHAPIRO
Knopf, 2016

Europas sjukling

Muslimer i Frankrike: frustrerade och frustrerande.

FOTO: THIERRY CHESNOT / GETTY IMAGES

FRANKRIKE

Att ägna sig åt politiskt navelskådande, som Alain Duhamel gör i *Les Pathologies politiques françaises* (*Fransk politisk patologi*), är ett typiskt utslag av den intellektualism han själv ser som en, om än lindrig, sjukdom hos sina landsmän – han må ha tänkt på det själv eller ej. Det myckna debatterandet liksom det han kallar politikens obligatoriska bokskrivande, får en svensk med uttrycket ”mycket prat och lite verkstad” i bakhuvudet att undra varför inte alla dessa briljanta tänkare tar itu med reformerna istället för att i det oändliga rada upp och debattera dem – nästan som en konst för konstens egen skull. Att de intellektuellas privilegierade ställning skulle hänga ihop med att Frankrike är en nation som grundats på värderingar och kultur snarare än på blodsband, är en vacker tanke som i dagsläget alltmer kan ifrågasättas mot bakgrund av de etniska men framför allt interreligiösa motsättningarna som har exploderat i samband med många blodiga attentat. De kan övergå i politiskt kaos och omvälvningar efter det stundande presidentvalet i april-maj.

Bland de åtta politiskt-patologiskt dåliga egenskaperna hos fransmännen nämns

dock *obeständigheten* först. Inget annat land har haft så många revolutioner eller så många olika statsskick: monarki, republik, konsulat, kejsardöme, imperium, despoti – allt utom teokrati. Femton konstitutioner – ett världsrekord – har antagits bara under de senaste 200 åren. De som idag skulle kunna sägas fullfölja Frankrikes revolutionära mönster är de som i upplopp och andra oroligheter revolterar mot social och ekonomisk misär i utanförskapsområdena runt storstäderna. De utgörs dels av den stora och växande gruppen invandrare med muslimsk bakgrund, dels av infödda fransmän frustrerade över den arbetslöshet och ekonomiska nedgång som har drabbat både förorts- och industriområden, utslagna som en följd av globaliseringen.

Fast när före premiärministern Valls talade om dessa som drabbade av ”apartheid”, togs det mycket illa upp i alla politiska läger. Fransmännen ser sig fortfarande som fanbärare för mänskliga rättigheter, jämlikhet och demokrati.

Inte heller ”*nostalgien* i det egna ögat” varseblir Duhamel bakom det som i gemen kallas *deklänism*, en pessimistisk modlöshet. Att den skulle bero på att fransmännen inte kommit över ockupationen 1940–1944 och förlusten av sina kolonier är en alltför kortsynt tes. Snarare är det nog så

att de generellt har svårt för att frigöra sig från sitt förgångna. Det måste kännas bittert att vara den nation som har väglett Västerlandet och stora delar av övriga världen i att anta frihet, jämlikhet och broderskap som ideal, men nu av världsupinionen ställas till doms för just rasism och annan intolerans.

Antagligen är det så att nedslagenheten inte ligger så mycket i vare sig ångern eller sorgen över ett visst historiskt skeende, som ockupationen 1940, utan i att man varit för populär, för beundrad och eftertraktad som upptagningsland för att tåla uppvaknandet till en mer normal ställning bland nationerna. Därför har man inte heller lyckats mobilisera någon reell motivation att tävla med modernare, mer globaliserade länder som till exempel USA, som i mycket (och fram till nyligen!), hade övertagit Frankrikes position som universellt föregångs- och invandringsland. Istället har man trumpetat låtit sig stagnera ekonomiskt och också kulturellt. En ond cirkel har uppstått med frustration över tillbakagången, vilket har lett till svagare framtidstro och därmed tillväxt – något som i sin tur väckt ännu mer nostalgi och inåtvändhet och, inte minst viktigt, resulterat i en reell ekonomisk och social oförmåga att med nytänkande och innovativa metoder integrera snabbt växande nya

>>

Marine Le Pen: rider ny våg med framgång.

FOTO: CHESNOT/CONTRIBUTOR/GETTY IMAGES

invandrargrupper som den muslimska, delvis icke-frankofon och illitterat.

En annan åkomma som skulle hindra fransk blomstring är passionen för *jämlikhet*, enligt Duhamel. Det vill säga, den överdrivna *lidelsen* för jämlikhet som tar sig uttryck i bland annat förakt för rikedom. Frankrike är sannolikt Europas mest anti-kapitalistiska land. Det kan också förklara hur fransk industri som 1980 var

Marine Le Pen rider däremot demagogiskt och framgångsrikt på en ny våg av nationalism som associerar ekonomisk nedgång, ökad arbetslöshet och brottslighet med invandring, radikal islamism och jihadism.

Fransmännen tycker om det nya men fruktar förändring – så beskriver Duhamel landsmännens *konservatism*. Denna hållning finns överallt, långt utanför högern, som efter revolutionen har suttit

"Motsättningarna kan övergå i politiskt kaos och omvälvningar efter det stundande presidentvalet i april-maj."

jämnstor med Tysklands nu bara utgör hälften, mätt i sysselsättning. Vidare hämmas tillväxt och innovation av ett svart-sjukt bevakande av förvärvade förmåner och statlig interventionism. Att till exempel korporativismen bromsar upp anpassningen till en ny global verklighet visas av att facket, trots en organisationsgrad på bara 7,7 procent, i årtal har kunnat blockera reformer som andra länder vidtagit för länge sedan.

Nationalismen har vägt över ömsom till vänster, ömsom till höger, och de senaste årtiondena klart åt extremhögern. Duhamel förklarar på ett förtjänstfullt sätt hur den föddes ur revolutionen som folkligt frihetlig, alltså som ett vänsterfenomen som spreds utanför Frankrikes gränser med idealen om frihet, jämlikhet och broderskap. Det är något som verkar ha glömts bort i Sverige, där den nästan bara ses som något dåligt. Längre gick den hand i hand både med fransmännens universella missionerande för dessa värden och med deras kolonialism. Front Nationals

vid makten oftare och under längre perioder än vänstern, paradoxalt nog. Under de senaste 36 åren, från 1981 fram till nu, har dock vänstern innehaft makten halva tiden. Inte minst sedan marknadsekonomins insteg har, påpekar Duhamel, borgerliga vanor och värderingar fått överhanden hos en befolkning som alltmer utgörs av urbana löntagare och medelklass. En del av förklaringen är också att fransmannen i så hög grad är en individualist, fäst vid sin privata sfär och sina vanor, någon som försvarar sina intressen med näbbar och klor.

Förvisso har fransmännen initierat flera extrema rörelser än andra folk – som korståg, religionskrig och totalitära regimer kopplade till de många revolutionerna. Marine Le Pen har, menar Duhamel, i modern tid fått *extremismen* från höger att bli särskilt hotfull i kraft av att skickligt avvärja kritiken mot den genom att omformulera måltavlorna, bort från rasistiska och andra intoleranta föreställningar. Men Duhamel framhåller ändå att islam,

som har vuxit till landets näst största religion under de 60 år som har gått sedan den på allvar installerade sig där, visserligen genom sina olika företrädare i de återkommande försöken till dialog från det offentliga sida, ger intryck av att respektera lagen som skiljer religion och offentligt liv åt, men utan att tyckas nöja sig med den.

Frankrikes införande av en strikt åtskillnad mellan det offentliga livet och privatlivet när det gäller religion skedde för att i början av det förra seklet slutgiltigt hindra den katolska kyrkan från att bli något av en utomkonstitutionell statsmakt. Att många muslimer trots dessa påbud företar religiöst-symboliska attribut på allmän plats och kräver särbehandling i offentliga eller andra allmänna inrättningar väcker indignation. Det har gett upphov till en växande frustration och känsla av vanmakt, både hos vårdgivare, i skolväsendet och bland vanliga medborgare. Man kan naturligtvis fråga sig om det inte är dags att, med tanke på ökande globalisering och ändrade proportioner mellan katoliker och muslimer, slopa sekularitetslagstiftningen från 1905 och tillåta alla slags religiösa symboler och manifestationer i det offentliga så som de tillåts i de flesta västländer. Tiden är sannolikt för sent liden för en sådan reform, liksom den politiska situationen redan är alltför infekterad, i alla fall i ett kortare tidsperspektiv.

När därtill en fraktion av muslimska ungdomar, födda i och medborgare i Frankrike, radikaliserar i missionerande islamism och även våldsam jihadism, spår det på känslan av främlingskap och otrygghet inför denna befolkningsgrupp. Även om de franska jihadisterna beräknas till färre än 10 000 personer och deras rörelse inte utgör ens 1 procent av den muslimska befolkningen, förser de Marine Le Pen med förstärkt om än chockerande stöd som den folktribun hon kommit att bli och som den snart sagt enda som uppfattas ta folks oro och frustration på allvar. Det är ett stöd som skulle kunna föra henne till presidentposten i årets val.

Osämjan utgör det sista men enligt Duhamel kanske farligaste franska nationalitet. Det som saknas fransmännen skulle helt enkelt vara viljan att komma överens. Ändå har väl genom tiderna, kan man tycka, alla folk liksom svenskar och deras hövdingar kivat, rivaliserat, avsatt och tagit livet av varandra i lömska svek och bakhåll. Julius Caesar framhöll dock särskilt de olika galliska stammarnas trötande som ett hinder för deras sammanhållning. Det tål att tänka på när deras

efterföljare än idag har så svårt för att kompromissa sig fram till lösningar på nödvändiga reformer.

Det är inte bara Duhamel (och andra intellektuella) som ständigt stirrar i backspegeln, vilket gör det svårt att göra sig en vision av framtiden. Det är en förmyndelse de delar med i stort sett hela det politiska etablissemangen, från höger till vänster, och alltså inte bara med Front National, med dess orealistiska, eskapistiska utflykter till ett mytiskt förflutet som man tror sig kunna återupprätta genom att avskärma sig både från globalt inflytande och EU-samarbete. Alla, tycks det, har misslyckats med att erbjuda fransmännen några perspektiv framåt. Möjligen, möjligen skulle man kunna vänta sig att nya förliga vindar kunde blåsa upp om en rätt oprövad men klart modernt/dynamisk "ny Tony Blair" till 39-åring i förra ekonomiministerns och från Socialistpartiet avhoppade Emmanuel Macrons gestalt fick tillräckligt stöd för att ta hem presidentvalets andra omgång. Han rankas för stunden på andra plats som tänkbar att gå vidare till denna. Den som nämligen som ende kvarvarande motståndare går upp mot Marine Le Pen i andra omgången, som hon redan med säkerhet förutsägs nå, spås av de flesta bedömare vinna valet. Precis som höger-centerens Jacques Chirac med alla goda krafterns hjälp, inklusive vänstern, vann en jordskredsseger mot pappa Le Pen 2002.

Helt i stil med den typiska franska (själv)upptagenheten av ett ärorikt förflutet, så missar Duhamel förstås inte att alldeles mot slutet nämna också några "hälsotecken" hos patienten Frankrike: uppfinningsrikedom, idealism, mod, handlingskraft, originalitet, initiativrikedom, stolthet, oberoende och patriotism. De är onekligen egenskaper som också har präglat en nation som alltid utövat stort inflytande och som är något alldeles för sig själv. Måne de dragen kan rädda Frankrike – om så i elfte timmen – från att på nytt sjunka ner i politiskt kaos och farligt skarpa inre konflikter? 🌸

Ninna Rösiö

**LES PATHOLOGIES
POLITIQUES FRANÇAISES**
ALAIN DUHAMEL
Plon 2016

Den första kejsaren:
Karl den stores kröning.

FOTO: APIC/CONTRIBUTOR/GETTY IMAGES

Tusen år tillsammans

HISTORIA

Det Heliga romerska riket av tysk nation utgjorde under hela medeltiden Europas politiska kraftcentrum. Det skapades genom Karl den stores omfattande erövringskrig och inbegrep stora delar av dagens Väst- och Central-europa. Grundläggandet skedde då påven Leo III krönt Karl den store till kejsare i Peterskyrkan i Rom på juldagen år 800. Under sin största utbredning omfattade riket de områden som idag utgörs av Tyskland, Österrike, Slovenien, Schweiz, Nederländerna, Luxemburg, Tjeckien, delar av östra Frankrike, norra Italien, Kroatien och norra Polen.

Riket fick sitt namn på grund av kyrkans dröm att återupprätta det romerska rike som gått under med folkvandringarna och samla den västliga kristenheten under en och samma världsliga makt. Den drömmen kunde emellertid bara delvis realiseras. Det medeltida Europa var alltför präglat av feodal maktsplittring, och tidens regionala furstar var inte beredda att uppge vare sig makt eller territorier till en central kejsarmakt. Trots att rikets grundläggare, Karl den store, varit frankernas kung kom Frankrike att bli en ärkefiende till det Tyskromerska riket, som i

stället hade sin tyngd i de tyska furstendömena.

Till en början var kejsarmakten ärtlig, men mycket snart framtvingade den feodala splittringen ett valkejsardöme. Det innebar att Kejsarnas makt beskars och att den centrala maktens handlingsutrymme blev en förhandlingsfråga. De tyskromerska kejsarna blev beroende av den grupp furstar som utgjorde kejsarvalets elektor, nämligen de tyska kurfurstarna. Inom denna grupp förekom ständiga slitningar och intressekonflikter, vilket ytterligare begränsade kejsarmakten.

Valen av kejsare utvecklades till ett konspirativt inferno, och efter att ha tagit sig igenom valets ränksmideri måste kejsaren ta sig till Rom för att krönas av påven – en resa som alltid var farlig under alla omständigheter och för en tyskromersk kejsare rent livsfarlig. Vid varje vägkrök, vid varje skjutsbyte, kunde en lönnmördare lura för att oimintetgöra ett val som gått emot en eller annan intressegrupp. Trots dessa vanskligheter lyckades huset Habsburg från 1400-talets mitt abonnera på kejsarvärdigheten. Habsburgarnas makt hade sin grund i att de behärskade de största och mest betydelsefulla markområdena inom det kärnområde som definierade riket. Från år 1438 fram till rikets upplösning 1806 var

>>

det alltid en Habsburgare som bar kejsarkronan. Habsburgarnas territoriella makt grundades på att de kontrollerade Nederländerna och Österrike. Under en period innehade de även den spanska kungakronan, något som nästan skrämde vettet ur de franska kungarna, som alltid bävade inför risken att inneslutas och sväljas av den Habsburgska makttillväxten.

Det tyskromerska riket var redan från början ett katolskt projekt och hade sin grund i kyrkofadern Augustinus teologi. Augustinus hade förordat en strikt delning av makten inom kristenheten mellan en andlig och en världslig sfär. Påven skulle äga den andliga makten och vägleda Europas kristna folk, men i händelse av olydnad eller spridning av villoläror skulle påven kunna anmoda en världslig maktpartner att med svärd ingripa för att korrigera varje avvikelse från den rätta läran. Denna teologi, som låg till grund för medeltidens europeiska ordning, likställde på det rent teoretiska planet kejsaren och påven. De delade på makten och skulle komplettera varandra. I realiteten ledde det till en ständigt dragkamp mellan kyrkan och kejsaren om vem som hade det avgörande ordet. Denna maktkamp, som går under benämningen investiturstriden, löper som en röd tråd genom hela den medeltida historien och hindrade länge kristenheten från att genomgå en utveckling som kunde matcha den islamiska expansionen.

Om detta komplicerade rike, dess struktur, dess institutioner och växlande maktförhållanden har Peter H Wilson, professor i Oxford, skrivit ett verk på närmare tusen sidor. Wilsons arbete, som bär titeln

"Precis som under kejsardömet ser det ut att bli England som inleder upplösningen av den unionella gemenskapen."

Heart of Europe, är en utomordentlig lärd och detaljerad historieskrivning, och även om verket inte har syftet att rabbla regentlängder, militära slag och påföljande freder finns också den informationen med i riklig omfattning. I blickpunkten för Wilsons historia står en ambition att visa att kejsarriket trots sin bräckliga och instabila konstruktion har kommit att definiera vår föreställning av Europa som en sammanhållen och tämligen enhetlig kultur.

Det tyskromerska riket var från första början och under hela sin existens en förhandlad maktordning, som balanserade starka, i praktiken oförenliga intressen. Riket lyckades, trots dessa inre spänningar, att överleva under drygt tusen år just genom att mot varandra balansera de centrifugala krafter som hotade att sönder

derslita det och att genomföra denna balansakt genom att respektera de lokala furstarnas makt och inte göra anspråk på den slutgiltiga maktens prerogativ.

Institutionellt och rättsligt liknade riket ett kalejdoskop av provinsiala och regionala traditioner. Det gällde även dess lagstiftning, som vilade på de olika furstendömenas traditioner och utveckling. Dess politiska praxis var en oavbruten äggdans, som kunde fortgå genom kyrkans auktoritet och sammanhållande kraft. Den dansen blev dock alltmer besvärlig genom den romerska rättens successiva undanträngande av kyrkans kanoniska rättsordning. Verkligt svårbemästrad blev situationen när den protestantiska reformationen sprängde den katolska trosgemenskapen, ödelade kyrkans auktoritet och gav de enskilda furstehusen råg i ryggen och större maktresurser.

Med den Westfaliska freden 1648, som avslutade det trettioåriga kriget, introducerades en ny maktordning, byggd på folkrättsliga principer, som stärkte den världsliga furstemakten på kejsarens och kyrkans bekostnad. Därmed inledades vandrigen mot 1800- och 1900-talens nationalstater. I och för sig hade fröet till den nationella staten redan såtts i England och Frankrike, och även i Skandinavien, där den hade blivit ett framgångskoncept. Inom kejsarriket, och speciellt i dess tyska kärnområde, blev, som Wilson framhåller, resultatet det motsatta. Freden i Westfalen stärkte de regionala småfurstarnas makt och marginaliserade undan för undan kejsarmakten. Visserligen kunde huset Habsburg även i fortsättningen behålla kejsarkronan, men endast till pri-

Brexit: britterna söndrar återigen.

FOTO: LEON NEAL/TT

set av att dess maktgrundval urholkades och i realiteten begränsades till Österrike. Freden tillgodosåg i synnerhet de franska intressen som syftade till att undergräva varje möjlighet till ett förenat och mäktigt Tyskland. Kejsarkronan tömdes i stort sett på all sin forna makt och reducerades till en bland många tyska stater. Under slutet av 1700-talet hade den tyskromerska makten reducerats till ett tomt skal, vars makt-sfär begränsats till Österrike, som befann sig i en ständig envig med Preussen om positionen som ledande makt i den tysktalande världen. Det en gång så stolta riket var, som Voltaire beskrev det, "varken heligt, romerskt eller ens ett imperium".

1800- och 1900-talens historia har varit nationalismens och nationalstaternas tummelplats. Efter franska revolutionen och de därpå följande Napoleonkrigen gick det tyskromerska riket mot sin slutgiltiga upplösning och öppnade vägen för såväl en tysk som en italiensk nationell statsbildning. Men det gamla heliga romerska riket har, som Wilson övertygande visar i bokens slutkapitel, kastat en lång skugga över både den tyska och den europeiska utvecklingen, och gör så fortfarande. Tysklands utveckling under 1800-talet kan ses som en strävan efter att skapa en stark nationsbildning på resterna av det tyskromerska riket. Det Wilhelmiska rike som utropades i Versailles spegelsal år 1871 var ett försök att med Preussen som grundval skapa ett nytt kejsarrike, men denna gång ett rike som inte bar på vare sig bördan av att vara heligt eller romerskt, men desto mer tyskt. Det projektet gick i stöpet med första världskriget, men återkom i en än mer aggressiv och rasistisk form med nazisternas maktövertagande år 1933. Den nazistiska regimen var närmast besatt av det tyskromerska arvet, och införlivandet av Österrike i den nya tyska staten måste ses som ett försök att återuppliva det heliga romerska riket, men denna gång som ett renodlat tyskt maktprojekt.

Men även vår tids europeiska politiska projekt har i utpräglad grad lånat drag från det tyskromerska riket. Dagens EU är liksom en gång kejsarriket en förhandlad maktordning. Det finns visserligen inte längre någon kejsare, men Europeiska unionen är liksom kejsardömet en gång var, en svävande maktordning. Ordförandeposten går numera på tur mellan dagens kurfurstar, det vill säga unionens statschefer. Det innebär att den centrala makten inom EU till och med är svagare än i det kejsarliga riket. EU har i likhet med kejsardömet ingen egen militär makt, utan måste för-

lita sig på medlemsstaternas militära potential. EU har, liksom kejsardömet, heller ingen fast huvudstad, även om det finns ett slags centrum i Bryssel. Vår tids populism liknar till förväxling 1500- och 1600-talens folkliga protestantiska radikalism och har samma splittrande budskap, visserligen inte med religiösa utan med nationalistiska förtecken. Dess representativa och beslutande organ – riksdagen och kommissionen – representerar i likhet med motsvarande kejsarliga organ inte någon samlad folkvilja, utan bara de regionala och nationella intressen som utgör maktordningens bas. Ingen av dessa institutioner har heller mer självständig makt än att de, när så krävs, kan köras över av den lösliga maktordningens kurfurstar, alltså ministerrådet.

Samma centrifugala spänningar som en gång plågade kejsardömet och slutligen drev det till upplösning, dominerar Europeiska unionen. Kampen mellan federalister och konfederalister har präglat unionens hela historia, och precis som under kejsardömet ser det ut att bli England som inleder upplösningen av den unionella gemenskapen. För den som har smak för historiska paralleller är Brexit bara en upprepning av Henrik VIII:s uppror mot kyrkan och kejsaren.

Själv tror jag inte att historien upprepar sig, men jag är övertygad om att Peter Wilson har rätt när han antyder att Europas utveckling och framtid är bestämd av dess historiska arv och att detta arv är en svårhanterlig konflikt mellan drömmen om att bli en enhetlig och centraliserad makt och att de facto vara en kroniskt splittrad politisk kultur, där varje steg mot en mer centraliserad maktstruktur utlöser reflexliknande motreaktioner hos de regionala

makthavare som utgör maktordningens bas. Europeiska unionens framtid förefaller mot denna bakgrund allt annat än ljus. ✨

Håkan Arvidsson

**HEART OF EUROPE
A HISTORY OF THE
HOLY ROMAN EMPIRE**
PETER H WILSON
Bleknep Press of Harvard
University Press 2016

Normupplösning: den fattige betalar priset.

Normlöshet som fattigdomsfälla

SAMHÄLLE

Man kan säga mycket om 2016, men alla borde vara överens om att det var ett år som förändrade den politiska debatten. Kanske till och med öppnade upp den? Sedan 1990-talet har liberalismen dominerat, medan konservativa och socialister har befunnit sig på defensiven. Socialliberalismen har, som tidningen *The Guardian* konstaterade i en ledare under slutet av året (30/12), segrat i kulturkriget, medan högerliberaler vunnit den ekonomiska kampen. Vi har sett en rörelse mot ökad tolerans och mångkultur, kombinerad med avregleringar, skattesänkningar, privatiseringar och frihandel. Framgångsrika politiska partier – som Blairs New Labour och Reinfeldts Nya moderater – har vunnit val genom att röra sig mot mitten.

Denna karta gäller inte längre. Idag finns den politiska energin på kanterna, i form av höger- respektive vänsterpopulism. Utvecklingen har fått kommentatorer att tala om att vi befinner oss i en ny tid politiskt: en postliberal era.

Florian Philippot från Front National fångade detta drastiskt men träffsäkert – man måste ge honom det – när han efter Trumps triumf förnöjt twittrade: ”Deras värld rasar. Vår håller på att byggas.” Brexit och Trump var ett uppror mot

såväl kulturell som ekonomisk liberalism.

Den förändrade kartan påverkar också den politiska teologin, det vill säga: den gren av teologin som ägnar sig åt den kristna trons politiska konsekvenser. Här har trenden de senaste årtiondena varit att lämna partipolitiken och istället fokusera på att vara kyrka. Detta har inte handlat om att överge politik i bred, aristotelisk mening – och det står inte heller i motsats till kampanjer i enskilda frågor. Men det bygger på övertygelsen att kyrkan inte ska forma samhället utifrån genom att utöva makt, utan nerifrån genom att leva som man lär. ”Kyrkan har inte en politik, utan hon är en politik”, som teologen Stanley Hauerwas en gång formulerade denna hållning.

Men 2016 tvingar politiska teologer – det vill säga: sådana som jag – att tänka en tanke som de flesta av oss tidigare hållit ifrån oss, om inte annat för att den har verkat litet förmåten: Men tänk om det är så att den västerländska kulturen som vi känner den – demokrati, tolerans, mänskliga rättigheter – faktiskt bygger på den kristna tron i någon form?

Andra har emellertid tänkt den före oss. Den tyske juristen Ernst-Wolfgang Böckenförde påpekade på 1970-talet att demokratiska stater lever av förutsättningar de inte själva kan garantera. Demokrati är ju folkstyre – och vad hindrar att folket väljer en tyrann? Sociologen Jürgen Habermas

>>

mas har i samma anda varnat för att "Guds död" kan leda till en urspårad sekularism där ekonomi slår ut människovärdet.

R R Reno är en exponent för flera av dessa trender. Han är en amerikansk offentlig teolog, katolsk närmare bestämt, verksam som redaktör för tidskriften *First Things* – ett inflytelserikt kristet kultur- och samhällsmagasin. Titeln på hans nya bok *Resurrecting the Idea of a Christian Society* knyter an till T S Eliots essä *The Idea of a Christian Society* från år 1940.

Reno tillhör det intellektuella ledarskapet för den amerikanska kristna högern. Han har sedan länge dragit slutsatsen att religionen – främst kristendomen, men även judendom och islam – är nödvändig för det amerikanska samhället. Som han ser det har den liberala politiken, med Clintons och Obama som förkämpar, repat upp den väv som har hållit samman USA. Därför röstade han på Trump, visserligen efter viss tvekan, och har efter valet beskrivit sig som "försiktigt optimistisk" om den nya administrationen.

Att återupprätta idén om ett kristet samhälle handlar för Reno först och främst om att förändra kulturen. Målet är inte att alla amerikaner ska börja gå i kyrkan, utan att kristna ser värdet av sina värderingar, står upp för dem och på så sätt påverkar sin omgivning.

Reno inleder med en analys av ett USA i sönderfall. Här tar han hjälp av statsvetarna Charles Murray och Robert Putnam.

"Det måste finnas en idé om det gemensamma goda i samhället: något som friheten ska användas till."

Murrays *Coming Apart* beskriver de växande klyftorna i det amerikanska samhället, och visar att det inte bara är fråga om en ekonomisk klyfta. Bland den tredjedel av vita amerikaner som befinner sig längst ner på samhällsstegen är knappt hälften gifta, skilsmässa är vanligt och en fjärdedel av barnen uppfostras av ensamstående mödrar. Kontrasten med den översta femtedelen på samhällsstegen är slående: här är 85 procent gifta, och endast 5 procent skiljer sig.

Putnam ger en liknande bild, både i klassikern *Bowling Alone* och i den senare *Our Kids*. Han visar hur inte minst de lägre klassernas sociala kapital har eroderats av trasiga familjer, missbruk och brottslighet, samtidigt som civilsamhället tenderar att vara svagare i utsatta områden. Detta försvårar de klassresor som tidigare kännetecknat det amerikanska samhället.

Enligt Reno handlar klyftan i det amerikanska samhället inte i första hand om pengar eller utbildning, utan om normer. Överklassen hyllar en bohemisk moral å la 1960-tal, men lever själva i en präktig

1950-talsvärld. De har tillräckligt socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital för att kunna navigera i ett samhälle utan tydliga normer. De är, som Reno skriver, "välbildade baby-boomers, försiktiga i sin hedonism".

De som drabbas av upplösningen av traditionella normer – Reno kallar den nya moralen för *nonjudgementalism*, att inte döma – är underklassen. Det är de som lever 1960-talslivet med korta förhållanden, alternativa familjebildningar (det vill säga: ensamma mammor) och alltför mycket droger. Detta är ett liv som håller dem kvar i fattigdom.

Renos dom över den liberala elit som har skapat ett samhälle där politisk korrekthet ersätter traditionella normer är inte nådig. Den kulturella socialliberalismen är Renos främsta fiende. Det finns antydningar av kritik också mot den ekonomiska liberalisering som varit republikanernas projekt, men det får inte alls

samma utrymme. Detta är en brist: nog skulle det kunna visas att även denna har verkat demoraliserande och slagit sönder sociala strukturer på ett sätt som främst drabbat de fattiga?

Annars finns det ett starkt socialt perspektiv i boken. I tre kapitel (vilket är åtminstone ett för mycket) med rubrikerna "Defend the weak", "Raise up the poor" och "Promote solidarity" argumenterar Reno för en moral präglad av tydliga och traditionella värderingar. Bland dessa ingår att sex hör till äktenskapet, att familjer ska hålla ihop och att en pappa ska arbeta hårt och ställa mat på bordet – inte slöa eller supabort familjens pengar. Reno betonar att en sådan moral ger alla tydliga roller och riktlinjer. Genom att leva upp till dem kan en person med låg utbildning och liten inkomst ändå leva ett hedervärdt och respektabelt liv – ett liv som dessutom ger barnen en stabil grund att stå på, och bygga vidare på.

Ungefär så här fungerade den

Familjen: ska hålla ihop.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

svenska arbetarrörelsens ideal om den respektabla arbetaren, som idéhistorikern Ronny Ambjörnsson undersökt – liksom givetvis de svenska frikyrkorna. I båda dessa rörelser lade äldre generationers flit och relativa nykterhet grunden för barnens klassresa.

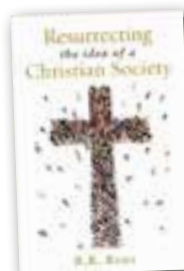
Renos analys har, inte minst i en amerikansk kontext, viss bäring. Här är många sociala problem, från övervikt till skilsmässor, klassrelaterade. Utifrån vad vi rent sociologiskt vet om följderna av vissa livsval är det intressant att åtminstone väcka frågan om huruvida samhället tydligare borde uppmuntra en del traditionella värden för det allmänna bästa.

Att det strider mot en liberal hållning, där varje person är ansvarig för sina egna livsval så länge hon inte skadar någon annan, är en av Renos poänger. Efter den sociala analysen går han vidare till en filosofisk kritik av liberalismen. Att förordad frihet för frihetens egen skull är, hävdar han, en återvändsgränd. Det måste finnas en idé om det gemensamma goda i samhället: något som friheten ska användas till. Den frihetskult som idag präglar USA gör, menar Reno, att frågor som handlar om rätten att bestämma när ens liv ska sluta (eutanasi), om man ska ta droger eller inte eller vilket kön man ska ha hamnar överst på agendan. Att diskutera sådana saker, som direkt berör en liten del av befolkningen, är en lyx som överklassen ägnar sig åt på de lägre klassernas bekostnad.

Resurrecting the Idea of a Christian Society innehåller en del tankvärda och i positiv mening provocerande resonemang. Dessutom är den en intressant introduktion till den intellektuella grenen av USA:s kristna höger. Men det finns också en rad frågetecken.

Till att börja präglas boken av kulturkrigets bittra retorik. Det är plågsamt att läsa en ganska mångordig författare som menar sig vara censurerad av "politisk korrekthet". Istället för att beklaga sig över att vissa saker inte får sägas, borde han lägga den myckna trycksvårten på att förklara varför det inkorrekta är det rätta och det som bör sägas istället.

På ett område gör Reno emellertid det, och det är i relation till HBTQ-rättigheter, inte minst homosexuella äktenskap. Reno invänder mot könsneutrala äkten-

**RESURRECTING
THE IDEA OF A
CHRISTIAN SOCIETY**

R R RENO
Regnery Faith 2016

skap, inte med teologiska argument utan politiska och filosofiska. Staten ska inte, menar han, definiera äktenskapet, utan detta är en naturlig institution som springer ur folkets sedvänjor. Förutom att detta argument är öppet för invändningen att institutionen då borde kunna ändras om sedvänjorna ändras, kan man fråga sig om detta verkligen är i linje med bokens tes i övrigt. Det är ju är bevisligen fullt möjligt också för homosexuella att leva ett småborgerligt familjeliv.

Teologiskt är min främsta invändning mot Reno att han abstraherar den kristna moralen från ett liv i kyrkan. Reno drömmar om ett samhälle där det finns tydliga idéer om rätt och fel, men han har en alltför hög tilltro till regler. Han verkar tro att det är möjligt att leva upp till idén om det rätta även om man inte går i kyrkan eller tillhör någon annan gemenskap som försöker omsätta idéerna i dygd.

Ta äktenskapet som exempel – den samhällsinstitution som Reno placerar i centrum för samhällsbygget. I USA förblir endast tre av tio ingångna äktenskap intakta och lyckliga, medan resten slutar i separation eller bitter dysfunktionalitet. John Gottman, som har ägnat över 30 år åt att studera detta, menar att skillnaden mellan harmoniska och dysfunktionella äktenskap är att de förra präglas av generositet och uppmuntran, medan parterna i de senare betraktar varandra med en kritisk blick som snart riskerar att övergå i ren fiendtlighet.

För att bygga harmoniska hem räcker det med andra ord inte att ha korrekta idéer om rätt och fel, utan det krävs också vissa dygder: en livshållning präglad av tacksamhet och ett mått av ödmjukhet. Dygd är, som vilken antik filosof som helst kan berätta, inte bara en idé utan en egenskap som måste övas upp. Detta sker genom ett liv i sociala gemenskaper som delar ideal, och som har praktiker som övar människor i dygder som hjälper dem att förverkliga dessa ideal. I kyrkan är nattvarden tänkt att öva oss som går dit i att ta emot utan att rycka åt oss, så att vi kan lära oss att tack-samt motta livets gåvor. Förhoppningsvis fostrar det dygder som gör också äktenskapet harmoniskt.

Ett samhälle som försöker reglera fram det goda genom regler och normer, men utan dygd, riskerar att bli drakoniskt – och inte bara för dem som inte passar in i normerna. Renos vision av ett samhälle med tydliga normer, men utan gemenskaper som fostrar dygd, är inte en vision av ett kristet samhälle utan av ett viktoriantskt. ✨

Joel Halldorf

Den 45:e: hur blev det han?

FOTO: JULIE DERMANSKY / GETTY IMAGES

Tumult i träsket

ALTERNATIVA FAKTA

Jag knappar in namnet Donald J Trump på en nätbokhandelssajt. 119 träffar. Ett dussintal med honom själv som författare, då alltid med en spökskrivares namn under hans eget.

Den allra första, *The Art of the Deal*, förblir själva urkunden om The Donald, som nu har lovat att Make America Great Again, förkortat MAGA eller #MAGA.

Gissningsvis filas det nu på åtskilliga manus om Donald Trumps hantering av makten i ett polariserat USA och en orolig omvärld. Kanske med arbetstitlar som "Vinter i träsket" (tes: Trump lyckas knäcka eliter och byråkrati) eller "Träsket triumferar" (tes: Trump fällt av egna misstag, går för långt, snärjer in sig i i utredningar om rysk påverkan...).

I väntan på det finns den med nyskrivet material utökade pocketutgåvan av *Trump Revealed*, som tillsvidare är just det som den presenteras som – den definitiva biografien om den 45:e presidenten. Den bygger på gediget fotarbete och grävande i tidningsarkiv och domstolsprotokoll av den undersökande reportern på *Washington Post*, Michael Kranish, och redaktören på samma tidning, Marc Fisher.

Boken utkom ursprungligen under själva valåret med bistånd av föremålet själv. Charmig, tillmötesgående, men med ändlösa, slingrande utläggningar om stort som smått, enligt Kranish och Fisher. De kunde dessutom luta sig mot det team på 20 reportrar och faktakontrollanter som *The Post* avsatte för att bevaka den dramatiska valrörelsen 2015/16. Bland källorna listas smått klassiska djupborrning-

ar i Trumps affärer av andra journalister som fascinerades av byggherren som blev casinomogul som blev dokusåpaikon som blev presidentkandidat som blev – fast nästan ingen trodde det – president.

Kranish och Fisher tar flera avstamp. Först den dag då kandidaten, redan "presidential front-runner", skulle hålla ett riktigt tal inför en särdeles viktig publik i Washington som han brännmärkte som "träsket". Sedan i Trumps karriär som, låt oss säga varumärkesbyggare, med deviser som "bra pr är bättre än dålig pr, men båda är bra". Därefter diverse domedagsprofetior under 2015, men också skallandet "Trump. Trump. Trump. USA. USA. USA" på ett massmöte. I nästa scen stiger Trump själv in i ett konferensrum på *Washington Post* för att träffa ledarredaktionen. Den utsträckta handen var "degig men överraskande skrovlig".

Annu en utflykt i denna hackiga inledning går till Yttre Hebriderna, moderns uppväxt på den lilla ön Isle of Lewis och utvandringen till Amerika, där hon gifte sig med en andra generations invandrare, Fred Trump. Där börjar en traditionell kronologisk genomgång av Donald Trumps många liv, från den oregerlige pojken som skickas till internat med militär disciplin, universitetet, jobbet i pappans firma, längtan till Manhattan, playboyåren, äktenskapen, men allra mest en dokumentation av alla de mer eller mindre ljusskygga affärerna.

Det råder ingen som helst tvekan i denna bok eller i flera andra skildringar av Trumps uppgång (och nära nog fall) att han tog sig fram med hjälp av sin fars pengar och kontakter i New Yorks speciala politiska miljö, diverse tvivelaktiga

>>

metoder och skrupelfria rådgivare. Och, därtill en skicklig kultivering av medier av alla de slag: tabloider, affärspress, veckotidningar, radio *shock jocks* som Howard Stern. Det finns till och med frukost-tv-bilder av Donald och Melania Trump bakom spisen tillsammans med mat- och inredningsdrottningen Martha Stewart.

Men han klarar sig alltid ur kniporna. Ofta med klausuler som gör att han personligen inte kan kopplas till kontraktsbrott; det gäller även under senare år när Trump och hans tre vuxna barn framgångsrikt utvidgade imperiet till ett dusin andra länder. En viktig vändpunkt i livet blev tv-succén *The Apprentice*, som gav honom en ny lönsam pr-språngbräda

"Superkändisen Trump var ingen traditionell kandidat, han behärskade medieliturgin bättre än någon annan."

för kringprodukter (och inflikas kan här de många misstankarna om att familjen tänker sko sig på Vita huset på liknande sätt).

Den givna frågan som jag ställde många gånger i egenskap av reporter ute på kampanjstigen, framför tv:n och vid läsning av oräkeliga tidningsartiklar och essäer, lyder kort och gott: *Hur kunde Trump vinna?* Jo, det kan dels Roger Stone, dels Joel Pollak och Larry Schweikart berätta. På köpet får man insikter i de alternativa mediernas framväxt – och deras tankevärld.

Roger Stone, politisk konsult med så kallad opposition research som specialitet, har arbetat åt Trump i 40 år. Vidare har han tidigare skrivit en riktigt elak bok om makarna Clinton (*The Clinton's War on Women*), som Trump har hyllat. Detta bör man kanske ha i åtanke när Stone utnämner Trump till "kanske den bästa försäljaren i den amerikanska historien". Stone förde dagbok under valrörelsen och i sin *The Making of the President 2016* hävdar han att det var Trumps energiska och outtröttliga kampanjande som avgjorde. Vidare påpekar han att väljarna uppfattade Trump som autentisk, inte som en mekaniskt kalkylerande politiker. Stone noterar att Trump må drömma om att vara en ny Ronald Reagan, men i själva verket är han istället en ny Richard Nixon, mer pragmatisk än ideologisk, någon som förstår vad den glömda, så kallade

tysta majoriteten vill ha. Föraktet mot det partietablissemang som anklagas för att ha svikit konservativa ideal, uttrycker Stone med fyndiga formuleringar som "Fifth Avenue-republikan" och "donatorklassen". Men trovärdigheten i stort skulle ha ökat om han hade strukit en del konspirationsteorier om Hillary Clinton och omdömen som "Barack Obamas smyg-socialism".

Joel Pollak, reporter på *Breitbart News*, och Larry Schweikart, historiker och författare, har skrivit vartannat kapitel i *How Trump Won*. Pollak i ögonblicksbilder från de sista veckorna före valet och Schweikart i bakgrundsresonemang om amerikansk partipolitik, opinionsmätningar och kampanjstrategi. Pollak berättade för

mig i en intervju att han faktiskt inte trodde att Trump skulle vinna. Schweikart däremot var övertygad om det ända från början, och han fastslår att Trump har lyckats bryta upp de två ingrodda partiernas järgrepp kring det politiska maskineriet.

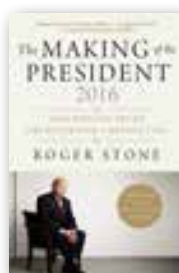
Schweikart förklarar segern med de teman som utkristalliserades tidigt: superkändisen Trump var ingen traditionell kandidat, han behärskade medieliturgin bättre än någon annan, han insåg att gängse kampanjande med telefonbanker inte funkade i Twitter- och mobil-eran, och att han snart förvandlades till battrikaninen "the Energizer bunny" som stampade fram en enorm publicitet i lokala medier i samband med kampanjmöten på mindre orter. Schweikart tar fasta på begreppet "whitelash" – att USA:s vita befolkning hade "hånats, kritiserats och fått skulden för all världens olyckor", och att Trumps icke-pk-budskap gick hem. Små men ihållande marginaler bland vita väljare vägde över, menar Schweikart, som belåtet konstaterar att Never-Trumpers var fel ute hela tiden.

En annan given fråga: Vad säger författarna om Trumps kvinnosyn? Inte så mycket. Stone, som överhuvudtaget inte nämner frasen "grab them by the pussy", påpekar att Trump har "ett gott öga till kvinnlig skönhet. Han har samma goda öga till arkitektur..." Stone skryter med att det var han själv som designade en t-tröja med Bill Clintons nuna och texten RAPE. Detta är förstås försätlig "guilt by

association" eftersom det var Hillary – inte Bill – Clinton som var kandidat. Men greppet var förvisso framgångsrikt i stora delar av valmanskåren, där man avskydde Hillary. Schweikart, som ärligt återger "grabba tag i fittan på dem", tror dock att det skulle ha blivit en jordskredsseger för Trump om inte videon med uttalandet, en klassisk oktoberöverraskning, hade kommit.

En par saker gör att Stones, Pollaks och Schweikarts argument om revolution, massrörelse och politisk omvälvning är långt ifrån vattentäta. Vallokalundersökningar tydde på att 88 procent av Trumpväljarna var republikaner, och även om Trump fick större andelar av rösterna från svarta och latinos än kandidaten Mitt Romney 2012, var det fortfarande bara blygsamma 8 respektive 28 procent. Hillary Clintons övertag på tre miljoner röster (48 mot 46 procent i det totala resultatet) beror visserligen i hög grad på en enda stat, det mörkblått demokratiska Kalifornien, men Trumps segermarginaler var så små i en handfull delstater att ett par hundra tusen röster skulle ha resulterat i att det istället var Madam President Hillary Clinton som fick svära eden den 20 januari. Sanningshalten i Stones, Pollaks och Schweikarts utsagor kommer att prövas, om inte förr, i mellanårsvalen 2018.

En rekommendation: den som bara vill läsa en enda bok om valet 2016 och om den alt-värld som de ledande

THE MAKING OF THE PRESIDENT 2016
HOW DONALD TRUMP ORCHESTRATED A REVOLUTION
ROGER STONE
Skyhorse Publishing
2017

TRUMP REVEALED
THE DEFINITIVE BIOGRAPHY OF THE 45TH PRESIDENT
MICHAEL KRANISH & MARC FISHER
Scriber 2017

HOW TRUMP WON
THE INSIDE STORY OF A REVOLUTION
JOEL B POLLAK & LARRY SCHWEIKART
Regnery 2017

Bill-tishan: guilt by association.

msm-medierna (mainstream) beskylls för att negligera, bör skaffa *How Trump Won* (ironiskt nog citeras dessa hänade msm-medier ofta som källor av Stone, Pollak och Schweikart). Som framgått ovan återfinns där inträngande beskrivningar av Trumps kampanjstil, liksom en förhållandevis objektiv genomgång av bakslaget för Clinton. En del av förklaringarna som hennes egen välfinansierade kampanj håller fram finns med, till exempel Wikileaks, rysk infiltration och FBI-chefens agerande. Men Schweikart fokuserar främst på kampanjstans dåliga algoritmer i de interna väljarundersökningarna, den nördigt sakpolitiska kandidatens få och glest befolkade möten och obegripliga beslut som att inte göra några sista ryck i delstater som Wisconsin och Michigan – och så det avfärdande och nedlåtande talet om ”basket of deplorables”.

Jag som har följt amerikansk politik i många år vänder mig mot generaliseringen av Trumpväljare som rasister, utan att därför förneka att Trump appellerade till vit makt, nynazister, antisemiter och sedan tog in Steve Bannon, något av alt-rights gudfader, i Vita huset. Många i det missnöjda skiktet i Mellanvästern som gick över till republikanerna hade faktiskt röstat på Barack Obama både 2008 och 2012. Jag tycker att man ska ta dem på orden när de säger att de fastnade för den förmögne affärsmanen Trump därför att han lovade att ordna fram jobb och se till att invandringslagarna följs (det senare, dock, utan att de var medvetna om Obamas massdeporteringar, att muren knappast kommer att byggas och att en politisk lösning angående de elva miljoner ”illegals” som diskuterats i 20–30 år måste komma).

Någon kampanjdokumentation i bokform på den demokratiska sidan syns inte till. Än. Troligen är det fortfarande för känsligt. Förlusten var svårsmält, främst på grund av att Clintonlägret tog för givet att den motbjudande kandidaten Trump var utdömd på förhand.

Hillary Clinton sammanställer personliga reflektioner om förlusten som ska utkomma i höst. Hennes bägge memoarer som skrevs med tydliga biavsnitt var urtrista, och nu när en tredje kampanj definitivt är utesluten kanske hon vågar lätta på förlåten – som tycks vara lika tjock som ett visst förbålt glas-tak – och verkligen avslöja hurdan hennes liv egentligen har varit med makens ständiga svek och de historiska motgångarna. ✿

Karin Henriksson

Anders Fogh Rasmussen: flit och ledarskap.

FOTO: MAJID SAEEDI/GETTY IMAGES

Slå nollan till världspolisen

GEOPOLITIK

I intervjuprogrammet *Toppmötet* med Fredrik Reinfeldt som programledare gjorde lite oväntat den tidigare danske statsministern och Natos förre generalsekreterare Anders Fogh Rasmussen till julhelgens store favorit bland många svenska tittare.

Bilden där Fogh småleende förklarar för Fredrik Reinfeldt att han ”ofta använder Sverige som ett avskräckande exempel” i invandringspolitiken spreds med blixstens hastighet på sociala medier, följt av långa trådar med uppskattande kommentarer om den rättframme dansken, som i samma veva även glatt sågade den svenska strategin med att isolera Sverigedemokraterna.

Självt regerade han ju Danmark från 2001 till 2009 i en tvåpartiregering som utgjordes av det egna liberala partiet Venstre och den mindre koalitionspartnern Konservative Folkeparti, med parlamentariskt stöd av Dansk Folkeparti. På den tiden var han väl inte fullt lika populär på andra sidan Öresund som han är nuförtiden.

Men det är inte bara i svensk politik som många tycks sakna en politiker av

Foghs kaliber; på hans gamla arbetsplats i den stora försvarsalliansen är det också en och annan som längtar tillbaka till de gamla tiderna.

Så värst populärt var det visserligen inte när Fogh införde nya arbetstider på kontoret och tvingade Natomedarbetarna att anlända till arbetsplatsen flera timmar tidigare på morgonen. I dessa Putin- och Trumptider menar dock många säkerhetspolitiska bedömare att det måhända mer är en rättfram dansk med hårda nypor än en vänlig norrmann som västvärlden behöver. Det är nog inte utan att Anders Fogh Rasmussen emellanåt också själv ser tillbaka på gamla dagar med ett längtans sug i magen; då när han befann sig mitt i den politiska och operativa smeten, med svårslagna möjligheter att påverka utvecklingen både i det egna landet och i världen.

Sedan han lämnade över generalsekretärskapet i Nato till sin norska kollega Stoltenberg efter toppmötet i Wales i september 2014, har Fogh jobbat i sin egen konsultfirma, Rasmussen Global. Vid sidan av har han skrivit en bok som nu har utkommit på både engelska och danska.

Någon egentlig memoarbok är det emellertid inte, även om *Viljen til at lede* innehåller många personliga minnen från >>

Aleppo: ryssarna
har känt sig kallade.

FOTO: TASS / CONTRIBUTOR
/ GETTY IMAGES

tiden vid makten, och boktiteln skulle passa alldeles utmärkt även för en sådan publikation; ledarskap kan utan vidare betraktas som en av Foghs absoluta specialgrenar. Snarare är det en bok om *värderingar*, även det ett danskt specialämne. Om frihet och demokrati som universella värderingar, om den livsviktiga betydelsen för oss alla av de täta banden över Atlanten och av att USA fortsätter att påta sig ansvaret som västvärldens ledare. Eller snarare, att USA *återupptar* rollen som världens ledare, efter de åtta år då president Obama abdikerade från den uppgiften.

Som ni kanske anar är boken skriven före det amerikanska presidentvalet i november förra året. Den inleds med ett brev till det amerikanska folket från en – bekymrad – god vän. Utan att det sägs klart ut, är det ingen tvekan om att Fogh höll alla tummar för att det amerikanska folket skulle välja ännu en president Clinton till Vita huset.

Huvudargumentet är det som upprepas boken igenom: att världen behöver en *politibetjent* – en polisman som kan rycka in och avvärja att kriser utvecklas till krig och genom sitt ledarskap se till att konflikter bringas till ett slut.

Inte för att Fogh är så imponerad av den förste – och hittills ende – president Clinton i det avseendet – tvärtom, faktiskt. Bill Clinton är en av de presidenter vars tvekan, vacklande, bristfälliga ledarstil resulterade i det rakt motsatta, nämligen att konflikter och blodbad inte stoppades i tid. Det vilar fortfarande ett moraliskt ansvar på Bill Clintons axlar för att miljontals liv gick till spillo i folkmordet i Rwanda, menar Fogh. Att Clinton tog så lång tid på sig att gripa in i Bosnien gav också upphov till mycket onödigt lidande.

Som bekant anses fru Clinton vara mera av en hög i utrikespolitiken än sin make, och hon hade därmed varit en president

mer i Foghs smak än både den som till slut vann – mer om det nedan – och den föregående.

Fast numera har USA i realiteten inte så mycket val; i det globaliserade tidevarvet är det en illusion att tro att supermakten kan dra sig tillbaka från världen i skydd av de båda oceaner som landet omges av. Det är länge sedan det var en fungerande strategi, som ju faktiskt redan angreppet på Pearl Harbor visade för två generationer sedan.

När USA retirerar – eller ger intryck av att göra det – skapas ett vakuum som snabbt fylls av andra, gentemot Europa

”Inte minst Putins Ryssland är snabbt vad gäller att dra nytta av det geopolitiska tomrum som USA lämnar efter sig.”

och våra västliga värderingar mindre välvilligt sinnade aktörer. Det har de senaste åtta åren varit ett smärtsamt bevis för. Inte minst Putins Ryssland är snabbt vad gäller att dra nytta av det geopolitiska tomrum som USA lämnar efter sig, som vi har sett i den skoningslösa interventionen i Syrien, men även Kina har expanderat under det gångna decenniet.

De båda stormakterna ägnas ett separat kapitel i Foghs bok, men Ryssland återkommer han till litet varstans i texten, inklusive en detaljerad och, givetvis, initierad genomgång av relationerna mellan Nato och Ryssland sedan kalla krigets slut. Det är många utsträckta händer från Natos sida som har avvisats under årens lopp, men det fanns också en tid när Ryssland under Jeltsin faktiskt flörtade med tanken på ett ryskt Natomedlemskap.

Tre amerikanska presidenter framhålls i boken för sitt enastående ledarskap: den effektive och ofta underskattade

Harry Truman, den inspirerande John F Kennedy, och den principfaste Ronald Reagan, den främsta representanten av dem alla för den amerikanska exceptionismen – ”the shining city on a hill”.

Dessa tre kapitel är förvisso intressanta, och en historisk genomgång kan väl inte skada i dessa faktaresistentia tider. Ändå känns de litet som ett sidospår. De mest givande delarna av boken kommer dessförinnan och inte minst därefter, när texten också är mer personligt skriven. Där flätar Fogh in sina egna minnen i texten: från den första resan till USA som ung politiker 1989, en resa som följdes av oräkneliga USA-besök därefter, från tiden som dansk statsminister (2001–2009) – när lilla Danmark var en av USA:s allra närmaste allierade – och från åren som Natos generalsekreterare (2009–2014).

Anders Fogh Rasmussen representerar på sätt och vis själv den transatlantiska relationen, med familj på båda sidor Atlanten. Boken tillägnas de sex barnbarnen – tre i Danmark och tre i USA, där sonen Henrik bor med sin amerikanska hustru och tre döttrar. Sonen är numera amerikansk medborgare, och skapade en gång i tiden sensationella rubriker i dansk press för sin kritik av pappa statsministerns bristande vilja att sänka de skyhöga danska skatterna.

Fogh varnar att det är både deras och de danska kusinernas framtid som står på

spel när amerikanska presidenter tar lättvindigt på uppgiften som västvärldens ledare. President Obamas linje i den syrisk sanden som inte visade sig något värda, demonstrierar de bokstavligen talat fatala följder som det kan få när USA tvekar att följa Foghs uppmaning och agera global polisman.

I sitt Natohögkvarter i Bryssel argumenterade generalsekreteraren tidigt i Syrienkriget för att det var hög tid för att inleda en ”klok och försiktig planering” av olika scenarier. Men han röstades bestämt ner av en majoritet av krigströtta medlemsländer, bortsett från Storbritanniens utrikesminister William Hague och hans amerikanska kollega, ovan nämnda Hillary Clinton.

Barack Obamas ”Leading from behind”-doktrin var, hävdar Fogh, feltänkt i grunden. Att leda bakifrån fungerar nämligen inte som koncept; om man inte är i täten följer man efter andra – eller gömmer sig bakom dem.

Fogh själv är inte typen som gömmer

sig bakom andra, och det gjorde inte Danmark heller under hans många år som statsminister. Det lilla landet utmärkte sig genom sin aktivistiska politik, med kraftfullt militärt deltagande i såväl den USA-ledda *Coalitions of the Willing* i Irak som i Afghanistan, där Danmark led stora förluster i den farliga Helmandprovinsen i söder.

Logiken är glasklar för Fogh: USA har kommit till Europas hjälp så många gånger i historien, så när USA behöver hjälp ställer man upp som europeisk regeringschef. Svårare är det inte. Till skillnad från kollegerna Bush och Blair såg inte Fogh de irakiska massförstörelsevapnen som det bärande skälet att intervensera, utan de irakiska brotten mot FN-resolutionerna.

Under regeringsåren utvecklade Fogh inte bara ett tätt USA-samarbete – som Natoland hade lilla Danmark en direktaccess till Ovala rummet och inflytande som andra länder bara kan drömma om – utan även en nära vänskap med president George W Bush, som håller än idag. Med hustru Annemete besökte han George W och Laura på ranchen i Crawford, Texas, och det amerikanska presidentparet avlade även ett officiellt besök i Danmark.

Något ledarskap av den kalibern har inte setts röken av under de senaste två presidentperioderna, och inför framtiden radat frågetecknen upp sig. Före valet förklarade Anders Fogh Rasmussen att han oroades av kandidaten Donald Trump, som han beskrev som ett "globalt hot". Med Trump inflyttad med sin mobil och sitt Twitterkonto i Vita huset har Fogh anlagt ett mer pragmatiskt tonläge, med förhoppningar om att Trumps goda medarbetare – Tillerson, Mattis, Pompeo och nu McMaster – kan leda den amerikanska utrikespolitiken på rätt väg under de kommande åren, och inte minst bemöta den ryska imperialismen.

Anders Fogh Rasmussen skriver om Obamas gamla kampanjslogan "Yes, we can" till "Yes, only we can". För det är bara USA som kan – och bör – vara världens polisman. ✳

Ann-Sofie Dahl

VILJEN TIL AT LEDE
ANDERS FOGH
RASMUSSEN
Politikens Forlag 2016

Emmanuel Macron: lagom liberala tankar.

FOTO: AURELIEN MEUNIER/GETTY IMAGES

Mogen att möta Marine?

POLITIK

Det blev inte alls som det var tänkt. Duellen mellan Nationella frontens Marine le Pen och favoriten, den gaullistiske veteranen och Bordeauxborgmästaren Alain Juppé blev aldrig verklighet. Det republikanska primärvalet resulterade i att både Juppé och den tidigare presidenten Nicholas Sarkozy slogs ut och ersattes av François Fillon, även han en av partiets veteraner och senast premiärminister under Sarkozys presidenttid.

Även till vänster fick primärvalet ett oväntat resultat. Den tidigare premiärministern Manuel Valls slogs ut av den i förtid avgångne utbildningsministern Benoît Hamon. Segraren representerar endast en mindre del av det regerande socialistpartiet och står för en tydlig vänsterlinje. Medborgarlön och 32-timmarsvecka är två av de centrala kraven i

programmet. Hamon har endast fått tydligt stöd av delar av sitt parti. Samtidigt har samma partis ledning kontroll över hans kampanj, både organisatoriskt och ekonomiskt. Det har i sin tur fått många att ifrågasätta trovärdigheten i Hamons program eftersom partiet bara delvis ställer upp på hans krav. Situationen har bland annat försvårat ett annars möjligt samarbete med vänsterpartiets kandidat Jean-Luc Mélenchon. Var för sig är de chanslösa – tillsammans skulle de kanske kunna konkurrera om en plats i valets slutomgång.

Primärvalen i både Republikanska partiet och Socialistpartiet var öppna. Alla som betalade en mindre avgift kunde delta. Reglerna har ifrågasatts eftersom de ofta resulterar i att medlemmarna taktikröstar på en kandidat som på oklara grunder förmodas ha goda segerchanser snarare än på den personliga favoriten, och resultatet påverkas märkbart av väljare som aldrig skulle rösta på partiernas kandidater i det efterföljande presidentvalet >>

François och Penelope Fillon: vet att ge och ta betalt.

FOTO: ETIENNE DE MALGLAIVE/GETTY IMAGES

(vilket den här gången främst drabbade Manuel Valls). Många gröna och vänstersocialister röstade i socialisternas primärval, och många från olika andra partier ville påverka framförallt Sarkozys möjligheter att komma tillbaka till Élyséepalatset. Både kandidater utsedda av partierna på konvent eller valda av enbart partimedlemmar skulle troligen vara mer representativa för sina politiska rörelser. I USA är det mer rimligt med öppna primärval eftersom partierna är få och åtminstone av tradition ideologiskt betydligt bredare.

Det som ännu mer har ändrat förutsättningarna för den väntade uppgörelsen mellan Nationella fronten, socialisterna och republikanerna är den tidigare socialistiske ekonomiministern Emmanuel Macrons entré på scenen som oberoende kandidat. Hans nya rörelse *En marche* stöder hans kandidatur i presidentvalet och är tänkt att även vara ett alternativ i det parlamentsval som kommer att äga rum i maj och juni. Värningen av kandidater till det nya partiets listor pågår för fullt.

Macron försöker ta plats mitt emellan republikanerna och socialisterna och lanserar sig som ett nytt och fräscht alternativ till de gamla, mer etablerade partierna. Något som egentligen är underligt eftersom hans bakgrund fullständigt överensstämmer med vad man kan förvänta sig av en medlem av den franska eliten. Macron har gått på elitskolan ENA, han har varit

bankir hos familjen Rothschild och senare tjänstgjort som biträdande kabinettschef och finans- och ekonomiminister under den osannolikt impopuläre presidenten François Hollande. Han har dessutom varit nära kopplad till den tidigare socialistiske premiärministern Michel Rocard.

Det enda verkligt revolutionära med Macron är namnet på hans kampanjbok *Révolution. C'est notre combat pour la France*. Budskapet är en lättillgänglig blandning av lagom liberala tankar om hur Frankrike skulle kunna bli ett bättre land för alla. Han vill göra livet lättare för företagen, satsa på utbildning och utveckla samarbetet inom Europeiska unionen. Entusiasmen för mer centralstyrning av ekonomin inom EU kan vara svårsåld. Han betonar vikten av bildning i bred bemärkelse och av att vi alla tar vara på våra möjligheter att utvecklas och bidra till samhället. Arbetsmarknaden ska organiseras mer som i Tyskland och Skandinavien. Mer kontroversiella ståndpunkter undviks nogsamt men den positiva tonen och avståndstagandet från alla dem som står för stagnation och låsningar är bägge tydliga. Lite originellt är att Venedigs renässans efter 1204 används som förebild. Det var året då republiken deltog i Östroms erövring och plundring... Macron har efter två år som medlem lämnat Socialistpartiet och samlar nu stöd från både vänster och höger.

Eftersom boken *Révolution* har varit den enda text som redovisats under kampanjens inledningsfas, har Macron utan större problem charmat breda grupper och dessutom på ett sätt som ibland jämförs med Obama, lyckats få stora delar av medierna på sin sida. De mer skeptiska kan konstatera att hans kampanj nog är den mest tekniskt sofistikerade och centralstyrda av alla kandidaters. Organisationen är begränsad och lättstyrd. Spontana infall och missöden lyser med sin frånvaro. Det finns av naturliga skäl inga gamla partiveteraner som kan ifrågasätta budskapet eller slå vakt om sina positioner.

Till skillnad från Obama har Macron i sin garderob av allt att döma varken några kontakter med extremister eller några rasistiska pastorer som skulle kunna rubba hans cirklar. Diskussionen om hans 24 år äldre hustru och tvivel på äktheten i familjelyckan har inte inneburit några allvarigare problem. Att hustruns familj har drivit chokladfabriker borde tvärtom kunna bidra till bilden av harmoni och normalitet.

Jämfört med Macrons *Révolution* är François Fillons bok *Faire* en betydligt tyngre redogörelse för kandidatens liv, övertygelser och konkreta förslag. Efter segern i primärvalet konstaterade många kommentatorer att de många detaljerade förslagen kunde bli ett problem i en välrörelse där liberala reformer inte brukar vara självklara kioskvältare. I boken definierar

Sarkozy läget för fransk klassisk liberalism genom att påminna om den högerliberala Alain Medelins resultat i presidentvalet 2002: 4 procent.

Fillons kampanj kom igång mycket sent – troligen på grund av att segern i primärvalet var en stor överraskning också för honom själv. Den sena uppgången i opinionen innebar samtidigt att granskningen av hans förslag till en början inte heller blev särskilt intensiv.

Hustrun Penelope, som boken är tillägnad, visade sig bli ett betydligt större problem än Fillons förslag till skattesänkningar och nedskärningar av den stora franska offentliga sektorn. Undersökningarna kopplade till "Penelopegate" har lamslagit Fillons kampanj. Ständiga uppgifter om tveksamma arvoderingar av både hustru och barn som politiska "assistentter" har effektivt raderat ut Fillons image som pålitlig och moralisk. Kampanjen har

har också fått kritik från representanter från samtliga partier just för att ha gått för långt i sin anpassning till det anglosaxiska sättet att se på ekonomi och stat.

Liberalismen har dock gränser även för François Fillon. Han konstaterar att han som borgmästare bland annat drev ett kommunalt slakteri. De uppskattande orden om det subventionerade franska jordbruket är många, liksom beskrivningarna av hur detta kan utvecklas och överleva kraven på ökad effektivitet. Samtidigt betonar Fillon att även livet på landsbygden måste förändras och inte för evigt gynnas av ett ofta ogenomtänkt försvar för gamla strukturer och problemlösningar. Han argumenterar för färre kommuner och radikalt ökat samarbete mellan orter i de gleset befolkade delarna av landet.

Om Macrons hustru Brigitte inte har uppskattat uppmärksamheten kring

"Det är ingenting mot hur Penelope Fillon har uppfattat det intensiva drevet mot sin familj kopplat till misstankarna om korruption."

tvingats lägga mycket tid på hanteringen av affären och på att försöka hålla ihop partiet. Det är naturligtvis omöjligt att driva en effektiv valkampanj med en kandidat som många förväntar sig ska ge upp vilken dag som helst.

Om inte den vänsterinriktade satirtidningen *Le Canard Enchaîné* hade publicerat uppgifterna om hur Fillon arvoderat sin familj för arbete som han haft mycket svårt att redovisa, skulle valet idag troligen mest handla om reformer av ekonomi, arbetsliv, utbildning och stat. Fillon har ett ambitiöst program som är liberalt på ett tydligare sätt än vad som varit det normala för den franska borgerligheten. Skolan ska få större frihet och kriget mot privata alternativ och elitsatsningar ska blåsas av. Lägre skatter och en reduktion av regelbördan ser han som vägen till ökad tillväxt och fler arbetstillfällen. Fillon accepterar inte att det skulle finnas ett enkelt samband mellan antalet funktionärer och en väl fungerande offentlig sektor. Med hjälp av rationaliseringar och ökad användning av digitala hjälpmedel kan staten åstadkomma mer utan att kostnaderna behöver förbli lika höga som idag.

Fillon har talat sig varm för ett liberalt Frankrike, trots att han mycket väl vet att motståndet mot radikala reformer alltid har varit starkt. Han har till och med hyllat Margaret Thatcher, vilket tidigare har betraktats som i det närmaste livsfarligt för den som på allvar vill slåss om väljarnas gunst i de Gaulles republik. Han

den ovanligt stora åldersskillnaden mellan makarna, så är det ingenting mot hur Penelope Fillon har uppfattat det intensiva drevet mot sin familj kopplat till misstankarna om korruption. För henne har det resulterat i en mycket pressad situation som radikalt skiljer sig från den låga profil hon tidigare haft, makens många tunga uppdrag till trots. Pénélope Fillon framstår redan som valets stora förlorare, oavsett utgången i övrigt.

Den tidigare utbildningsministern François Bayrous beslut att stödja Emmanuel Macron, efter att tidigare ha angripit honom, påverkar nog inte så många väljare. Den egensinnige vänsterliberalens parti Modem brukar inte samla mer än några procent av väljarkåren, men händelsen är ännu ett tydligt tecken på den republikanska kampanjens problem. Bayrou är alltid sig själv närmast, men han har tidigare samlat många röster i presidentval, som mest hela 18 procent 2007, och uppfattas i breda lager som en ärlig politiker med stor integritet.

Ett större problem, som framförallt drabbar Fillon och republikanerna, är att Marine le Pen ofta slipper ta debatten om partiets i många fall radikala och ibland ogenomtänkta politik. Landets journalister har aldrig lyckats få grepp om Nationella frontens nya ledare. Ungefär som ofta är fallet i Sverige med Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna slipper Nationella

fronten påfallande ofta ta ansvar för de förslag som partiet faktiskt står för – som att lämna den gemensamma valutan och EU, återinföra tullar och gränskontroller och driva en Putinvänlig utrikespolitik. Dessutom går inte partiets budgetförslag ihop. Marine le Pen själv undviker att fokusera på mer konkreta frågor och ägnar sig istället, med stor framgång, åt mer diffusa angrepp på motståndarna och medierna. Så länge hon behåller sitt försprång och därmed sin garanterade plats i valets andra omgång, är det en klok strategi.

Frågan är hur långt fenomenet Emmanuel Macron håller – det är till stora delar byggt på personkult och ett program som friar till alla men knappast skapar engagemang på djupet. Går det att med bibehållen trovärdighet bygga ett helt nytt parti på bara några månader? Det är tveksamt om Macron verkligen kan framstå som bålverket mot en seger för Marine le Pen. De flesta fransmän har fortfarande mycket svårt att tänka sig Jean-Marie le Pens dotter som republikens främsta företrädare.

För Fillon handlar det om att i skandalens skugga få partiets trogna att trots allt ställa upp vid valurnorna. Det som skulle vara republikanernas stora chans efter Hollandes och socialisternas misslyckande kan annars sluta med total förödmjukelse – att partiet inte finns med i den andra och avgörande valomgången. Det som var vänsterns och Lionel Jospins stora fiasko 2002 kan bli François Fillons mardröm 2017. ✨

Mats Fält

Fel Ivan

JURIDIK/HISTORIA

På det amerikanska Holocaustmuseet i Washington pågår sedan en tid tillbaka utställningen *Some Were Neighbors*. Undertiteln, *Collaboration & Complicity in the Holocaust*, preciserar temat för utställningen, eller ger snarare svar på den underliggande frågan: Vad gjorde Förintelsen möjlig? För besökarna känns kronologin igen – från maktövertagandet till Auschwitz gaskamrar – men i montrarna syns inte några nazikoryfear till. Istället är det ”vanliga” människor och deras val som utgör innehållet. Utställningen handlar om dem som inte var övertygade antisemiter, men som genom underlåtenhet eller aktiv handling ändå kom att bli kuggar i det större utrotningsmaskineri som var Förintelsen.

Bland utställningens många öden återfinns berättelsen om dem som kom att bli så kallade *Trawniki*männer. Det vill säga: sovjetiska krigsfångar eller civila som tränades i det av SS uppsatta lägret Trawniki i södra Polen, för att sedan arbeta som vakter i de förintelsealäger som skapades genom Operation Reinhard: Belzec, Sobibor och Treblinka. I förhållande till de överordnade SS-männen i dessa läger var Trawniki-männen betydligt fler och i sina roller medverkade de till mordet på miljoner judar. Att dessa lägervakter bär ett moraliskt ansvar låter utställningen tydligt förstå. Frågan om juridiskt ansvar berörs emellertid inte lika tydligt, men har däremot kommit att ställas på sin spets genom ett av efterkrigstidens kanske mest

intrikata rättsfall – det mot den ukrainske lägervakt i Treblinka som kallades ”Ivan den förskräcklige”.

Om denna Kafkaliknande process skriver den amerikanske juridikprofessorn Lawrence Douglas i *The Right Wrong Man*, som är en lyckad korsning mellan John Grisham-roman, historisk facklitteratur och kursbok i allmän rättslära. Historien tar sin början i den lilla medelklassförorten Seven Hills utanför Cleveland. Där lever den pensionerade Fordarbetaren John (egentligen Ivan) Demjanjuk ett stillsamt liv till den dag i mitten av 1970-talet då amerikanska myndigheter tror sig veta vem han egentligen är och ställer honom inför rätta.

Nu börjar även de juridiska komplikationerna. Den straffrätt som introducerades genom Nürnbergrättegångarna (1945–46), som inbegrep bland annat brott mot mänskligheten, hade inte lämnat något avtryck i amerikansk lagstiftning. Vid den tidpunkten fanns det ingen amerikansk lag som Demjanjuk hade brutit mot. Enligt principen om att inget brott kan föreliggas utan lag – *nullum crimen sine lege* – kunde Demjanjuk inte åtalas för något annat än att ha ljugit om sin tid i Treblinka i den immigrationsansökan till USA han gjorde efter kriget. Påföljden av detta var förlorat medborgarskap. Processen varade i drygt sju år och när Demjanjuk väl hade fråntagits sitt medborgarskap och kunde utvisas hade Israel redan begärt honom utlämnad för en ny rättegång. Åtalet som väntade där var också ett helt annat: mordet på tiotusentals judar och icke-judar.

Lagen var densamma som hade använts

94 John (Ivan) Demjanjuk: förskräcklig men inte tillräckligt.

FOTO: POOL/TT

i rättegången mot Adolf Eichmann 1961. Med grund i Nürnbergmodellen inkommerade den både krigsbrott och brott mot mänskligheten samt FN:s folkmordskonvention från 1948, om än modifierad för att specifikt gälla det judiska folket. I likhet med Eichmannrättegången var detta också ett prestigefall för Israel, och 1988 dömdes Demjanjuk till döden. Domen överklagades, men en syraattack mot Demjanjucks försvarsadvokat ledde till att en ny rättegång fick skjutas på framtiden. Under de år som följde rämnade Sovjetunionen och ur dess arkiv, som nu blev tillgängliga, framträdde en mer komplett bild av Ivan Demjanjuk. Visserligen hade han som sovjetisk krigsfånge tränats i Trawniki och tjänstgjort som lägervakt, men aldrig i Treblinka – såsom åtalet och flera vittnen gjorde gällande – utan istället vid ett flertal andra läger, däribland Sobibor. Israel hade fått tag på fel Ivan.

Så kunde Demjanjuk återvända till sitt Seven Hills och snart återfick han även medborgarskapet. Men även om ridån för alltid hade gått ned över rättegången i Israel, valde det amerikanska Office of Special Investigations (OSI) år 2001 att ta upp fallet på nytt. Några enskilda gärningar kunde åklagarsidan visserligen inte peka på, men däremot kunde man styrka att Demjanjuk hade tjänstgjort som vakt i fyra olika läger: Okzow, Majdanek, Sobibor och Flossenbürg. Detta var tillräckligt för att han skulle anses ha bistått Nazi-Tyskland i dess judeförföljelser och därmed på nytt fräntas sitt amerikanska medborgarskap och utvisas. Processen varade i drygt sju år och återigen väntade en ny rättegång utomlands, denna gång i Tyskland.

Redan 1954 hade Västtyskland inkorporerat folkmordskonventionen i sin straffrätt, men trots detta grundade sig åtalet mot Demjanjuk varken på folkmord eller brott mot mänskligheten. Dessa juridiska modeller hade utvecklats just för att sätta namn på och hantera den typ av internationella illdåd som var Förintelsen (se Kim Salomons recension av Philippe Sands/ *East West Street* i *Axess* nr 7/2016), men på grund av retroaktivitetsproblematiken ansågs de inte tillämpliga av tyska domstolar ifråga om brott begångna under nazismen. Istället kom åtalet att gälla medhjälp till mord på 28 060 judar i Sobibor, ett brott för vilket den nu 91-årige Demjanjuk fälldes i maj 2011 och dömdes till fem års fängelse. Demjanjuk överklagade, men avled innan målet kunde prövas på nytt.

Utfallet kan tyckas snöpligt. Framförallt på grund av den över 30 år långa

processen, men också med tanke på Demjanjucs trots allt begränsade roll i det större historiska sammanhanget. Ändå är det just på grund av dessa faktorer som Douglas skildring är så intressant. I ett tidigare verk, *The Memory of Judgment* (2001), studerar han några av de stora och uppmärksammade rättegångarna i Förintelsens kölvatten: Nürnberg, Eichmann, SS-mannen Klaus Barbie och Förintelseförnekaren Ernst Zundel. I boken berörs även Demjanjuk helt kortfattat. När Douglas nu återvänder till denne Ivan så är det också till ett fall som i större utsträckning spänner över tid och rum och dessutom gäller en mindre betydelsefull aktör. Därigenom illustrerar fallet vilka olika tillvägagångssätt, och vilka svårigheter dessa varit förenade med, som använts för att på juridisk väg göra upp med Förintelsen som ett brott utan historiskt motstycke, men delvis utförd av helt vanliga män.

Det gäller bland annat bevisföringen och hur denna förändras över tid. I den första amerikanska rättegången och i den israeliska byggde åtalet till stor del på överlevares utpekanden och vittnesmål. I Israel handlade det dessutom inte enbart om att fastställa den åtalades identitet, utan även om att hedra överlevarena genom att i princip låta dem tala fritt.

"Däremot kunde man styrka att Demjanjuk hade tjänstgjort som vakt i fyra olika läger: Okzow, Majdanek, Sobibor och Flossenbürg."

Vittnesmålen var alltigenom gripande, men också vidlyftiga och inte alltid sakliga. Vidare slog rätten fast det otänkbara i att överlevare skulle kunna glömma eller borttränga Treblinkas fasor. Utifrån den positionen blev det omöjligt att ifrågasätta vittnens utpekanden av Demjanjuk som Ivan den förskräcklige utan att även ifrågasätta trovärdigheten i deras mer generella utsagor om Treblinka.

När fallet prövades på nytt i USA och därefter i Tyskland grundade sig bevisningen istället till övervägande del på dokumentation och historisk expertis – en logisk följd av att det fanns allt färre överlevare att kalla till vittnesbåset. Av betydelse var även erfarenheterna från de tidigare rättegångarna. Konsekvensen av att rättegångarna alltmer kom att likna historieseminarier, tillsammans med det faktumet att de inte längre gällde den förmodat sadistiske Ivan den förskräcklige, var att det mediala intresset sjönk och därmed också möjligheten att sprida historisk kunskap om Förintelsen.

En annan intressant aspekt av Douglas skildring gäller Västtysklands och

Förintelsen: möjliggjordes av vanliga människor.

FOTO: ANTHONY POTTER COLLECTION/GETTY IMAGES

sedan Tysklands juridiska erfarenheter av att ställa Förintelsens förövare inför rätta. Efter kriget hade västtyska domstolar genom alliansmakternas mandat i vissa fall applicerat en lagstiftning som innefattade, om än i snäv mening, brott mot mänskligheten. När domstolarna 1951 återfick sin jurisdiktion, övergavs dock modellen med hänvisning till den retroaktivitetsproblematik som tidigare nämnts. Återstod så den nationella straffrätten om mord, som redan hade funnits på plats under Tredje riket, som knappast återspeglade Förintelsens omfattning och komplexitet. Dessutom krävdes flera och långa turer innan preskriptionstiden för mord togs bort. Valet av befintlig nationell

straffrätt medförde vidare, förutom själva föreställningen om att Nazi-Tyskland i sig hade agerat i strid mot sin egen lagstiftning, problemet om hur statssanktionerade brott skulle hanteras.

En praxis utvecklades, bland annat genom Auschwitzrättegångarna i Frankfurt 1963–65, enligt vilken det krävdes att en specifik gärning kunde styrkas, samt att den som hade mördat på order endast sågs som en medhjälpare. Tjänstemän som hade varit med och organiserat Förintelsen var ännu svårare att åtala eftersom dessa inte hade begått några brott med sina egna händer, utan endast från skrivbordet. År 1968 ansågs byråkratisk medverkan till Förintelsen dessutom vara ett mindre allvarligt brott, som därför preskriberades. Som potentiella mördare kvarstod enligt denna praxis endast de som hade mördat till övermätt, bortom vad som föreskrevs genom order, vilket iro-

niskt nog även hade varit straffbart enligt SS egna regelverk. Mindre ironiskt var att detta förmedlade en onyanserad bild av Förintelsen som utförd av sociopater.

Mot denna bakgrund var rättegången i Tyskland ett vanskligt företag, särskilt eftersom åklagarsidan inte kunde knyta Demjanjuk till några specifika gärningar. Däremot kunde man med stöd av historisk expertis klargöra Sobibors syfte som ett förintelseläger – hur det hade drivits och vilka Trawniki-männens roller hade varit – och utifrån detta driva tesen att Demjanjuk ovedersägligen hade varit en del av massmördandet. Vidare kunde åklagarsidan påvisa att även om Trawniki-männen i Sobibor inte hade kommit dit frivilligt, var deras situation väsensskild från fångarnas. De hade uniform, vapen, lön, permission, chans till befördran och därigenom vissa valmöjligheter. Drygt 1 000 av de 5 000 Trawniki-män som ingick i Aktion Reinhard valde exempelvis att dessertera, och av dem som misslyckades återinfördes de flesta till vakttjänst. Resonemanget besvarar förstås inte alla de frågor som finns om vilka moraliska krav som kan ställas på den som verkar inom ett omoraliskt system, men det var tillräckligt för att kringgå det nödrättsargument som i så många tidigare rättegångar i Tyskland drivits med framgång av åtalade nazistförbrytare.

Fallet Demjanjuk utgjorde således ett viktigt skifte i det tyska rättsväsendets hantering av Förintelsen. Och även om många andra, långt tyngre belastade förbrytare hade gått fria eller kommit lindrigt undan före Demjanjuk, så öppnade fallet dörrar. Exempelvis för åtalet mot Oskar Gröning – bokhållaren i Auschwitz – som inte ens hade förnekat sin tjänstgöring i lägret. Men framförallt innebar fallet Demjanjuk att den juridiska och historiska förståelsen för Förintelsen som ett systematiskt massmord, möjliggjort av vanliga människor och deras val, närmande sig varandra. Vad som hände med Ivan den förskräcklige, eller Ivan Marchenko som han egentligen hette, vet man däremot inte så mycket om. Han tros ha dött i kriget. ✱

Göran Wennborg

THE RIGHT WRONG MAN
JOHN DEMJANJUK AND
THE LAST GREAT NAZI
WAR CRIMES TRIAL
LAWRENCE DOUGLAS
Princeton University
Press 2016

Olikheter i utseendet: men samma "ras".

FOTO:ISTOCKPHOTO

forskningsresultat och de slutsatser som dessa ledde fram till har lagt en solid grund för vår förståelse av livets historia och mångformighet på vår planet. "Naturligt urval" är den sällningsprocess som sker genom att individer med olika genetisk utrustning uppnår olika stor fortplantningsframgång och därigenom får olika starkt inflytande på vilka anlag och egenskaper som kommer att finnas hos kommande generationer. Både Mendel och Darwin var utomordentligt försiktiga generaler som ytterst noga begrunda- de sina resultat och som endast efter lång tövan dristade sig – eller snarare kände sig tvungna – att publicera dem.

I den nya genetikens värld dök det emellertid så småningom upp människor med andra idéer och ambitioner än de vetenskapliga. I olika regioner ser människor olika ut, och alltför ofta händer det att dessa olikheter utpekas som "defekter". Befolkningsgrupper med olika genetisk utrustning och följaktligen olika utseende fick benämningen "raser" och tillmättes olika värde. Denna så kallade rasism utvecklades först i Storbritannien och USA, men skulle ju som bekant nå sin kusliga kulmination i 1900-talets Tyskland, där genetiskt betingade skillnader i utseende, ofta i kombination med kulturella olikheter, kom att användas som motivering för fasansfull förföljelse och massmord på vissa folkgrupper. Mukherjee ger oss en initierad beskrivning av de tankegångar som ligger bakom denna så

Anlagen vi ärvde

BIOLOGI

Det är generna – arvsanlagen vi fått av våra föräldrar – som ger oss vår lekamen, våra brister och våra talanger. Så går det till såväl hos vår egen art som hos möss, måsar och myggor. Generna är ärftlighetens fundamentala enheter, de överförs från generation till generation och ger varje individ dess speciella särdrag. Ibland förändras de genom mutationer, vilket leder till individer med nya styrkor eller – oftare – nya svagheter. Men livet går vidare som det har gjort i miljarder år, och det är en i sanning komplicerad och händelserik historia, som biologen och läkaren Siddharta Mukherjee utförligt beskriver i sin nya bok.

Hur är generna byggda? Hur samverkar de inom en individ, eller motverkar de kanske varandra emellanåt? Vilka faktorer modifierar olika geners frekvens hos olika populationer och arter? Frågor som dessa och otaliga andra blir föremål för alltmer sofistikerade undersökningar av allsköns organismer i genetiska laboratorier världen runt, men förvisso också ute i fält. Genetiken är och måste vara en grundläggande vetenskap om vår forskning ska kunna bidra till en djupare förståelse för livet på jorden – dess historia, nuvarande situation och framtidsutsikter. En art, nämligen just vi, som liksom alla andra arter är en produkt av årmiljoner av genetisk anpassning, har onekligen nått ett slags global hegemoni, och det är spännande att försöka förstå hur vi har utvecklat de egenskaper som gjort oss till "världens härskare" – dock utan att klumpa

ihop alla människor som om vår art skulle bestå av en enda, homogen population. Tvärtom: vi är och har i vår historia i ännu högre grad varit splittrade på otaliga, mer eller mindre separata befolkningar med skillnader i utseende och utrustning.

Och till yttermera visso – alla individer är ju unika! Ingen är en kopia av någon annan. Men enäggstvillingar då? Jovisst, de är varandra oerhört lika, men också de har i sina genetiska recept en eller annan liten privat specialitet.

Som författarens namn avslöjar, har han sina rötter i Indien. Efter studier och forskning vid en rad framstående brittis-

"Är det moraliskt acceptabelt att abortera foster med arvsanlag som indikerar djup psykisk eller fysisk ohälsa?"

ka och amerikanska universitet har han nu landat på Columbiauniversitetet i New York, där han leder ett forskarteam som gör uppmärksammade insatser inom olika delar av humangenetiken.

Mellan en utförlig inledning och en dito avslutning, i vilka ett antal av författarens släktingar beskrivs med tonvikt på deras nedärvda psykiska åkomor, finns det sex långa kapitel som lägger fram historiska aspekter på den moderna genetikens och evolutionsbiologins metoder och resultat, och på hur dessa nu har utvecklats till en nivå av insikter och behandlingsmöjligheter som man för ganska kort tid sedan knappast kunde föreställa sig.

"Hjältarna" i bokens första kapitel är som sig bör de båda genierna Gregor Mendel och Charles Darwin. Deras

kallade eugenik – strävandet efter "renasighet" genom eliminering av genetiskt "mindrevärda" individer.

I det sista av bokens sex huvudkapitel tacklar Mukherjee de komplicerade frågorna kring den genetiska bakgrunden till en rad olika psykiska sjukdomstillstånd som drabbar ett icke obetydligt antal individer och där en ärftlig faktor syns tydligare än i de flesta andra sjukdomskategorier. Om än ofta onödigt omständligt, är hans presentation av forskningsläget i högsta grad tankeväckande, och man imponeras av bredden och djupet av hans kunskaper. På olika ställen i boken återkommer han till de ärftliga psykiska sjukdomar som åtskilliga av hans nära släktingar har lidit eller lider av och som ofta haft de mest tragiska konsekvenser både för dem själva och för deras anhöriga.

Det är sannerligen en innehållsrik bok

som Mukherjee skrivit, och han delar på nästan 600 sidor frikostigt ut detaljerad och saklig information om modern genetik ur ett medicinskt perspektiv. Självklart kommer han in på aktuella frågor, som till exempel hur moderna samhällen på bästa sätt bör hantera patienter med olika typer av ärftliga psykiska åkommor och med ett ofta livslångt vårdberoende. Generna är det material som skjut-sar den ärftliga informationen från släkt-led till släktled. Vi människor är utrustade med omkring 30 000 gener, som innehåller bortåt tre miljarder dna-baser. Åtskilli-ga av vår arts gener finns också hos andra arter och givetvis allra flest hos våra när-maste släktingar, det vill säga: övriga pri-mater som schimpanser och gorilla.

En individs byggnad och beteende påverkas förstås av hennes eller hans uppsättning av arvsanlag, men dessa kan få olika genomslagskraft beroende på i vil-ket sällskap de har hamnat. Eftersom oli-ka gener ger sin innehavare olika stor fort-planterningsframgång, kommer deras frek-vens att förändras från generation till generation. Med andra ord: populatio-nen anpassar sig fortlöpande till sin mil-jö. Bevarad genetisk mångfald är en förut-sättning för naturligt urval, det vill säga: förmåga till anpassning till nya omvärlds-betingelser.

På otaliga sätt har den moderna männis-kan modifierat "naturens lagar". I de fle-sa samhällen maximerar flertalet inte anta-let producerade avkomlingar, utan hål-ler nere "kullstorleken" på ungefär sam-ma socialt och ekonomiskt bekväma nivå. Därigenom försvagas den naturliga urvals-mekanismen eller förlorar helt sin potens. "Enhetlighet är antitesen till evolutionär anpassningsförmåga", skriver Mukherjee (i litet fri översättning) – vilket obestriddi-gen är sant. Å andra sidan fungerar en hel del mänskliga samhällen även idag på ett sådant sätt att fortplanterningsframgång-en främst hos männen är starkt varierande. Vårt levnadssätt styrs sannerligen inte bara av vår natur utan också av vår kultur.

Modern genetik aktualiserar en besvär-lig problematik: Bör vi människor använda våra kunskaper till att påverka den gene-tiska konstitutionen hos kommande gene-rationer? Skulle detta kunna bidra till att färre människor skulle drabbas av "gene-tiska defekter" med alla deras plågsamma och till och med invalidiserande symtom? Är det moraliskt acceptabelt att undersö-ka och i förekommande fall abortera foster med arvsanlag som indikerar ett svårt liv med djup psykisk eller fysisk ohälsa? Skul-le man därigenom reducera mänsklighe-tens totala lidande?

Ett exempel: mellan 13 och 30 procent av de barn som har en förälder med schi-

Forskningsförsök: men får man manipulera?

FOTO: ISTOCKPHOTO

zofreni drabbas i sinom tid av samma svå-ra sjukdom. Om både mor och far är bära-re av dessa anlag, ökar barnets risk att få sjukdomen till cirka 50 procent. Är det etiskt acceptabelt att agera så att färre (eller helst inga) barn växer upp med avse-värd risk att drabbas av schizofreni? Det är en fråga som verkligen är aktuell, efter-som intensiv forskning pågår med syfte att utveckla möjligheter att med hjälp av genetiskt "mixtrande" minska risken för att människor ska drabbas av denna svå-ra sjukdom. Man har faktiskt inlett försök med avsikt att i en människas genetiska arsenal göra vissa förändringar som vore fördelaktiga för hans eller hennes avkom-lingar, och sedan i nästa led även för deras, nämligen genom att minska eller elimine-ra risken för denna sjukdom.

Här har vi att hantera ett moraliskt dilemma, skriver Mukherjee, som vi med våra ökade insikter om genetiska fak-torers betydelse för enskilda människors levnadsöden knappast kan – eller får – undvika att ta ställning till. Kan det under vissa betingelser vara moraliskt försvar-bart att försöka påverka individers gene-tiska konstitution i avsikt att lindra deras framtida lidande? Varje år presenterar den genetiska forskningen nya metoder som kan användas till att modifiera individers uppsättning av arvsanlag, och det ankom-mer, understryker han, på "samhället" att avgöra om sådana ingripanden är mora-liskt försvarbara.

Länge var jordens befolkning uppdelad i grupper (stammar, folkslag) med vissa karakteristiska utseenden och olika spe-ciella livsstilar. Man brukade på den tiden tala om att vår art liksom så många andra var upp-delad i geografiska raser. Skillnaderna uppfatta-des som "negativa": mel-lan samhällen bestående av individer av skilda raser var stämningen ofta fient-lig; xenofobi är rena gre-kiskan för främlingsfient-lighet, en nästan generell

förekommande företeelse förr i tiden – och onekligen fortfarande livskraftig i en del kretsar. Som medierna rapporte-rar förekommer ju dessvärre skarp främ-lingsfientlighet på många håll än i denna dag. Det är en attityd eller reaktion som otvivelaktigt har djupa rötter, för under den övervägande delen av vår arts ungefär kvartsmiljonåriga historia har människor levt i stammar som frenetiskt har konkur-rerat med varandra om viktiga men knap-pa resurser. Att folkgrupper levde isolera-de från varandra ledde till att de inte bara hittade på olika former av kultur, utan också till att de utvecklade genetiska skill-nader i sitt utseende. När jordens befolk-ning växte och allt fler reste runt och fick se hur det såg ut på andra platser än hem-mavid dominerade till en början käns-lor av konkurrens, förakt och fientlighet gentemot "de andra". Många faktorer har bidragit till den globalisering som vi nu upplever, inklusive den fantastiska befolk-ningsstillväxten på alla hörn och kanter. Fria från xenofobiska attityder har vi dock inte blivit, såsom dagligdags framgår av medierna, även om "främlingshatet" på de flesta håll har avtagit i styrka.

Det kan vara intressant att i detta sam-manhang påpeka att den genetis-ka variationen inom människogrupper är avsevärt större än den mellan olika grupper. Faktum är att vi alla är "närma-re släkt" än vi ofta tror. Vi har dessutom i modern tid många gånger bevisat vår för-måga att "ta seden dit vi kommer". Visst ser människor i olika regioner olika ut, men de genetiska skillnaderna är tämligen obetydliga såväl mellan dessa som mellan andra "etniska" grupper.

Mukherjee har skrivit en bok som onek-ligen är ganska jobbig att ta sig igenom. Den är synnerligen mångordig, och tex-ten vimlar av onödiga utvecklingar. Vilket väder som rädde då författaren anlände till en viss plats för att delta i en viss kon-ferens och vad som serverades till midda-gen – nej, det behöver vi faktiskt inte veta. Samtidigt måste man beundra hans mång-sidiga expertis. Visst lär man sig mycket av att läsa hans tjocka volym, men ack så härligt det vore om han skulle återkomma med en kondenserad version om detta rik-tigt viktiga ämne: Hur i all världen har vi blivit sådana som vi har blivit? ❀

Staffan Ulfstrand

THE GENE
AN INTIMATE HISTORY
SIDDHARTHA MUKHERJEE
Bodley Head 2016

Besatta av bilden

1985 MÖTTE DEN svenske tungviktsboxaren Anders "Lillen" Eklund engelsmannen Frank Bruno i en match om Europamästartiteln. Eklund hade samma år vunnit titeln från norrmannen Steffen Tangstad.

Frank Bruno var inte särskilt trevlig. I alla fall inte mot Eklund, som förvisso hade viss fallenhet för att dra till sig otrevligheter. Ingmar Johansson gav exempelvis följande moralstärkare inför fighten mot Tangstad: "Lillen är obegåvad, en riktig nolla. Han är feg, orörlig, trög. Han saknar all talang."

Sett i det ljuset är Lillen Eklund för evigt en mycket stor hjälte.

Men Frank Bruno var mer infernalisk och ägnade sig åt vad som idag nog hade stämplats ut som "härskarteknik". Engelsmannen kallade Eklund genomgående för "Linnen" och hävdade att han var schweizare. Jag minns det där. Inte för att jag var särskilt intresserad av boxning, utan för att jag tog illa vid mig som svensk. Vi knöt näven i fickan och hoppades att Eklund skulle visa "den j-veln". Svensken knockades stilenligt i fjärde rondan.

JAG KOMMER ATT tänka på "Linnen" från "Schweiz" när jag följer den senaste tidens alltmer fanatiska besatthet av "Sverigebilden". Denna gång har medier och politik tänt på alla cylindrar. Det ska förklaras, fördömas och – inte minst – fördummas. Hur Sverige uppfattas har blivit en riksangelägenhet och hur vi själva agerar för att upprätthålla en korrekt Sverigebild ett individuellt fosterländskt ansvar. Vi tänker väl alla till mans: "Jäklar, vad sa jag nu om 3:12-reglerna till den där italienaren i baren på Heathrow?"

En barnboksförfattare har uttryckt sig ofördelaktigt om Sverige i tjeckisk TV och fått se sina böcker utrensade av Sverigebildtillvända boklådor. Den tidigare helt okände Nils Bildt har efter ett framträdande i Fox News varit föremål för en medial uppmärksamhet som normalt tillägnas kungliga födlsar. När Donald Trump både talade och twittrade om det elände som han ansåg ha drabbat oss svenskar blev det för mycket. För många blev intresset av Sverigebilden med råge större än intresset för Sverige.

Dagens Nyheter – som nog många ser som Sverigebildens kanske främsta väktare – topade vid ett tillfälle i slutet av februari sin hemsida med fem (5) artiklar om Nils Bildt. Därefter följde fyra (4) artiklar om Donald Trump. Den tionde artikeln på hemsidan ställde frågan "Går det att styra vem man blir kär i?" Lite oklart om artikeln svarade på den frågan. Däremot meddelade en forskare att vi människor har lättare att bli kära i "en uppbyggad situation".

Förutsättningarna att bli kär på DN:s redaktion kan inte ha varit bättre än den dagen.

Sverigebildshanteringens guldstandard är när redaktionen väljer att skriva direkt till utlandet. På engelska. Det vilar något högtidligt över det. DN skrev exempelvis två artiklar om Nils Bildt på engelska. Kvällspostens ledarsida valde å sin sida att prova skolengelskan för att styra upp Nigel Far-

ges bild av Malmö. Med en artikel tryffrad av långa citat av Charles Dickens. Naturligtvis. Arbetsmarknadsminister Ylva Johansson var så het på gröten att hon presenterade en helt egen Sverigebild i BBC. Det blev inte helt lyckat och Ylva Johansson-bilden fick sig en törn.

Detta är allvarliga saker. Det finns krafter som vill förvränga bilden av vårt land – inte minst för att påverka nyhetsrapporteringen. Det handlar om försvarsvilja och trovärdighet i vår utrikes- och säkerhetspolitik

MEN SVERIGEBILDEN SÄTTER sig också i hög grad själv. Den låter sig inte riktigt styras. Inte ens i dessa postmoderna tider. Exempelvis gick den upp i någon sorts hyperdrive när *New York Times* meddelade att en socialdemokrat i Övertorneå föreslagit att kommunens medarbetare ska få ha sex på arbetstid. Även Angereds Kamelcenter – en högprofilerad så kallad integrationssatsning med kommunala bidrag, souvenirsamling och miljöpartistiskt understödda kvacksalvarföreställningar om att kamelmjök mildrar autism – fick sin beskärda uppmärksamhet i USA.

Det är bra att den amerikanska administrationen informeras. Det är mindre bra att svenska statsråd skämmer ut sig i BBC. Men Sverigebilden påverkas långsiktigt mest av Sverige. Det är dessutom något vi kan påverka. Ett kamelcenter i taget.

"Ett kamelcenter
i taget."

Fredrik Johansson